عبدالملک پرهېز

سیاست څه ته وایي؟

لومړۍ برخه

کله چې موږ د خپل هیواد ۳۰ کلن تاریخ ته نظر اچوو وینو چې زموږ هیواد په تیرو دیرشو کلونو کې له عذابه ډکه لار وهلې ده او د وخت په تېرېدو سره دغه غملړلې لاره نور هم پېچلې او غم لړلې کېږي ، په هیواد کې دومره ستونزې نه حل کېږي چې هره ورځ پر زړو ستونزو نوې ستونزې ور زیاتېږي.

دیرش کاله کېږي چې افغانستان د نړیوالو زبرځواکونو د سیالۍ په ډګر آوښتی او ددې سیالۍ زیان یوازې افغانانو ته رسېږي په دغه دیرش کلنه غمیزه کې افغانانو خپله مادي او معنوي پانګه له لاسه ورکړه او هیواد په مادي او معنوي کنډواله اوښتی خو په تاسف سره نن هم د ویجاړۍ دغه بهیر لا تر ناځرګنده وخت روان دی او هیڅوک نه پوهېږي دغه ناورین کله پای ته رسیږي. نو زموږ دنده څه ده او څه باید وکړو؟ څو خپل هیواد د نیمې پېړۍ له بحرانه وباسو؟ دا هغه پوښتنه ده چې ټول هڅه کوي ځواب یې پیدا کړي خو لا تر اوسه دغې پوښتنې ته چا یو کوټلی او سم ځواب نه دی پیدا کړی. او دا چې ولې دا سې یو ځواب چې ټولو ته د منلو وړ وي نه دی پېدا شوی علتونه ډیر دي خو یو علت دا هم دي چې موږ د سیاست په اړوند اړینه علمي پوهه نه لرو او نه شو کولی د پېښو بهیر سم وارزوو ، نو له همدې امله زموږ یو شمیر سیاستمداران د ستونزمنو پېښو په تړاو ناسم او ناسنجول شوی کړنې او پرېکړې کوي چې دا کار په پرله پسې ډول هیواد په کړکېچ کې ډوبوي او دا کار له بلې خوا سیاست مداران یو پربل هم بې باوره او بدګومانه کوي او په پایله د سم سیاسي چلند پر ځای د سیسو او توطئو لاره غوره کوي او په دې ډول خلک هم پرسیاستمداران خپل اعتبار له لاسه ورکوي .

نن ټوله نړۍ زموږ په هیواد کې ده ، نړیوال هم یو له بل سره جوړ نه دي آن د یو هیواد د سیاست مدارانو ترمنځ هم زموږ د هیواد په اړوند د نظر یووالی نه تر سترګو کېږي، د افغاني دولت د چاروا کو او بهرنیانو تر منځ هم اختلافونه ډیر ژور دي، د سیمې هیوادونه هم زموږ په هیواد کې د خپلو ګټو د تر لاسه کولو په هڅه او هاند دي. دا یو پېچلی او ډیر ستونزمن حالت دی، دا حالت له سیاستمدارانو څخه د زیاتې پوهې، ځیرتیا او مسوولیت غوښتنه کوي.

نن په هیواد کې د بې کفایتۍ او بې تدبېرۍ نښې په هر ځای او په هر څه کې لیدل کېږي. هر څه د ویجاړۍ په لور درومي؟ نو ځکه له هر چا سره دا پوښتنه شته چې حالات په کومه خوا روان دي او څه باید وشي؟ دا او دې ته ورته پوښتنې یوازې د دقیق سیاسي ارزونې له لارې ځواب تر لاسه کولی شي .

د سیاست په اړوند د خلکو نظریې سره توپیر لري، هر څوک د خپلې پوهې ، ټولنیز دریځ او ګټو پر بنسټ هغې ته یو تعریف ورکوي. د کور ښځه چې نا لوستې ده د سیاست په اړوند یو ډول تصور لري، یو بزګر او کارګر بل ډول تصور لري، د پوهنتون استاد یا د سیاسي ګوندونو مشران له هغې څخه بل ډول تصور لري. څوک سیاست ناوړه، کرغېړن او بد بولي او له سیاست څخه ډډه کوي، څوک د سیاست اډانه ټاکي او هر چا ته په سیاست کې د ګډون حق نه ورکوي لکه ښځو ته یا د ښوونځیو او پوهنتونونو زده کوونکو او محصلینو ته له سیاست څخه د ډډې کولو لارښونه کوي ، ان د افغانستان اولسمشر هم د پوهنتون محصلینو ته لارښوونه کړې وه چې له سیاست څخه ډډه وکړي او سیاست یې د محصلینو په زیان بللی ؤ. ځنې د افغانستان ټولې بدمرغۍ په سیاست پورې تړي. ځنې کسان په سیاست کې د ټولنې د ټولو طبقاتو او قشرونو ګډون حتمي او اړین بولي. ددې خبرو په پام کې نیولو سره په کار دی څو ځان پوه کړو چې په پای کې سیاست څه ته وایي چې خلک په اړوند یې دا سې مختلف اندونه لري. د

سیاست مفهوم لکه د بل هر انساني علم په څیر، هم د اډاني له پلوه او هم د موضوع له پلوه ډیر پېچلی دی. د لغت له پلوه ځنې هغې ته د رعیت ساتلو، د ملکیت ساتلو، تدبیر، ریاست، قضاوت او داسې نورو مفهوم او مانا ورکوي. د سیاست انډول کلمه پولیتیکس ده.

د پولیتکس یا سیاست کلمه له «پالیس۱» څخه رامنځ ته شوې – په لرغوني یونان کې ښاري اداري ته ویل کېده. په انګلیسي ژبه کې له دریو کلمو سره سمون لري :

پالیتي ;Polityپالیسي, policy پولېتکسpolitics

دا دری واړه په ګډه د مفهوم د هر اړخیزې مانا په اړوند یو ټاکلی لید وړاندې کوي: «پالیتي» په یو ټاکلي چاپیریال کې د اداري یا مدیریت له ارګانونو سره د اساسي قانون په اډانه کې سر او کار لري – لکه حکومت، پارلمان او داسې نور. «پالیسي» په هغه سیاسي تګ لارې پورې اړه لري چې پر مخ وړل کېږي لکه صعنتي سیاست، دبهرنیو چارو سیاست، د ښځو سیاست او داسې نور. «پولیتکس» هغه موسسو ته اړوند کېږي چې هدف یې د اساسي قانون د ارګانونو پر سیاست اغېزه ده – دا اغېزه د ټاکنو او په ټاکنو کې د ګوندي ګډون د لارې ترسره کېږي او داسې نور. په عمومي ډول سیاست هغه کړنې په برکې نیسي چې په یوه ټولنه کې د ارزښتونو د ټاکلو یا مشخصولو، لومړیتوب ورکولو او د ویش چارې سرته رسوي او همدارنګه هغه جوړښتونه یا اډانې چې دغه کړنې په کې ترسره کېږي.

د لویدیز په ډیرو هیوادونو کې زیات خلک سیاست د سیاسي ګوندونو ترمنځ د انتخاب شوي پارلمان په عمومي غونډه کې ،د انتخاب شویو استازیو او د دولت ترمنځ د سیاسي کړنلارې د غوره کولو پر سر او د حکومت د قانوني کار په اړوند مبارزه بولي، د اداري او مدیریت د ارګانونو رسمي چارو ته د لاسرسي پیداکول د سیاست مرکزي ټکی دی.

د قاعدې له مخې دغه لاسرسی یوازې په څو کسانو پورې محدود دی. په همدې ډول په لرغوني زمانه کې ښاري اداره - «د مستقیمې دموکراسۍ» د بېلګې په توګه پېژاندل شوې وه – هغه مهال ډېرکي (اکثریت) رسمي سیاسي حقوق نه لرل. کوچنیانو ، ښځو او غلامانو په سیاست کې د ګډون حق نه درلود. دوی د بشپړو انسانانو په توګه نه پېژاندل کېدل. د روم په امپراتورۍ کې، د ملي دولت د رامنځ ته کېدو په بهیر او په اروپا کې د مطلقه شاهي تر واک لاندې، دولتي سیاسي پریکړې د څو شتمنه او بډایه کسانو (ارستوکراتانو) له خوا نیول کېدې. کله چې د لومړي ځل دپاره کپیتالېزم او صنعت په غوړېدو شو نو د پریکړو کړۍ پراخه شوه. ښاري انسان پر دغه کړۍ ور زیات شو او ورو ورو یې پر ارستوکراتانو کړۍ تنګه کړه او په پای کې یې سیاست د ارستوکراتانو له کنټروله وایست

.

عبدالملک پرهیز

د سیاست علم رول او ارزښت

دویمه برخه

د سیاست علم ، د ټولنیزو ځلېدیزو «پدیدو »هر اړخیزه څېړنه او ارزونه کوي. سیاسي ارزونه له انسان سره مرسته کوي څو هغه نړۍ چې په کې ژوند کوي په سمه توګه وپېژني او د راز راز ځانګو ترمنځ هغه ځانګه غوره کړي

چې تر ټولو ښه ده او په پای کې پر هغه لویو او کوچنیو بدلونونه اغېزه وکړای شي چې هره یو ه یې د ژوند انه نه بېلیدونکي برخه جوړوي. د سیاست اصلي او غوره مرکز دولت دی. ځنې نور داسې نظر لري چې د سیاست علم له حکومت سره تړاو لري. دریمه ډله دا دواړه نظریې سره یوځای کوي لکه فرانسوي څېړونکی او متفکر پل ژانت وایي: د سیاست علم د ټولنیزو علومو هغه برخه ده چې د دولت د بنسټونو او د حکومت د اصولو په اړوند خبرې او څېړنې کوي.

په دودیز ډول ، ډیر کله ویل کېږي چې د دولت په ارزونه کې حکومت هم په پام کې نیول کېږي، ځکه دولت د عملي مقصدونه له مخې د حکومتي ارګانونو له لارې عمل کوي. هارولد لاسکي وايي.« د چارو د عملي اداره کولو د پاره دولت هماغه حکومت دی» خو د ځنې اړخونو له پلوه ، د حکومت کلمه ډیره پراخه ده. که «حکومت» په پراخ مفهوم سره وکارول شي، د کنترول او اطاعت په بنسټیز اند ولاړ دی، دغې ځلبدنې (پدیدې) د انساني ټولنې له پرمختیا سره پرمختیا کړې ده. د سجویک په عقیده ، د سیاست علم « هغه ټولنې څېړي چې حکومت لري، یانې هغه ټولنې چې د هغې غړیو ، لږ تر لږه په ټاکلو مسایلو کې، د ځنې کسانو یا د یو شمیر کسانو چې د ټولنې یوه برخه جوړوي ،له دستورونو څخه په اطاعت کولو عادت کړی وي» دغه تعریف د سیاست د علم ډګرونه پراخوي او هغې ته له دولت څخه هم پراخ مفهوم ورکوي.

د سیاست د علم دودیز مفهوم، د دولت یا حکومت د څېړنې د علم په توګه نور مناسب نه ګڼل کېږي. دغه مفهوم پر هغې بنې تاکید کوي او په ظاهره قانون خوښونې ته له حده زیاته پاملرنه ددې سبب کېږي څو قوانین پلي شي. بې له دې چې تکاملي بهیر او پایلې په پام کې و نیسي. اوس په عمومي ډول دا منل شوې ده چې د سیاست علم باید په ټولنه کې غیر رسمي سازمانونه او هغه سیاسي چلندونه چې د حکومت رسمي جوړښت ټاکي او همدارنګه هغه ځواکونه چې پر حکومت اغېزه لري، په دربر کې ونیسي.

د نوي حکومت له څېړنې او مطالعې سره د سیاست د علم یو شان ګڼل هم له اعتراض سره مخامخ شوی دی. له پنځه لسمې پېړۍ څخه د مخه د «دولت» کلمه د سیاسي پلوه نه کارول کېده، او کله چې ددې مقصد د پاره و کارول شوه نو د «نوي» صفت ورکړای شو. د اعتراض کوونکو په ګومان کله چې دولت ته په ځانګړې نظر کتل کېږي نو د سیاست علم د تعریف په برخه کې یوې داسې پایلې ته رسېږي چې نوی دولت د سیاسي سازمان وروستۍ «نه لنډمهاله» بڼه ده او یوازنی سیاسي جوړښت دی چې د بشر هوساینه رامنځ ته کوي.

نو له دې کبله د پوهې هغه ډګر چې د سیاست علم یې په بر کې نیسي ، له دولتنه هم وړاندې ځي. کاتلین عقیده لري چې «سیاست» د سامان لرونکې انساني ټولنې څېړنه ده او تر هر څه د مخه د ټولنې سیاسي اړخونه څېړي. نو له دې کبله د برترن دوژوونال په نظر: «سیاست» هغه سیاسي اړیکې څېړي چې د خلکو په را غونډېدو سره په یو وخت کې منځ ته راغلي دي، دا ډول نظرونه د سیاست د علم د څېړنو ډګر دومره پراخوي چې ټول هغه څه په بر کې نیسي چې د ټولنیز ژوند په سیاسي اړخونو او یا د خلکو تر منځ په سیاسي اړیکو پورې اړه لري. خو د زده کړې په بهیر کې د سیاست علم او د هغې نوي وړتیاوې له ټولو هغه شیانو سره چې په یوې سازمان لرونکې ټولنه کې د انسان په ژوند پورې اړه لري له سیاست سره باید یوځای او ګډ نه کړای شي او ددې وسوسې تر وړاندې باید ټینګار وشي .

هارولد لاسول، چارلزمریام، برتراند راسل، واتکینس او هانس مور ګنتا ، د سیاست په تکاملي برخه لیک تاکید کړی دی، او عقیده لري چې واک، د سیاست اساسي مفهوم دی او د سیاست ټولې څانګې سره یو ځای کوي. لاسول د سیاست د علم د تعریف په اړوند ویلي دي: « د سیاست علم د یو تجربي نظام په توګه د واک یا قدرت د رامنځ کېدو د څرنګوالي او په هغې کې د شریکېدو له څېړنې څخه عبارت دی.» او « سیاسي کړنه ، هغه کړنه ده چې د واک پر بنسټ تر سره کېږي.» سیاست او سیاسي علم د ماهیت، بنسټ، ډګر او پایلو له پلوه په ټولنه کې د شته واک سره تړاو لري. د سیاست د علم اړوند یو پوه « د پاملرنې مرکز» څرګند او

روښانه دی او له هغې مبارزې څخه عبارت دی چې د واک د تر لاسه کولو یا ساتلو ، د واک د پلي کولو یا پر نورو باندې د اغېز ، یا د هغوی د کړنو څخه د مخنیوي د پاره کېږي. همدارنګه ویل شوي دي چې: « سیاست د واک په اړوند یوه (مقوله) ده ، یانې د ټولنیز یا مادي چاپېریال د ساتلو یا بدلون د کارمندانو ، د کاري موسسو او د ټولنیزو بنسټونو په ورتیاو پورې اړه لري. د هغه زیرمو په اړوند یوه مقوله ده چې د دغه ورتیا بنسټ جوړوي ، او هغه ځواک دی چې هغه پلي کوي او پرې اغېزه کوي.

واک ته پاملرنې او پر واک تاکید ، د شکل پالنې دوه دیز نظر نه مني چې دا کار د سیاسي بهیر د واقعي ارزونې سبب ګېږي. د سیاست له علم څخه یو داسې تعریف ته اړتیا ده چې واک ته یې پام اړول وي او په همدې ډول دغه واقعیت ته پاملرنه کوي چې د دولت د شکل او کړنې کنترولونکي ځواکونه داسې ځواکونو ته ورته دي چې په نورو سازمان لرونکو ډلو لکه کورنۍ، کارګري او تعاوني اتحادیو کې (چې ډېر یې سیاسي فعالیت نه کوي) فعالیت کوي.

خو سره ددې هم ، د سیاست د تعریف په اړوند نظریې د واک له مقولې سره د ځنبو اړخونو له پلوه د رضایت وړ نه دي. لومړی دا چې دغه نظریې د واک د سیاسي او ټولنیزو اډانو ترمنځ توپیر نهویني. د واک اړیکې او د وخت نفوذ « سیاسي» او تر یوه بریده سازمان لرونکی دی خو پکار ده د هغه سازمانونو اقدامونه وپېژاندل شي چې یو ډول مشروعیت لري او د خلکو د اطاعت او درناوي دعوه هم لري. دویم دا چې د واک په لاره کې د مبارزې سیاست ، د هدف لرونکو انګېزو څخه واټن نه لري. خو د واک ، (د کوم پر بنسټ چې واک کارول کېږي) او د هغه هدفونو ترمنځ اختلاف چې واک ترې منځ ته راځي ، سیاست د ناځرګند توب سره مخامخوي. په واقعیت کې ، د سیاست پای– د پخلاینې له لارې د مخالفینو تر منځ د ګډو ګټو او ټاکلو ارزښتونو پربنسټ یوې کړنلارې ته رسېدل دي. دیوید ایستون عقیده لري سیاست « په ټولنه کې د ارزښتونو په ویش» پورې اړه لري.

سره له دې ټولو خبرو ، واک د سیاست د ترسره کولو ډېر مهم عنصر دی او د سیاسي علم لومړنۍ دنده داده څو هغه وپېژني. واک د سیاست د ثقل مرکز جوړوي او په سیاسي ژوند کې ټول کړکېچونه په واک پورې تړلي دي.

نولی، د سیاست په اړوند یو لړ تعریفونه لري چې په لاندې ډول دي:

- سیاست « له امکاناتو څخه د ګټې اخیستلو هنر دی» ډېر کله سیاسي فعالان نه شي کولی خپلو هدفونو ته ورسېږي، له دې کبله باید له واک سره خپلې او چت آلو تنې برابرې کړي. هیڅوک نه شي کولی له خپل قدرت څخه زیات په سیاست کې نفوذ او اغېزه وکړي.

- سیاست « پر خلکو حکومت کول» دي، کایتانو موسکا ، په واکمنه طبقه کې د اړیکو او آستین رانې پر انسانانو د حکومت کولو او د هغه کسانو په اړوند چې حکومت کوي او د هغه کسانو چې پرې حکومت کېږي، د هغه کسانو چې امر کوي او د هغه کسانو چې امر ترسره کوي، ترمنځ د اړیکو په اړوند بحث کوي او عقیده لري چې دا د سیاسي ژوند مرکزي اړیکه ده.

- «سیاست د واک د پاره مبارزه ده» د لویدیځ د متفکرانو تر منځ دا یو ډېر مهم تعریف دی چې سیاست د واک او په ټولنه کې د هغې د پلي کولو او نفوذ ورکولو د پاره مبارزه ده.

- سیاست یانې په دې پوهېدل چې: « څوک ګټونکی دی، څه ګټي، کله یې ګټي، څنګه یې ګټي او ولې یې ګټي؟» د سیاست په اړوند د هارولدلاسکي دغه تعریف چې د شعار بڼه لري او په آسانۍ سره یې په یاد کې ساتلی شو. خو باید پوه شو چې دغه تعریف د «سیاست د علم» تعریف دی، ځکه له پوهې او له علم او خبرتیا څخه خبرې کوي.

- سیاست «د ارزښتونو آمرانه ویش دی» دغه تعریف په ایستون پورې اړه لري او دا د سیاست یو ډېر انتزاعي مفهوم دی. او په پای کې ، نولی هم د سیاست تعریف وړاندې کوي: « ټول هغه فعالیتونه چې نېغ په نېغه او یا په غیرمستقیم ډول د دولت د واک د تر لاسه

کولو ، د دولت دواک د ټینګولو ، او د دولت له واک څخه د کټې اخیستلو سره مل دی.» د نولی تعریف هم نوی نه دی او په واقعیت کې د دې خبرې بل بیان دی چې سیاست د واک د نیولو ، ساتلو ، زیاتولو یا ښودلو د پاره مبارزه ده.

که وغواړو چې د سیاست په اړوند یو پراخ او هر اړخیز تعریف ولرو ، نو هغه داسې تعریفولی شو: سیاست په یو هیواد کې حکومتي کارونه او د خلکو ، ډلو او ګوندونو (ټولنیزو ځواکونو) ترمنځ او په نړیوال ډګر کې د دولتونو ترمنځ سوله ایزې او غیرسوله ایزې اړیکې دي.

ددې تعریف پربنسټ د یو سړي د سیاست، د یوې ډلې د سیاست، د یو ګوند د سیاست او د یو دولت له سیاست څخه یادونه کولی شو. او د نړیوالې ټولنې ترمنځ د خپل منځي سیاست له پلوه هم د دولت سیاست ټاکي. سیاست د یادو شویو ټولنیزو ځواکونو د هرې یوې ګټې په بر کې نیسي. د یادو شویو ځواکونو ترمنځ د اختلاف په حالت کې د دغه ګټې یو له بل سره په ټکر کې راځي. د هغوی ترمنځ د یو کېدو او پیوستون په حالت کې د ټولنیزو ځواکونو د اړیکو او ګټو تر منځ همغږي منځ ته راځي. په بله ژبه ټولنیز ځواکونه ، د ګټو د ټکر په حالت کې د یو او بل پر خلاف په شخړو لاس پورې کوي، خو د روغې جوړې او ګډو ګټو په حالت کې سره یوځای کېږي ، ددغه پیوستونونو او ټکرونو د لارښودنې او هغې ته د لوري ورکولو څرنګوالی سیاست رامنځ ته کوي. سیاست د ټولنیزو ځواکونو د ګټو او اړیکو د ټکرونو او جوړښتونو ډګر دی.

په دغه تعریف کې د واک د پکارولو مسالې ته هم پاملرنه شوې ده. کوم سیاست چې له تضاد څخه رامنځ ته شوی وي، په هر حال له سیاست څخه رامنځ ته شوی، په دې توپیر چې قدرت په غیر سوله ایزه بڼه د زور ، جبر او تاوتریخوالي له لارې کارول کېږي، خو د جوړ جاړي په حالت کې سیاست په سوله ایزه بڼه ، د ّهځونې ، نازونې او داسې نورو له لارې کارول کېږي.

هدف ته د رسېدو د پاره د وګړو ، ډلو ، ګوندونو ، حکومتونو او دولتونو هدفونو او چلندونو ته هم سیاست وایي. د سیاست دغه مانا د پروګرامونو او مرامونو د جوړولو او د هغو د پرمخ بېولو سره اړیکه لري او البته تل د هغې له لومړۍ مانا سره مل دی.

سیاست په ټولنه کې د انسان د فعالیت ډېر حساس ډګر دی او ډېر زیات د هرې ټولنې د کولتور، د خلکو د اندونو ، د ډله ایزو او شخصي ګټو او نظریو او د اقتصادي عواملو تر اغېزې لاندې دی او خپله هم پر هغو اغېزه لري.

له سیاست څخه ددې تعریف په رڼا کې ، کولی شو د «سیاست علم» داسې هم تعریف کړو: د سیاست علم د ټولنیزې پوهې او خبرتیا یوه څانګه ده چې هدف یې په یو هیواد کې د ټولنیزو ځواکونو ترمنځ پرسیاسي اړیکو د واکمنو اصولو او قواعدو منظمه پېژاندنه او د دولتونو او د نړیوالې ټولنې په ډګر کې اړیکې دي.

د ټولنیزې پوهې او خبرتیا دغه څانګه ، د ټولنیزو ځواکونو ترمنځ په اړیکو کې د واکمنو اصولو او قواعدو کړنې کشفوي او د هغو د کړنو څرنګوالی هم رابښیي. د سیاست علم ددغه اصولو او قواعدو د کشف او په عمومي ډول د حکومتونو ، سیاسي ګوندونو او نفوذ لرونکو ډلو ، ټولنیزو بنسټونو او سیاسي اندونو کړنې څېړي. د نړیوالو اړیکو له پلوه هم د نړیوالو موسسو او سازمانونو ، په بېلابېلو هیوادونو کې د سیاست او حکومت، د عمومي دیپلوماسۍ، د هیوادونو ترمنځ د اړیکو ، او د هیوادونو بهرنې سیاست ته اړوند کېږي څو د هغو ترمنځ د اړیکو د بنسټونو په اړوند پېژندګلوي او خبرتیا ترلاسه شي

عبدالملک پرهیز

د سیاست د علم ډګرونه

دریمه برخه

د سیاست د علم تر تعریفولو وروسته، دادی د هغې ډګرونه باید وټاکو. د امریکا د سیاسي او ټولنیزو علومو کلتوري ټولنې ، د ۱۹۲۵کال د دسمبر د میاشتې په ۲۸ او ۲۹ نېټه په فلادلفیا کې د سیاست د علم د هدفونو او چلندونو د ډګرونو په اړوند یو کنفرانس جوړ کړی ؤ.

آلفرد دوګرازیا ، دیوید ایستون، ایکشتن، هانس مورګنتا ، پالمر او یو شمیرنور پوهان په دغه کنفرانس کې د بحث او ګډون دپاره رابلل شوي ول.

په دغه کنفرانس کې وویل شول چې د سیاست د علم پولې او بریدونه په آسانۍ سره ټاکلي نه شو. د ټولنیز ژوند هیڅ داسې ډګر نه شته چې له سیاست سره اړیکې ونه لري، او یا د سیاست د علم د څېړنو په اډانه کې را نه شي. د سیاست علم د ټولنیزو څېړنو ډېرې برخې په دربر کې نیسي او یا له علمي څانګو لکه تاریخ، اقتصاد ، ټولنپېژاندنې، ټولنیز روح پېژاندنې، اخلاقو ، شمیرنې ، جغرافې ، او نورو څانګو سره پیوند لري. خو لکه چې و به وینو ، د سیاست علم ، د « پاملرنې یو مرکز» لري چې خپلې څېړنې د هغې پر بنسټ ترسره کوي. همدارنګه خپل ځانګړي مواد او ورکړنې هم لري .

ـد سیاست علم، تکامل کوي: د سیاست علم په ټولنه کې د واک او قتدار طبعیت، ستنې ، بهیرونه ، ډګرونه او پایلې څېړي. ددغه مانا له مخې «قدرت» باید جبر و نه ګڼل شي. د واک اخلاقي بنسټ یا ستن او پر انسان باندې د اندونو اغېزه په غوره توګه په فلسفه او د سیاست په روح پېژاندنه کې څرګند یږي. د قدرت د رامنځ ته کېدو او هدفونو په اړوند خبرې اوبحث، د هغې د کړنو د څېړنې په اندازه اهمیت لري. سربېره پر دې ، د قدرت او حکومت د ارګانونو څېړنه ، سیاست پېژاندونکي د کارګري اتحادیو ، دیني بنسټونو ، د سوداګرۍ شرکتونو او دې ته ورته نورو بنسټونو ، ارزونې ته رابولي. په واقعیت کې د ټولو هغه ټولنو او غونډو څېړنه چې د واک د تر لاسه کولو او یا د اغېز ښندلو په هڅه کې دي د سیاست په علم پورې تړاو لري.

په دې ډول ، د سیاست د علم موضوع ټول هغه اندونه او بنسټونه په دربر کې نیسي چې په ټولنه کې د قدرت او اقتدار سره سر او کار لري. دغه علم همدارنګه د ډلو ، سازمانونو او همدارنګه دهغه سیاسی بنسټونو چلند چې له دولت څخه د لږ او زیات خپلواکه دي او غوارې د ټولنیزو بدلونونو په بهیر کې پرعمومي سیاست اغېزه وکړي ، هم ترڅېړنې لاندې نیسي، دغه څېړنه په هېڅ ځانګړي تاریخي دورې او همدارنګه د بشري ټولنې په هیڅ ټاکلي برخې پورې اړه نه لري، خو د تاریخي څېړنو د پلټنې د آسانتیاوو او همدارنګه په ټولنه کې د شتو بهیرونو د پلټنې د لارې د سیاست د علم د اړتیا وړ تجربي پایلې تر لاسه کېدی شي.

ـ د سیاست علم ، د پریکړو کولو پوهه او فن دی چې واکمن یې (د مشروع یا غیر مشروع) متدونو او د لازمو حقوقي وسایلو نه په کار اخیستو سره خپلې پرېکړې پر خلکو (تر واک لاندې خلکو) او پر خپل قلمرو کې (هغه ځمکه چې د حکومت تر واک لاندې ده) ، په حتمي ډول پلي کوي. دغه پریکړې کېدی شي د ټولنیزو چارو د ادارې دپاره ، د واکمن ، د ادارې د رییس، د شرکت د مدیر له خوا او یا امکان لري د اجرایي او حکومتي ډیرو لوړ پوړو چارواکو لکه د اولسمشر، صدراعظم، وزیر یا د وزیرانو د ډلې ، ښاروال او یا د خلکو د غوره شویو استازو له خوا د هغه واکونو پر بنسټ نیول شوي وي چې ورته ورکړ شوي دي، یا کېدی شي په نړیوال ډګر او یا سیمه کې د دولتونو د مشرانو او استازیو له خوا د ګډ او مرکب سازمان په جوړولو سره ، ګډو او ټاکلو هدفونو ته د رسېدلو دپاره نیول شوي وي. چې لاندې برخې په دربر کې نیسي:

۱ .د موجودو واقعتونو پوهیدل(د څېړنې او پلټنې پر بنسټ(

۲ .د کړنلارو جوړول او توپیرول.

۳ .د هغه بهیرونو او لوریو څېړنه چې په ترڅ کې یې پریکړې نیول کېږي

۴ د وخت او فرستونو د لاسه وتلو څخه مخنیوی(پانګه او انساني منابع(

۵ .د تخصیصي اعتبارونو او بودجې بیا کنترولول(د منابعو د ویش پر څرنګوالي د کنترول ټینګول(
۶ .د غوښتنو تالیفول: د غوښتنو د ترسره کېدو او له چاپېریال سره د هغې د سمون د بهیر څېړنه.
۷ .د رضایتمندۍ او ملاتړ تر لاسه کول او همدارنګه د عمومي نارضایتۍ او د ټولنیز بحران څخه د مخنیوي د پاره د مناسبو لارو چارو غوره کول.
۸ .د واک پلي کول: د سیاسي پریکړو د پلي کولو یوه وسیله د واک پلي کول دي. بې له شکه په هیڅ حکومت او په هیڅ سیاست کې له حقوقي او سازماني وسایلو څخه له کار اخیستلو پرته، په هیواد او ان په یو تولیدي شرکت ، یو اقتصادي سازمان، او یا یو نړیوال سازمان کې ثبات او اداري واک ټینګ نه شي.
۹ .د قوانینو او حکومتي مقرارتو جوړول: د سیاست د کړنې یو بل ډګر باید د واکمنۍ د اړوندو قوانینو د جوړولو په برخه کې و لټوو. نن ان د یو ورزشي ټیم جوړول او لاربښوونه د یو ډول سیاست جوړونې او د مقرراتو له جوړولو سره تړاو لري.
۱۰ .د احتمالي کړکېچونو د کشف او د بحران د منځ ته راتګ څخه د مخنیوي ډګرونه کوم دي؟ بحران یوه پېښېدونکې ځلېدا ده ، او موږ کولی شو بحران په راتلونکي کې د نابېره او یوې ممکنې پېښې په توګه وپېژنو . ، یانې مخکې له دې چې بحران را منځ ته شي ، یو هوښیار سیاست پوه باید دغه دوه صفتونه ولري، باید تر هر څه د مخه بحران پېژاندونکې اوسي او خپل سیاست د همداسې احتمالاتو پربنسټ جوړ او اقدام وکړي. دویم ، کله چې بحران پېښېږي باید سمدلاسه په تدبیر او درایت سره د بحران رمز او غوټې خلاصې او بحران په سمه توګه له منځه یوسي.
دلته لازم برېښي د یو سیاست پوه ځنې ځانګړنې په نښه کړو ، یو سیاست پوه باید :
۱ .پر عدالت، تقوا ، اخلاقي او نفساني ښېګڼو سمبال اوسي.
۲ .لازمه زړه ورتیا او جرُات ولري
۳ .په سیاسي چلند که مشهور او په خبرو کې صادق او چلند یې سم وي.
۴ .په خپلو هدفونو کې رښتنی نیت او اراده ولري.
۵ .د خبر لوڅو ، چاپلوسه او غوړه مالو ، او نفاق اچوونکو کسانو څخه ځان لیرې وساتي.
۶ .مسولیت منونکې اوسي نه ریاست غوښتونکی.
۷ .په خپله ژمنه او قول ولاړ اوسي او اولسي خوښونکی اوسي.
۸ .د علم او پوهې سره مینه ولري.
۹.ساده ژوند ولري.
۱۰ .د پانګې او زر ټولولو فکر ورسره نه اوسي.
ـد سیاست علم، اوس یا حال تشریح کوي: د شتو سیاسي ځلېدیزو یا پدیدو او بهیرونو تجربي څېړنه د سیاست د علم د دندو ډېره مهمه برخه ده. دغه څېړنه جاري سیاسي مفهومونو او په ټولنه کې واک غوښتونکو او اغېز ښندونکو ډلو او سازمانونو ته پام اړوي. د سیاست علم ، په تېره بیا د دولت مفهوم ، ریښې، ځانګړتیاوې، بنې او د هغې جوړښت ، د هغې د کړنو بهیر، هدفونه او د هغې ځانګړي کارونه، د اوسېدونکو او اتباعو اړیکې، او همدارنګه له نورو دولتونو او نړیوالو سازمانونو سره د هغې اړیکې څېړي. په واقعیت کې ، د هیوادونو او نړیوالو سازمانو ترمنځ د خپل منځي حقوقو ودې، د سیاست د علم څېړنو ته تازه اړخ ورکړی او په یوه مانا کې هغه یې د نړیوالې ټولنې په سیاسي علم اړولی دی.
ـد سیاست علم د تېر زمانې پوهېدنه کوي: د واک او اقتدار څېړنه، او په تېر کې اغېزه د نن ورځې د بنسټونو ، اندونو او بهیرونو له

پوهېدو او پېژاندو سره ډېره مرسته کوي. د مطالعې دغه اړخ ، هغه هڅې په بر کې نیسي چې د لرغونې زمانې را په دېخوا ترسره شوي دي څو د دولت، حکومت، حقوقو ، او سیاسي چلندونو په اړوند استنباطونه ترلاسه او د آزماېښت وړ پایلو ته ورسېږو.
همدارنګه د لومړنیو سازمان لرونکو سیاسي پړاونو ، له ساده څخه پېچلي سیاسي بنیو ته تکامل او د اساسي قوانینو د جوړېدو د تاریخ څېړنه په برکې نیسي. د سیاست علم د راز راز سیاسي اندونو او په ټولنه کې د واک او اغېز غوښتونکو ډلو او سازمانونو د رول د پوهېدو او پېژاندو ، د څېړنې ضمانت کوي.
ـد سیاست علم د سیاست وړاندیز کوي: د سیاست د علم د ټولو څېړنو وروستی هدف دادی چې سیاسي څلېداوې یا پدیدې داسې په پام کې ونیول شي څو د غوره کېدونکې سیاست په اړوند د عملي پریکړو د نیولو سبب شي. په دې برخه کې سیاست پېژاندونکی تجربي، تاریخي او قیاسي چلندونه سره ترکیبوي. ددې ترکیبې چلند لېوالتیا داده چې د احتمالي بدلون بهیر کشف کړي او موجوده سیاسي بهیرونه د هغه هدفونو له مخې چې ورته د رسیدو لېوالتیا لري ، وڅېړل شي. د موجوده سیاسي جوړښتونو او بهیرونو د سمون دپاره د طرحو او وړاندېزونو رامنځ ته کول د سیاست د علم منل شوې برخه ده.
ـد سیاست علم په جنیني پړاو کې: ددې واقعیت سره سره چې سیاسي اند له ۲۵۰۰ کلونو زیات لرغونتوب لري ، د سیاست علم لا تر اوسه د ماشومتوب په پړاو کې دی. په کمبرج کې د سیاست د علم لومړنی استاد ارنست بارکر ، د سیاست په اړوند په خپله پرانستونکې وینا کې وویل: چې یو شمیر کسان هغه (سیاست) « بې مفهومه، شاید شکمن او یا هم بحث پارونکې» ګڼې. د سیاست علم ، د خپل پېچلي او له اټکله وتي تاریخ په بنسټ، د حقوقو ، اقتصاد او د پنځون (طبیعي) او د ژوند دعلومو په پرتله، د اند او منل شویو فني کلمو په برخه کې د چلند ټاکلې ځیرتیا او همدارنګه ټاکلې موضوع نه لري. خو که د سیاست علم له ټولن پېژاندنې سره پرتله شي ، ساده ، غونډ او یوموټی په نظر راځي. د سیاست علم ، که څه هم په روانه پېړۍ کې ډېر پرمختګ کړی ، خو لا اوس هم د پرله پسې بدلون او ودې په حال کې دی.

د سیاست بنسټ

څلورمه برخه

په دموکرتیکو سیستومونو کې دولتي سیاست په ټاکلو موسسو لکه ګوندونو ، د خلکو له خوا په غوره شویو ادارو لکه پارلمان او حکومت کې تنظیمېږي ، خو دا هم مهمه ده څو پوه شو چې ارزښتونه هم په نورو مفهومونو کې تعریف، درجه بندي او وېشل کېږي.
د سیاست بنسټ داسې دی چې د موادو او شیانو اړتیا ارزول کېږي ، خو د ارزښتونو په تړاو تل د اختلاف شتون ممکن دی. ټول ټولنیز سیستمونه که څه هم مختلف دي له دغه ستونزو سره مخامخ کېدی شي، نو له دې کبله هغوی یو سیاست غوره کوي. سیاست جوړېږي، که څه هم هلته هغه ټاکلي ارګانونه نه وي په نښه شوي چې کولی شي په ځانګړې ډول په ټولنه کې د ارزښتونو د ټاکلو او ویشلو دنده په غاړه واخلي. په دې تړاو به داسې یوه ټولنه یا حالت ډېر په زړه پورې وی چېرې چې په دغه برخه کې څرګند اختلافونه شتون ونه لري. د اختلاف د نشتوالی علت کېدی شي دا وي چې په هغوی کې بشپړ یووالی شتون لري یا دا چې د موادو او ارزښتونو ویش د ټولو رضایت برابر کړی دی. او کله داسې هم کېدی شي چې اختلافونه پټ ساتل شوي وي.
او دا چې ولې په دې اړوند بحث او خبرې اترې نه کېږي او د ورځې په اجندا کې نه نیول کېږي کېدی شي د اوږدې مودې د ډله ایزو

اختلافونو پایله وي چیرې چې د اختلاف یو اړخ ته دا امکان په لاس ورغلی وي څو خپل پروګرام په داسې بڼه پلې کړي څو جوړښتونه او پېښشته د یادو شویو ډلو له خوا منل شوي وي– او یا هم اختلافونه پټ ساتل شوي وي.
یوه مهمه پوښتنه دا ده چې څه ډول شرطونه باید ولګول شي څو یو رژیم خپلې پریکړې پلې کړي شي. هره ټولنه یو لړ اصول لري چې پر بنسټ یې اختلافونه حلولی شي، کېدی شي دغه اصول رسمي او یا رسمي نه وي. اصول باید داسې وي چې په یوه شخړه کې د هغه بایلونکي حقوق هم وساتي او په پام کې ونیسي کوم چې وروستی. پایلې مني او سر ورته ټیټوي. تر هغه وخته چې دا کار ترسره کېږي اداره مشروع ده. دا واک دی. خو مشروعیت تل تر تاریخي شرایطو لاندې وي چې کېدی شي له منځه لاړ شي او یا وخت یې پای ته ورسېږي ، په تېره بیا کله چې خلک د خپلو علاقه مندیو تر شا او خوا راټول شي کوم چې اداره ورسره د مخامخ کېدو هیله نه لري او یا نه غواړي وروستی. پریکړه و مني.

سیاست د یو بهیر په توګه

د سیاست په اړوند زموږ ورځنی تصور ډېر تنګ او تر یوه بریده ډېر خړ دی. سیاست په یو داسې بهیر کې منځ ته راځي چې ډېر پړاونه لري.سیاسي موسسې او د هغوی پریکړې د کنګلې له غره سره پرتله کېدی شي، چېرې چې یوازې لوړه څوکه یې لیدل کېږي: د یوې ستونزې په اړوند رامنځ ته شوې پوهه د بهیر داسې یو پړاو دی لکه سړی په تیاره کې لټون کوي. له دې پړاو وروسته له ستونزې سره د کار پړاو پیل کېږي او په دې پسې د ستونزې د حلولو له ټاکلو لارو سره د کار پړاو پیل کېږي. په عادي ډول دا کار د سازمان ورکولو له لارې ترسره کېږي چیرې چې د ګډو علاقه مندیو لرونکي کسان سره په ګډه کار کوي څو غوښتنې او ستراتیژۍ و ټاکي. او له دې وروسته د پریکړو پړاو رارسېږي ، چې د مختلفو پرنسیپونو پر بنسټ په دې پړاو کې د یو بل تر وړاندې الترناتیفونه وړاندې کوي. او په پای کې پریکړې د عمل ډګر ته وړاندې کېږي، که هدف هرڅومره ښه وي د ناسمو هدفونو په پرتله هیڅ ډول نوې ستونزې او تصور نه رامنځ ته کوي.
په دغه بهیر کې د یوې ستونزې د پېژاندو څخه د پریکړې تر نیولو او بیا د پریکړې تر پلي کولو پورې ګډون کوونکي جلا کسان او یا بېلابېل لوی او کوچني سازمان ورکړ شوي ډلې وي، د بېلګې په توګه په مختلفو سیمو کې بېلابېلې ګوندي ډلې. د قضیې حالت کېدی شي د اډانو په شرطونو او یا د شتو جوړښتونو په منځ کې د کوچنیو جوړښتونو په رامنځ ته کولو پورې اړه ولري– د بېلګې په توګه د نرینه سالارۍ له منځه وړل او د کور میرمنو ته د تقاعد د حق ورکول او یا د عادي رایې ورکولو د حق د ترلاسه کولو د پاره مبارزه. دغه بهیر په یوه لنډمهاله او یا اوږدمهاله بهیر کې ترسره او غښتلي کېدی شي. دا کېدی شي ټول یا څنې یاد شوي پړاونه په دربر کې ونیسي. ډېر وختونه دا کار د سیاسي سیستمونو په مختلفو سطحو کې تکراریدی شي. د یوې سیمه ایزې ټولنې له خوا یو ابتکار مخکې له دې چې د پورته مقامونو د کړنې د پاره واستول شي د سیمه ایزې ادارې تر څېړنې لاندې نیول کېږي او وروسته له هغې خپله لاره د پورته په لور وهي.
سیاست همداسې یو بهیر دی چې په ټولو ټولنیزو سیستمونو کې پېښېږي. نه یوازې په هغو کې چې موږ یې سیاسي بولو. دا هم مهمه ده ، کله چې په ټول هیواد کې خبره د ارزښتونو د تعریف، مشخصولو او ویش په اړوند ده خو دا وروسته یاد شوي تل مرکزي نه دي.
لومړی دا چې ټول اقتصادي سکتورونه خپل روښانه سیاسي لوری لري. د ارزښتونو د ویش، د کار دځایونو او معاش په اړوند روښانه بیان لري. پر دغه سکتور باندې کنترول د اکثریت له اډانې څخه بهر دی ،خو په عین حالت کې اقتصادي ژوند د حکومت او د خلکو د استازیو تر وړاندې یو لړ پوښتنې مخ ته ږدي .
بل په حکومت کې د ودې مساله ده، چې د ټولنیز ژوند په ډېرو برخو کې د دولت د سختې لاسونې پایله ده، دا کار نور هم چټکېږي

کله چې د حکومت سیاسي رول د خلکو پر ټاکل شویو استازیو ټینګ شي .

د سیاست د علم موضوع ګانې

یونسکو په ۱۹۴۸ کال کې یوه کمېټه جوړه کړه څو د سیاست د علم د نړیوال انجمن بنسټ لیک (اساسنامه) جوړه کړي، د سیاست د علم موضوع ګانې یې په لاندې ډول و ټاکلې:

۱ (سیاسي نظریه

الف. سیاسي نظریه

ب. د سیاسي اندونو تاریخ

۲ (حکومت

الف. اساسي قانون

ب. ملي حکومت

پ. سیمه ایز حکومت (ایالتي او ولایتي(

ت. د عمومي چارو اداره

ث. د حکومت اقتصادي او ټولنیزې دندې

ج. سیاسی تطبیقي بنسټونه

۳ (ګوندونه، عمومي ډلې او اندونه

الف. سیاسي ګوندونه

ب. ډلې او غونډې

پ. په حکومت او د چارو په عمومي اداره کې د خلکو ګډون

ت. عمومي اندونه

۴ (نړیوالې اړیکې

الف. د هیوادونو ترمنځ خپل منځي اړیکې

ب. نړیوال سازمانونه

پ. نړیوال حقوق

ښځه او سیاست

پنځمه برخه

د ښځو نوی غورځنګ د سیاست په هکله پراخ لید لري. شعار د اسې دی « د شخصي ژوند سیاسي کول» او « شخصي سیاسي دي» ، ویل کېږي چې سیاست نه یوازې په نرینه او « بهرنې چاپېریال» پورې اړه لري، بلکې هغه نېغ په نېغه ورځني ژوند ته ننوزي. مخکې له دې چې ښځې – او نرینه. د هغه څه په اړوند چې په کور کې پېښېږي. لکه د ښځې او مېړه خپل منځي اړیکو او د اولادونو سره د اړیکو په اړوند ، یو له بله څخه پوښتنه و نه کړي، پرښځې ظلم له منځه نه ځي.

په جملو کې ددغه سیاسي مفهوم تنظیم د سیاست په اړوند د پېړیو راپاتې پخوانۍ جنسیتي تصوراتو ته یو ځواب دی. دا یوه هڅه ده څو دغه اند چې د ښځې نړۍ شخصي او غیر سیاسي ده، له منځه یوسي. دا په هغه اندونو یو ګوزار دی چې وایي ښځه او واک سره نه جوړېږي. او دا د هغه زیاتو ستراتېژیو څخه یوه ده کومه چې غواړي وښیي، شخصي هرومرو فردي نه بلکې تر ډېره ګډ دی او دا د ډله ایزه او ګډو سازماني چلندونو د پاره یو بنسټ دی.

د ورځنۍ ژوند سیاسي مفهوم په بېلابېلو ډولونو کې پر ښځو ظلم دی. کله چې سیاستونه د قدرت او جګړې او همدارنګه د نرینه د تیري چې د اړونده ټولنیز پوهاوي سره اړیکه لري ، بیان دی، نو په دې حالت کې د سیاسي رول او د ښځې د رول په اړوند دوه ګونی حالت منځ ته راځي. په رسمیاتو کې ښځینه سیاستمدارانې کولی شي خان ته غوره کړي چې به دوديز ډول ښځینه رول یانې ددویمې درجې سیاستمدار رول ولوبوي او هغه سیاسي رول ته ورګډې شي کوم چې نرینه جوړ کړی دی او په دې ډول ځان له خطر سره ځان مخامخ کوي چې په دې کار خپل ښځینه توب له بدګومانۍ سره مخامخوي. د سیاست فوري مانا په تېره بیا چې د کور لاس لاندې رول دي - په حجاب کې دی. کله چې سیاست په دوديزه بڼه درک شي او ښځه لکه د پخوا په شان په رسمیاتو کې دویم او تر لاس لاندې رول ولري ددې سبب کېږي څو ښځه ددواړه جنسونو له نظره ، په سیاسي ژوند کې د پاملرنې وړ رول ونه شي لوبولی. او دا سبب کېږي چې ان فعاله ښځې هم هېرې شي، چې دا په خپل وار سره ددې سبب کېږي څو ښځې په سیاست او سیاسي ژوند کې له پامه ولوېږي.

ترڅو چې سیاست په غوره ډول په بهرنۍ نړۍ کې د اساسي شرایطو سره تړاو لري، او دا په عین حال کې د نرینه نړۍ ده، د سیاست پرمخ بېول د ښځو د پاره ستونزمن کار دی. د سیاست فوري مانا په تېره بیا د کورنۍ نړۍ د تر لاس لاندې نظم په رول کې پاتې کېږي. کله سیاستمدار په دوديز ډول پوهېږي او ښځه لا هماغسې په دولتي ارګانونو کې تر لاس لاندې دریځ لري نو ښځه د سیاسي لوبغاړي په توګه ددواړه جنسونو په فکر کې له سترګو پټه پاتې کېږي. او کار دې ځای ته رسي چې ښځه د واقعي ګډون کوونکي په توګه رانه شي – او دا کار ددې سبب کېږي څو ښځه په سیاست او سیاسي رول کې محدود امکانات تر لاسه کړي .

هغه مسایل چې په ښځو پورې اړه لري په دوديز ډول د مالي مسوولینو له خوا ورته لږ ارزښت ورکول کېږي. دا کار د ښځینه سیاست په برخه کې علاقه مندي او زړه ورتیا له منځه وړي ، په عین حال کې دا کار د نرینه سیاسي دریځ ټینګوي. ښځینه ستونزې ، اړتیاوې او علاقه مندۍ، شخصي او پټ ساتل کېږي. خو بې له دې چې پرې پوه شو د شخصي ستونزو او د ځانګړي حالت ترمنځ یو ډول اړیکې شته او ددې سبب کېږي څو په ټولنیزه اداره کې سم ډول ګډون ونه شي کړی.

دا ټول سره په ګډه یوه ناوړې کړۍ رامنځ ته کوي: ښځه کولی شي په ټولو بهیرونو او ادارو لکه په ټولنه کې د ارزښتونو ویش او ټاکنه او په ټولو مهمو پریکړو کې چې د ټولنې د پرمختیا اړانه ټاکي برخه واخلي. د نارینه سالارۍ د سیاسي مفهوم نښې دادي چې یوازې نرینه په پام کې نیسي او د ښځو د سیاسي شتون مخه نیسي. هڅه کېږي ووایي چې ښځې له سیاست سره مینه نه لري او دوی ګنې په سیاست کې د نه ګډون له لارې دا وښیي چې نه غواړي خپل حالت ته بدلون ورکړي.

په دې اړوند چې د سیاست مانا څه ده هیڅکله هو د نظر یووالي شتون نه درلود. د ښځو د غورځنګ سیاسي مفهوم هم د نېکې ارادې له مخې منل شوی نه دی. دا چې موږ سیاست وټاکو ، دا په خپل ذات کې سیاست دی.

د سیاست فلسفه

شپږمه برخه

سیاسي فلسفه هغه پرنسپونه او ضوابط دي چې په ټولنه او دولت کې د لارو چارو او پیژندنې په تړاو د ستونزو څېړنه کوي.

یا په بل عبارت د سیاست فلسفه ، د فرد او ټولنې د دوه اړخیزه اړیکو ، ټولنې، دولت ، دولتي ادارې ،د ټولنیز ژوند ،د فردي حقونو او د یو او بل تر وړاندې د بنسټیزو پوښتنو په اړوند له بیان څخه عبارت ده. د سیاست فلسفه همدارنګه د قانون، عدالت، شتمنۍ ، واک او حکومت په شان مسایل بیانوي. د سیاست په فلسفه کې، دا مساله هم چې حکومت د کومو کسانو حق دی، یوه بنسټیزه پوښتنه ګڼل کېږي، دا ډول پوښتنو ته په سیاسي پوهنه کې نه ، بلکې د سیاست د علم په فلسفه کې پاملرنه کېږي.

د سیاست د فلسفې تاریخ

- لرغونې نړۍ

په لرغوني وخت کې د سیاست فلسفه په پیل کې د سفسطه ویونکو په تېره بیا د پروتاګوراس سره ډیر نژدې تړاو درلود . افلاتون د دولت تړون جوړ کړ. سیاست او قوانین وروسته د سیاسي فلسفې د پاره بنسټ وګرزیده.

ارسطو سیاست ته پرمختیا ورکړه ، د افلاتون ځواب ، له ۱۵۸ یوناني دولتي اساسي قوانینو څخه د امپراتوري د نقشې جوړول ول، چې د هغو څخه یوازې د اتن اساسي قانون پاتې شو .

د لرغوني یونان له وخته یوازې د ګوتو په شمیر سرچینې پاتې دي، د بدن پېژاندنې سرچینې نښیي، چې ایپکور د سیاست د فلسفې ضروري برخې لیکلي دي. ستویکانو د افلاتون خیالي دودونه پرمخ یوړل د بېلګې په توګه د زینون دولت.

د روم سیاسي فلسفې د یونان سیاسي فلسفه پرمخ وړله،دا په تېره بیا د لرغوني یونان (ستایکه) تر اغېز لاندې تر سره شو ، دا د سیسرو (د دولت ، قوانینو) او سنېکا (نرمښت) په اړوند اعتبار لري. د افلاتون له وخته داسې ؤ ، کله چې سړي له تقوا او عدالت سره د اخلاقو او سیاسي فلسفې یو نا حل شوې تړاو لیدلو .

ګډې وچې هم شته ، کله چې سړی د سیاسي ادارې د ممکنو بڼو لکه سلطنت ، اولیګارشي او دموکراسي په اړوند فکر کوي.

ددې خلاف سیاسي فلسفې د واکمنو سیاسي حالاتو پر بنسټ په ځان کې په نسبي ډول ژور بدلون راوست. هغه وخت چې افلاتون او ارسطو د یوناني ادارې د ښه واک وخت منعکسولو ، سیاسي فلسفه د لوی الکساندر ترشا روانه وه چې تر ډیره یې د ښاري ادارې له اډانې څخه ځان خپلواک کړی ؤ ، د بېلګې په توګه د ستویسمیسم یا رواقیانو فلسفه.

»فلسفي مذهب دی چې زنون کیتسیوني یې بنسټ ایښی دی. دا ځکه د رواقي په نامه یادېږي چې ددوی د فعالیت سیمه د آتن په یو رواق کې پرته وه. دغه مذهب په دویمه میلادي پېړۍ کې په روم کې رواج پیدا کړ او د سنکا ، اپیکتتوس او مارکوس آورلیوس په څیر حکیمان له هغې سره یو ځای شول. زنون دغه فلسفه پردرې برخو د پنځون یا طبیعاتو ، منطق او اخلاقو ویشله. د هغه منطق د ارسطو پر ارګانون ولاړ ؤ چې ویل یې هره پوهه او پېژندګلوي نیغه پر نیغه زموږ د حواسو درک ته راګرځي. په پنځونو یا طبیعیاتو کې د رواقیانو نظریه مادي وه، د هغوی له نظره هر هغه څه چې حقیقت لري مادي دی. شته او ماده یا جسم او بدن، یو حقیقت دی او یو له بله سره بیخي ګډ دي. د یو شتون د بل په ټول بدن کې خپور دی. په اخلاقو کې رواقیانو فضیلت له خوندونو سره یو هدف باله او عقیده یې لرله چې ژوند باید له پنځون یا طبیعت او د هغو له قوانینو سره سمون ولري او ویل یې ریښتنې آزادي هغه وخت تر

لاسه کېږي چې انسان شهوتونه او ناحقه اندونه یوې خواته پرېږدي او په آزادۍ کې هڅه او هاند وکړي. رواقیان د خپلو دغو اصولو په وجه په خلکو کې په بې قیدۍ مشهوره شوي ول«.

د روم سیاسي فلسفې په مستقیمه او غیر مستقیمه توګه په هغه سیاسي حالت پورې ځان تړلی ؤ چې د روم په امپراتوري کې یې شتون درلود هم له امپرتورۍ د مخه او هم وروسته.

افلاطون، هغه لومړنی فیلسوف دی چې د سیاست د فلسفې سره تړلې پوښتنې یې په یو دقیق فلسفي نظام کې سنجولې او د یو ټولیز په توګه یې یو له بل سره اوبدلې دي. د افلاطون له لیکنو څخه په تېره بیا دهغه له دوو کتابونو ،پولیتیا یا جمهوریت او په دې اړوند قوانین دي چې ترې یادونه کولی شو. دغه کتابونه دټولنې د بنسټیزو قوانینو څېړنې او پلټنې ته اړوند شوي دي. د جمهوریت کتاب د ښار یا هیواد او دهغې د ادارې د څرنګوالي په اړوند لیکل شوی دی. د ارسطو سیاسي نظریه د سیاست یا پولیتکا په کتاب کې راغلې ده. ارسطو د واکمنۍ ډېره ښه بڼه د سلطنت پرېنسټ هغه فردي واکمني بولي چې له خپلسرۍ څخه واټن ولري. ارسطو همدا رنګه د خلکو واکمني غندلې ځکه په دغه حکومت کې د چارو واګې د ټګانو په لاس کې وي او د ټولو ګټه په پام کې نه نیسي. ارسطو په دغه کتاب کې د اسپارت او کرت او کارتاژ له حکومتونو څخه یادونه کوي او د هغې د ښه او بدو ارزونه کوي او په دغه ټکي تاکید کوي چې د هر حکومت په اړوند باید د هغه ټولنې د ټاکلو حالاتو په پام کې نیولو او څېړنې سره قضاوت وشي کوم چې دغه حکومت په کې شتون لري. د روم د سیاست فلسفه تر ډېره برېده د سیاست په اړوند د سیسرو د فلسفي لیکنو څخه او به څکي.

د چین سیاسي فلسفه ، د یونان له سیاسي فلسفې څخه خپلواکه وه. کنفوسیوس او لائوتزه په چین کې د فلسفې تر ټولو غوره تیوریسانان ول. د مانو او چاناکیا قوانین هم ، ثبات او یووالي ته د رسېدو په لاره کې هڅې ګڼل کېږي.

د اسلام نړۍ

د اسلام تر ټولو مهم فیلسوفان چې د سیا ست پر فلسفه یې کار کړی ابونصر فارابي، پورسینا ، ابن رشد او ابن خلدون دي. په اسلام کې د سیاست د فلسفې اصطلاحات له قرآن څخه اخیستل کېدل. په منځنۍ پېړۍ کې ، د فاضلې مدینې مساله ، بیا تر پاملرنې لاندې راغله. فارابي د فاضلې مدینې د اوسیدونکو رایې په کتاب کې ، د آرمانښار د رییس په اړوند بحث کوي. نوموړې فاضله مدینه له یو داسې بدن سره پرتله کوي چې د هغې ټول غړي (اندام) خپلې چارې په سمه توګه سرته رسوي او یو له بل سره ښه سمون او جوړ جاړی لري ، نو له دې کبله د فارابي په فاضله مدینه کې د امر کولو او امر وړلو دود جاري دی.

فارابي همدا رنګه د هغه ټولنو څخه یادونه کوي چې د فاضلې مدینې تر وړاندې ولاړ دي او نوموړی هغه د جاهله مدینې ، فاسقه مدینې ، ضاله مدینې، او کرغېړنه مدینې په نوم یاد کړي دي.

د څوارلسمې پېړۍ یو مسلمان پوه ابن خلدون دی نوموړی د اسلام په نړۍ کې د سیاست د علم له فیلسوفانو څخه ګڼل کېږي. هغه په یو کتاب کې چې د حکومت په اړوند یې لیکلی دی، ښه ټولنه د انسان د معنوي پرمختیا شرط بولي او په ښو ټولنو کې یې د انسانانو د ښو کارونو او په بې لارې ټولنو کې د خلکو د تباهۍ څخه یادونه کړې ده.

د اسلام په نړۍ کې د سیاست فلسفه په منځنیو پېړیو پورې محدوده پاتې نه شوه، بلکې په شلمه او یوویشتمه پېړۍ کې یې هم دوام وکړ. د سید جمال الدین افغاني نظریات په دې لړ کې د پاملرنې وړ دي. په وروستیو دوو پېړیو کې د اسلامي بنسټپالنې په رامنځ ته کېدو سره د اسلام سیاسي نظریې بیا پاملرنه ځان ته واړوله. محمد عبده، علي شریعتي او امام خمیني هغه مهم کسان دي چې په وروستۍ پېړۍ کې یې د اسلام د سیاسي اصولو بیان ته پام اړولی دی.

د مسحیت منځنۍ پېړې

د مسحیت په منځنۍ پېړې کې د سیاست د فلسفې اندونه له انجیل څخه اخیستل شوي ول، خو دا هڅه هم شوې وه څو د افلاطون او ارسطو آثار د مسحیت سره پخلا کړی شي او د هغوی اصولو ته د انجیل له آیاتونو سره سمون ورکړی شي، په دغه دوره کې په عمومي ډول واک د خدای حق ګڼل کېده او خلک او پاچا هان د کلیسا رعیت ګڼل کېدل.

د رنسانس او د روښانتیا دغورځنګ دوره

توماس هابز، د رنسانس په دوره کې د سیاست د فلسفې له لومړنیو تیوریسنانو څخه دی. هابز د مطلقې واکمنۍ او استبداد خبرې کولې خو په فرد یې ډېره لګوله. هغه ویل ټولنه یوازې د فرد له ژوندانه څخه د ملاتړ او ساتنې او دهغه د هوساینې او آرامۍ دپاره منځ ته راغلې ده. پر فرد باندې د هغه همدغه تاکید ؤ چې له یوې خوا یې د هغه اندونه د افلاطون او ارسطو په څېر فیلسوفانو له اندونو څخه جلا کول او له بلې خوا یې د منځې پېړۍ له اندونو سره په مخالفت کې ول، چې د پاچاهانو واک یې د خدای له لورې بللو. سلطنت غوښتونکي هم د هابز له دغه اند سره مخالف ول چې ویل یې سلطنت د خلکو له خوا شاه ته ورکول کېږي او د یو ټولنیز تړون پایله ده.

جان لاک، په اولسمه پېړۍ کې د سیاسي فلسفې بل تیوریسن ؤ چې د الهي حق نظریه یې ونه منله او په اروپا کې یې د خلکو د حکومت یا دموکراسۍ فلسفه رامنځ ته کړه. لاک، سیاسي آزادي له قانون څخه د ټولو اطاعت وباله او په دې اند ؤ چې یوازې له قانون څخه اطاعت دی چې هیواد له خپل سرۍ څخه ژغوري. هغه د خلکو واک داسې تعریف کړ چې دولت د خلکو استازی او قانون د ټولو دپاره یو شان دی. لاک، همدارنګه ولیکل چې د هر راز دولت شتون له هغه حالت څخه ډېر ښه دی چې دولت په کې نشتون و نه لري. د سیاسي فلسفې په برخه کې د لاک له نورو مهمو نظریو څخه یوه هم له سیاست څخه د دین جلا کول دي. هغه د دین او دولت اډانې له یو بله جلا وبللې او د یو او بل په اډانه کې یې د یو او بل ننوتل روا ونه ګڼل. هغه تاکید کاوه چې دولت باید د خلکو له باورونو سره سر او کار ونه لري ځکه د دولت د جوړېدو هدف په ټولنه کې د خلکو له مدني حقوقو څخه ساتنه او ننګه وکړي.

د آزادي غوښتنې پر آرمانونو ډېره لګول چې د اروپا د رنسانس له غورځنګ، په تېره بیا له فلسفي رنسانس سره پیل شوی ؤ او د لاک اندونه چې په سیاسي فلسفه کې دهغې له وتو بېلګو څخه ول، له هغه څخه په را وروسته پېړیو کې زیاته پراختیا وموندله، ددغه پراختیا بېلګې له یوې خوا د انګلستان، امریکې او فرانسې په شان هیوادونو کې ددغه آرمانونه اغېزه او له بلې خوا د هغو پرمخ ورل دي. په اتلسمه پېړۍ کې د فرانسې او آلمان په شان هیوادونو کې د روښانتیا د غورځنګ د استازیو او په نولسمه پېړۍ کې د تندلارو د فلسفي غورځنګونو په شان د لیکوالو او فیلسوفانو په لیکنو کې دغه مساله څرګنده ده.

په فرانسه کې ژانژاک روسو د ټولنیز تړون د کتاب په لیکل کېدو سره یو ځل بیا د حکومت په برخه کې د الهي حق نظریه رد شوه او د خلکو غوښتنه، د وګړو هغه غوښتنه وبلل شوه چې په خپلو کې د تړون د لارې یې د ټولنې بنسټ ایښی دی. نوموړي یو ځل بیا

تاکید وکړ چې د خلکو واکمنی د حکومت ډیره ښه بڼه ده . نوموړي واک د خلکو حق وباله. جرمی بنتام او جان استوارت میل د هغه کسانو څخه دي چې د خلکو د واکمنی د نظریو په بدلون کې یې رول درلود.

نوی وخت او اوسنی دوران

په نولسمې پېړۍ کې د کارل مارکس نظریو د سیاست په نړۍ کې بدلون راوست ، مارکس په دې اند ؤ چې د کارګرانو د انقلاب له لارې انساني ټولنه آزادي تر لاسه کوي. هغوی د واک په تر لاسه کولو سره لومړی خپله دیکتاتوري ټینګوي، او کله چې یې خپل اړونده سازمانونه رامنځ ته کړل ، په ټولنه او خلکو کې سوسیالستي ښوونه پراخوي او طبقاتي نظام له منځه وړي. او له دغې دورې نه وروسته ګارګران له واکه ګوښه کېږي او د خلکو رېښتنې واکمني رامنځ ته کېږي. دداسې یوې ټولنې بنسټیز اصل دادی چې هیڅ ډول طبقاتي تضاد او ګټه اخیستنه او زبېښاک به په ټولنه کې نه وي، هرڅوک به د خپل وس په اندازه کار کوي او د خپلې اړتیا په اندازه به تر لاسه کوي. په روسیه کې تر ډیره د مارکس د نظریو پربنسټ انقلاب ترسره شو ، خو په کومه لاره چې پرمخ لاړل له هغې لارې سره یې توپیر درلود چې مارکس یې اټکل کړی ؤ. د شوروي ټولنې د مارکس له آرمانونو سره توپیر درلود. همدارنګه په دې وخت کې توتالېتار حکومتونه منځ ته راغلل چې له زیات نسانسور څخه یې کار اخیستلو او فردي آزادي یې تر پښو لاندې کولې.

عمل او سیاست ته د فلسفې علاقه مندي چې د مارکسیستي غورځنګ د استازیو کار ؤ ، په فاشېزم کې یې زیات شدت پیدا کړ ان تر دې چې فاشېزم له فلسفې څخه ګوندي ایدیولوژۍ ته بدلون وکړ. او د زیاتو سیاسي پروپاګندو سره رامنځ ته شو. فیهشه المانیانو ته په خپلو خبرو کې هڅه وکړه څو د ناپلیون پرخلاف ملي او وطني احساسات و پاروي. توماس کارلایل، قهرمان پالنه د ټولنیز ژوند یو مهم عنصر وباله او تاریخ یې د اتلانو زېږنده وبلله. آرتور ګوبینو د نژادونو د نابرابرۍ په اړوند یو اثر ولیکلو او کولتور او تمدن یې د سپین نژاد هستونه و بلله او تور نژاد یې له حیوانانو لوړ خو تر نورو ټولو انسانانو ټیټ وباله. پر دغه نظریو باندې د ډېرې لګولو د لارې د فاشیزم اصول جوړ شول. او د ایټالیې فاشیستانو دولت خپل مطلق دریځ ته ورسولو ، لکه څنګه چې د موسولیني په حکومت کې وګړو او ډلو یو ازې د هغه تړاو له مخې چې له دولت سره یې درلودل ، مفهوم تر لاسه کاوه.

په شلمه او روانه پېړۍ کې د سیاست بله فلسفه صیهونیزم دی، د صیهونیزم د نظریو پرمختیا په پای کې په فلسطین کې د یهودي دولت د منځ ته راتللو سبب شو.

فمینیسم که څه هم د سیاست د فلسفې په توګه ځانته پاملرنه نه ده اړولې خو د دولتونو په جنسیتي جوړښت کې زیات رول لوبولی دی.

اوومه برخه

د ماکیاولي له انده د سیاست مفهوم

داسې یو څوک چې د هغه ښه او بد نوم دا څو پېړۍ د خلکو پر ژبه دی او داسې سیاسي کتاب نشته چې د هغه له اندونو یادونه په کې نه وي شوې. د ماکیالولي د ښه پېژاندنې دپاره پکار ده څو دهغه د وخت چاپیریال و پیژنو ،

ځکه هیڅوک له یو سیاسي، ټولنیز، اقتصادي او کولتوري چاپیریال څخه بهر ژوند نه شي کولی. هغه په یو داسې وخت کې ژوند کاوه چې ایټالیا په ټولیزه توګه او د هغه مورنی ځای فلورانسي له ګډوډۍ او کړکېچ سره لاس او ګریوان ؤ . ایټالیا د خپل جغرافیوي دریځ، د سوداګرۍ د سیالیو او د ګاونډیو هیوادونو د لاس وهنو له امله په څو برخو ویشل شوی ؤ او په هر ښار کې په حقیقت کې یو خپلواک حکومت شتون درلود. په دغه وخت کې ایټالیا د پنځه خپلواکه ښاري دولتونو څخه جوړ شوی ؤ . په جنوب کې د ناپل سلطنت ، په شمال لویدیځ کې د میلان امیران او د اشرافو جمهوریت او شمال ختیځ کې د بلورانس جمهوریت او د پاپ دولت چې په مرکز ځای درلود ، له کورنۍ پلوه دغه ټول ولایتونه د سختې سیالۍ مرکزونه ول ، شخصي لویي غوښتنې او په همدې حال کې د راز راز هنري او ادبي کولتورونو منځ ته راتګ ددې سبب شوی ؤ څو ددوی اړیکې له دښمنۍ ډکې او د دیپلوماسۍ او جګړو له لارې په همېشني کړکېچ کې اوسي. ددې سربېره د ایتالي د ښارونو نه پیوستون نورو هیوادونو ته چې تر ایټالیې لوی ول دا بهانه په لاس ورکوله څو پر ایټالیې پوځي بریدونه وکړي. هغه پوهانو چې په دې برخه کې کار کړی د ایټالیې په نه یووالي او نه پیوستون کې د پېلابېلو عواملو څخه یادونه کوي. د بېلګې په توګه د پانګې زیاتېدل او د سوداګرۍ د سختو سیالیو شتون، د سیاسي فساد شتون او اخلاقي پریوتنه. لوتر په ۱۵۱۱ کال کې له ایټالیې څخه لیدنه وکړه نوموړی د ایټالیې د حالت په اړوند داسې وایي: که دوزخ شتون لري ، نو ایټالیا د هغې پر سر جوړه شوې ده. خو د ایټالیې د ګډوډۍ او نه پیوستون ډیر مهم دلیل د ایټالیې په مرکز کې د پاپ د دولت شتون ؤ دې دولت دومره واک نه درلود چې په خپله د ایټالیې د یووالي دپاره کوم کار وکړي خو دومره ځواک یې درلود چې که د کوم بل ښاري دولت له خوا د یووالي کومه هڅه شوي وای د هغې مخه یې نیولې شوای او د هغوی د لارې خنډ کېدلی شو.

د ماکیاولي ژوند ته یو نظر

نېکولو ماکیاولي د ۱۴۶۹ کال د مې په دریمه پنځه په فلورانس کې په یوه داسې کورنۍ کې چې د ژوند منځنی او لږ څه ټیټ حالت یې درلود نړۍ ته سترګې پرانیستې. پلار یې برناردو ماکیاولي له یوې اشرافي کورنۍ څخه ؤ چې بې وزله شوي ول. ماکیاولي په یوه شپږکسیزه کورنۍ کې ژوند کاوه او پلار یې د خپلو اولادونو له تحصیل سره زیاته علاقه لرله او د هغوي پرزده کړو یې پانګه لګوله، هغه پوهېده چې د هغه د اولادونو پرمختیا یوازې په زده کړې پورې اړه لري او د کورنۍ مالي امکاناتو پرته له دې د هغوی تر وړاندې بله لاره نه پرانیستله. ماکیاولي په اته کلنۍ کې د لاتین ښوونځي ته واستول شو. پلار یې هغه ته د کتابونو د رانیولو په برخه کې زیاتې پیسې لګولې نو ځکه د هغوی کورنۍ په لا زیاتې بې وزلۍ کې ډوبېدله. خو د دغه لګښتونو زغم ماکیاولي ته پایلې هم لرلې ،او هغه په ۲۹ کلنۍ کې د « سترې محکمې ددویم دیوان» د ریس او د فلورانس د حاکم د لس کسیزې شورا چې هلته د فلورانس د جمهورۍ د بهرني او امنیتي سیاستونو په اړوند پریکړې کېدلې، په غړیتوب کې ومنل شو. ماکیاولي په دغه څوکیو کې خپلې دندې په ډیره ښه بڼه ترسره کولې او کال په کال یې دریځ ټینګېده. هغه د سفیر او دیپلومات په توګه د ماکسیملیان دقیصر سزار بورژیا او تر هغې هم لوړ د فرانسې دربار ته واستول شو. ددې دندې تر څنګ ، د فلورانس د پوځي ځواکونو سازمان ورکونه هغه ته وسپارل شوه او نوموړي په فلورانس کې یوه ملیشه جوړه کړه. په ۱۵۱۲ کال کې ماکیاولي د مدیچیانو پر خلاف د یوې کودتا په توطیه کې د ګډون په تور (دا خبره تر اوسه هم ثابته شوې نه ده) له کاره لیرې او تبعید شو. ماکیاولي تل غوښتل د سیاست

نړۍ ته بېرته راستون شي، خو دا چانس د ژوند تر پایه بیا ورته برابر نه شو. شاید دا کار بې رحمانه ښکاره شي خو د سیاست نړۍ له دغه کاره ډېره ګټه اوچته کړه، ځکه ماکیاولي د اوږده تبعید په موده کې د سیاست په چارو کې د یو فکري نظم په توګه ژور فکر او اند وکړ. ماکیاولي په ۱۵۱۲ کال کې د «وېناوې» په لیکلو پیل وکړ او په ۱۵۱۳ کال کې یې د څلورو میاشتو په اوږدو کې د «شاهزاده »کتاب ولیکلو. د هغه دوه نور لوی آثار یانې د «جګړې هنر» په ۱۵۲۰ او د «فلورنس تاریخ» په ۱۵۱۲ کال کې یو په بل پسې خپاره شول او د «وېناو» کار هم پای ته ورسېد. ماکیاولي تل خپلو نظریو ته د سیاسي کړنې په لور د لارښود او د توپ وهلو د تختې په څیر کتل خو د مدیچیانو په دوره کې وروسته له دې هغه ته د څو بې ارزښته دندو پرته بله مهمه دنده ونه سپارل شوه ، کله چې په کال ۱۵۲۷ کې د مدیچي کورنۍ له بلورانس څخه وشړل شوه ماکیاولي ګومان کاوه چې کولی شي بیا سیاست ته راستون شي، خو له مدیچي سره د همکارۍ له امله د هغه دغه هیله هم ترسره نه شوه او نوموړی په همدغه کال ۱۵۲۷ د جون په ۲۲ نېټه مړ شو.

ماکیاولي تل په خپل کتاب کې د خپل تبعید په اړوند ګلې او شکایتونه کوي نوموړی لیکي په داسې حال کې چې د سیاست نړۍ هغه ته اړتیا لري ،دی دې ته اړ دی څو له ښځو او چرګانو سره وخت تېر کړي. په خپلو اندونو کې ، د ماکیاولي اساسي هدف په ایټالیې کې د ثبات لرونکي او ځواکمن دولت جوړول ول، خو هغه په دغه هدف کې هم ناکام شو . د ماکیاولي له مړینې څلور میاشتې وروسته فرانسوي لښکرو ایتالیه ونیوله او په دې ډول د ایټالیې د رنسانس دوره پای ته رسېده. له تاریخي پلوه هم د ماکیاولي اندونه شنډ پاتې شول او ایتالیا په ۱۸۷۰ کال کې بېرته له سره د ګاریبالدي له خوا یوموټې شوه خو تر اوسه اوتر ننه پورې ایټالیې بیا یو غښتلي دولت ترلاسه نه کړ. خو د ماکیاولي سیاسي نظریو او اندونو په ټوله لویدیځه نړۍ کې بې شمیره پلویان پیدا کړل. په نوي دوره کې دسیاسي پوهه، تر هر چا زیات د ماکیاولي پوره وړې ده او له دغه پلوه هغه د مړینې وروسته ستر بری ترلاسه کړی خو نه په ایټالیې کې.

د سیاسي اندونو په تاریخ کې د ماکیاولي ځای

اتمه برخه

عبدالملک پرهیز

کومې پوښتنې چې ماکیاولي د شپاړسمې میلادي پېړۍ په پیل کې رامنځ ته کړې، اوس هم په سیاست کې له مطرحو مسایلو څخه ګڼل کېږي. داسې پوښتنې لکه د سیاست او اخلاقو تر منځ څه ډول اړیکې شتون لري او دغه اړیکې باید څنګه وي؟ سیاسي نظریه او فلسفه د سیاسي کړنې دپاره د کړنې کوم لارښودونه لرلی شي؟آیا د سیاسي کړنې د برې دپاره سارونکي دودیزې او د اعتبار وړ عمومي قاعدې شته یا د مختلفو حالاتو په تړاو د انعطاف لرونکي غبرګون په پایله کې زیات بری لاس ته راتلی شي ؟د سیاست لرلیدونه څنګه د تاریخي تکامل له قانونمندیو سره اړیکې پیدا کوي؟ آیا په تاریخ کې د نړیوالې پرمختیا امکان شته؟ یا په تاریخ کې د پرمختیا هره دوره ، د پرمختیایي بدلون یا د پرمختیا خلاف بدلون یوه دوره له ځانه سره لري؟ دغه ټولې پوښتنې ، د شپاړلسمې پېړۍ د فلورانسي پوه او تیوریسن له نوم سره تړاو لري.

دغه راسپړنې د ځنې اړخونو له پلوه سم دي، ځکه ماکیاولي په خپلو ټولو لیکنو کې، هیڅکله هم په غوڅه توګه د یو سیاسي جریان پلوي نه کوي. د هغه په لیکنو کې داسې جملې پیدا کولی شو چې تر ډېره محافظه کارانه ، یا اصلاح غوښتونکي او یا زیات انقلابي دي. اوس زیات انګلیسي او امریکایي محافظه کاران د هغه له «خبرو» څخه ګټه اوچتوي. په داسې حال کې چې د روسو او

گرامشي په شان انقلابيانو او په اروپا کې سياستمدارانو تر ډيره «شاهزاده» ته زيات علاقه ښودلې ده. همدغه کار د هغه په آثارو کې په ډاګه تضاد ښيي .
کوم سياست ډير ښه سياست دی؟ دغې پوښتنې ماکياولي ته هيڅ ارزښت نه درلود ، بلکې د روانو سياسي حالاتو څخه يې سرچينه نيوله. ان له دې هم وړاندې هم په ايتاليې کې د جيامپي پاڅون په شان پيښې چې غوښتل يې واک ترلاسه کړي ،هم د ماکياولي سياسي پاملرنه ځانته را اړوي. د ټولو سياسي نظرونو تر شا ، يو شي د ماکياولي نظر ځانته زيات اړولو ، سم فن –او دا د ماکياولي له نظره هغه سياسي عمل دی چې د بري سبب کېږي. دا سې بنسټيزې خبرې ددې سبب شوې چې د هغه نظري آثار د بېلابيلو سياسي غورځنګونو او جريانونو له خوا وکارول شي. په عين حال کې د ماکياولي د ليکنو بنسټيز جوړښت د جمهوريت غوښتنې اساسات جوړوي او د لويديځې دموکراسۍ بدن ته يې غښتلی روح پو کړ.

د ماکياولي «شهزاده» ، په واقعيت کې د سياست پر علم او فن باندې د واکمنو قانونمنديو د راسپړلو په لور د ماکياولي فکري لاس ته راوړنې وې. او د عمل هغه لارښودونه چې د سياست په ډګر کې بري ته د رسيدو د پاره نومو ړې د هغو سپارښتنه کوله –که څه هم په ښکاره متضاد ول –خو بيا هم د دموکراسۍ سبب شول. ماکياولي د لرغونې نړۍ له کلاسيکې فلسفې او همدارنګه د منځنيو پېړيو له سياست څخه د نوي وخت د سياسي انديښنو په لور يو بېلګېز بدلون ترسره کړ او د نوي وخت ټولې سياسي نظريې پر خپل بنسټ را ټولوي. ماکياولي د سياست د مسالې جوړښت بيا له سره ترتيب ، طبقه بندي او فرمول بندي کړ نو له دې کبله په حقه د مودرن سياست پلار بلل کېدی شي.
ماکياولي د فلسفې د تاريخ په اړوند
په عمومي ډول د تاريخ د تکامل له حرکت څخه دوه ډول پوهاوي شته، يو د حرکت ليکه ډوله بېلګه (Schema) ده چې د هغې له مخې تاريخ د يو آرماني هدف په لور په حرکت کې دی چې پرمختيا او کمال په دربر کې نيسي، ځنيو ته تاريخ مخ په ځوړ (Dekadenzاو د انسان د پرزېدلو (Untergang) بهيردي، د تکامل په لور په ليکه د تاريخ د حرکت پلويان ښکن، د فرانسې د روښانتيا فعالين ، هګل او مارکس دي او د ځوړ او لوېدو په لور د تاريخ د ليکه ايز حرکت پلويان توينبي او اشپنګلر دي.
د ماکياولي له انده تاريخ د هغه پېښو ټوليز دی چې د تکامل او همدارنګه د هغې خلاف لوري ته حرکت کوي. ماکياولي « د تاريخ پر دوره ايزه » جوړښت باور لري او په هغې کې هيڅ ډول عمومي او نړيواله پرمختيا نهويني . د ماکياولي سياسي او تاريخي نظر په نړيوال تاريخ کې د عمومي پرمختيا او کمال پربنسټ نه بلکې د يو لنډ مهاله بري په بنسټ جوړ شوی دی. خو نه يوه عمومي پرمختيا بلکې د تاريخ په لوړو ټکو کې د لږې پرمختيا تثبيت د ماکياولي نظريه جوړوي. په دې ډول د ماکياولي د دوره ای تاريخي نظريې څخه نه شو کولی په بشپړه توګه دا پايله ترلاسه کړو چې دغه نظريه له ښه نظره او يا له بده نظره ده، خو په غوڅه توګه ويلی شو چې هغه د تاريخي قانونمنديو په پوهېدو سره د تسليم او رضا نظريې ته ځان نه دی سپارلی بلکې د هغه په نظريه کې د تاريخي دورو پوهېدل د يو نه بدلېدونکي وړانديز په توګه مطرح کېږي چې د هغې له مخې د انسانانو له خوا پر تاريخ باندې د انسانانو بريالۍ واکمنې حتمي ګڼل کېږي.
د ماکياولي له نظره د تاريخ د دوره ای قوانينو خبره نه يو لومړنی شرط دی چې د هغې پربنسټ دولتونه کولی شي له قضا او قدر څخه وتښتي او خپل واک وساتي. له دې اړخه ماکياولي ښه ليد لري. د هغه بد ليدنه په عمومي ډول په تاريخي لرليد کې ټاکل کېږي ، هر دولت که هر څومره هم ښه سازمان موندلی وي ، نه شي کولی ځان د خپل تکامل په لوړو پوړيو کې د تل د پاره وساتي. له دغه پلوه ماکياولي ښه نظر نه لري. د پرمختګ او کمال په لور د هګل د تاريخي حرکت د لوري نظريه د ماکياولي او د رنسانس د دورې د پاره

پردې وه.
د منځنیو پېړیو د دورې تاریخ لیکنې ، کار د دوو ډلو ترمنځ وېشلی ؤ : یو کلیسایي تاریخ چې د سپېڅلي کتاب پر بنسټ لیکل کېده او د آګوستین د « خدای ښار» نظریه د هغې د لارښود ستوري په توګه ګڼل کېده او بل یې ددې نړۍ د پېښو د بهیر په اړوند تاریخ لیکنه ده چې یوازې د پېښو لیکلو ته اړوند کېدله .
ماکیاولي دغه دود پرېږدي او د لرغوني یونان او روم د دورې تاریخ لیکنه (په تېره بیا د هرودوت او پلوتارک او تر دې دواړو زیات د پولیبیوس او توسیدید کار) ، د خپل کار د بېلګې په توګه غوره کوي. ماکیاولي په خپل ژوند لیک کې افسوس کوي چې د رنسانس په دوره کې د هنر او ادب له پلوه، یوازې د کلاسیک یونان او روم له اندونو ، سبکونو او ارزښتونو څخه کار اخیستل شوی او هیڅ چا د تاریخ او سیاست په برخه کې لرغونو بېلګو ته پاملرنه نه ده کړې.
هغه خپل هدف د رومي سیاست له مفهوم او بېلګې څخه کار اخیستنه بولي او په « ویناو » کې په تېره بیا له دغه سیاسي بېلګې څخه کار اخلي او هغه څېړي او په «شاهزاده» کې د ایټالیې د تېرې سترتیا د بیا را ژوندي کولو غوښتنه کوي. د منځنیو پېړیو د تاریخ لیکنې څخه د اړیکو پرې کول او د لرغوني وخت تاریخي نظریو ته را ستنېدل ، ماکیاولي له دې هم وړاندې لاړ او د نوې دورې تاریخي – سیاسي نظریه یې و پنځوله (منځ ته راوړله) .د هرودوت د نظریې سره سم تاریخ د سترو سړیتوبونو (شخصیتونو) د کړنو پایله ده. د لرغوني روم په دوره کې ، په تېره بیا د پولیبیوس، توسیدید او تاسیتوس په تاریخ لیکنه کې د سیاسي سیستمونو او جوړښتونو نظریه په تاریخ کې د لومړي ځل د پاره مطرح کېږي. ماکیاولي دواړه نظریې سره وپېیلې. د هغه له نظره ، فرد کولی شي د اړتیا په پوهېدو او د تاریخي پېښو په بهیر کې د تومنې په لرلو سره لاس وهنه وکړي او د هغو تګ لوری په خپله ګټه واړوي.

تومنه (virtu) د صلاحیت او وړتیا د منځپانګې په توګه

د virtu مفهوم چې دلته د «تومنې» په مفهوم ژباړل شوی، هغه مرکزي او اساسي مفهوم دی چې ماکیاولي په خپله سیاسي فلسفه کې پر هغې تم شوی ، تومنه په ایټالوي ژبه کې د لیاقت، وړتیا ، کارپوهنې او د مېړانې له ځواک سره سمون پیدا کوي. دغه مفهوم د رنسانس په دوره کې د ډېرو تیوریسنانو له خوا تر بحث لاندې ونیول شو او ماکیاولي ددغه مفهوم په اړوند وروستي فرمولبندۍ او جمعبندي ترسره کړې. «تومنه» د ماکیاولي له نظره « هغه څه دي» چې وګړي او ملتونه یې باید ولري، څو لویو هدفونو ته رسېدل ممکن شي.
د ماکیاولي له نظره که په یو ملت کې تومنه نه وي ، هیڅ دولت نه شي کولی د هیواد سیاسي ټینګښت د زیات وخت د پاره وساتي. « تومنه» د ماکیاولي په اند ، د ژوند د ځواک، وړتیا او د سترو کارونو د ترسره کولو وړتیا او د هنر په مانا ده. «تومنه» د سیاست او مه (خامه) ماده ده چې باید ښه ونیسي او د هغې پر بنسټ یو قوم یا یو ملت د سترو کارونو د ترسره کولو وس پیدا کوي.
کله چې د انساني چارو په اړوند فکر کوو ، وینو چې نړۍ تل په یوه کورنۍ کې وه. په هغې کې د نیکیو انډول له بدیو سره برابر دی خو نیکي ګانې او بدي ګانې له یوه هیواد څخه بل ته وړل کېږي، د بېلګې په توګه پوهېږو چې د سترو هیوادونو ځواک د اخلاقو او آدابو د بدلون له امله د پرله پسې بدلون په حال کې وي خو سره له دې هر څه، نړۍ همغسې وي چې وه ، په دې توپیر چې د هغې کوټلي ځواکونو لومړی په آشور(د آشور د هیواد ډېر لرغوني پایتخت دی) کې خپله اغېزه وکړه ، وروسته د مادانو هیواد او پاریس او په پای کې ایټالیې او روم ته ولېږدول شوه.
که څه هم د روم تر نړیوالې امپرتورۍ وروسته کومه بله امپرتوري چې اوږده موده ټینګه پاتې شوې وي او د ټولې نړۍ ځواکونه په

کې راټول شوي وي منځ ته رانغله خو هغه ځواکونه په پاشلي توګه د زیاتو قومونو او ملتونو سره ووینو ، چېرې چې لا تر اوسه ښه اخلاق حکومت کوي د بېلګې په توګه د فرانسې د پاچا هانو په هیواد ، په عثماني امپرتورۍ او یا د مصر د سلطان په امپرتورۍ او نن په المان او تر ټولو زیات په عربو کې چې ستر کارونه یې ترسره کړل او زیاتو هیوادونو ته ورسېدل.(وېناوې دویم ټوک ۱۹۱ م(
د منځنیو پېړیو له کلامي –اخلاقي اصولو څخه د ماکیاولي په غوڅه جلا کېدل په بل هیڅ ځای کې د « تومنې» د مفهوم په پرتله ښه نه دی ځلېدلی، «تومنه» یانې ددغه نړۍ هغه آرمان چې نوموړی د هغې اساسي عناصر د سیاسي چلند په ځواکمنۍ ، انرژي، صلاحیت، وړتیا ، کار پوهنه او لیاقت کې راټولوي. په عمومي ډول « تومنه» د ماکیاولي له انده د انسانانو له ارادې او وړتیا سره تړاو لري چې خپل غوښتي هدفونه پرمخ بیایي څو هغو ته ورسېږي، په دې ډول سیاست د ځانګړې ډلې له واکه چې « خدای ښېنلې » وي ، وځي او د «هر چا » په واک کې راتلی شي. یانې هرڅوک چې «تومنه» یا صلاحیت، وړتیا او وس ولري او وکولی شي په ټېنګه خپل هدفونه پرمخ بوزي هغه تر لاس کوي.
په دغه نظریه کې د خلکو د برابرۍ اندونه نغښتي دي او ددې نظریې سره سم « هرڅوک» او «هرملت» چې وړتیا او صلاحیت ولري، کولی شي په تاریخ او سیاست کې ستر کارونه تر سره کړي.
همدارنګه باید وویل شي چې له یو ملت څخه بل ملت ته د «تومنې» د وړل کېدو پربنسټ د ماکیاولي تاریخي نظریه چې پورته مو ولوستله، له بنسټه انسان خوښونکي ده او هیڅ ډول توکم پالنه چې وروسته «د مرکزي اروپا» د ځنیو په نظریو کې لیدل کېږي د هغه په نظریو کې نه لیدل کېږي.
د ماکیاولي له نظره «تومنه» په هر ملت کې پیدا کېدی شي او هر دولت دنده لري خپل ملت داسې وروزي چې د سترو چارو د ترسره کولو او اساسي هدفونو ته د رسېدو وس پیدا کړي.
په دغه بنسټیز مفهوم کې ماکیاولي د سرېو او ښځو ټولې بنسټیزې ځانګړنې سره راټولوي، چې د یوې سیاسي ټولنې د ټینګښت او دوام د پاره اړین دي او داکار پرته له دې چې د حکومت بنې ته پاملرنه وشي ترسره کېږي: « له مېړانې آرامتیا رامنځ ته کېږي، او له آرامۍ تنبلي ، له تنبلۍ څخه جبري ګډوډي او له ګډوډۍ څخه انحطاط رامنځ ته کېږي او له نظم څخه مېړانه منځ ته راځي.» (د فلورانس تاریخ ۲۲۸ م.(
په دې ډول ماکیاولي داسې ګڼله چې سیاست ته تکامل ورکوي چې د مودرنه سیاسي اند د نظریې د بنسټ په توګه آوښتی دی. د ډیرو د نظر خلاف چې د «تومنې» مفهوم د سیاسي ځپلو د ځواک په توګه بولي، خو د ماکیاولي له انده ، له بنسټه د لوړو سیاسي اندونو لرونکو هدفونو ته د رسېدو ، په توګه فکر شوی.
دغه لوړ هدف د سیاسي ټولنې «ځان ساتنه» او په هیواد کې ټینګښت او دوام دی. د صلاحیت، وړتیا او لیاقت له لارې سیاسي ثبات. دا هغه سوغات دی چې د ایټالیې رنسانس نړۍ ته وړاندې کړی دی. ماکیاولي د خپلې مشهورې فرمولبندۍ په وسیله چې « پاچا هم باید زمری او هم ګیدړ وي» ، دغه سیاسي پایلې خپلې لوړې کچې ته رسوي. یانې دولت باید زور له ټګۍ او سیاسي محاسبې، د پریکړې کولو له ارادې او دیپلوماتیک جوړجاړي او پوځي ځواک سره یوځای کړي. په دغه ډګر کې د « تومنې» راز راز سیاسي ځواکونه اساسي رول لوبوي. بخت یا fortuna په تاریخ کې د تصادف او د بې ځایه توب عنصر دی. ماکیاولي په خپلو ټولو لیکنو کې د « تومنې» له خوا د بخت الهې د تصرف په اړوند خبرې کوي او وایي یوازې په دې ډول موږ کولی شو ددغه الهې له بدلېدونکي خوی او خصلت څخه ځان خوندي کړو.
»ټول دولتونه، ټول واکمنان چې تر اوسه خلک د هغوی ترسیوري لاندې اوسېدلي یا جمهوري ول او یا شاهي. پاچاهي ګانې له پلارونو اولادونو ته په میراث رسېدلي دي. یا خو نوي دي...یا د بخت یا د «تومنې»په مرسته تر لاسه شوي دي. (شهزاده ۴۲ م.(

د ماکیاولي دغه ویشنه یوازې د فني او تخنیکي پلوه ده او هیڅ ډول ارزښت نه لري. که څه هم ماکیاولي دوام ورکوي چې شاهي نظامونه (هغه دولتونه) چې د «تومنې» پربنسټ منځ ته راغلي دي د هغو په پرتله چې د «بخت» پر بنسټ منځ ته راغلي دي، د دوام او ټینګښت زیات امکانات لري ، خو نوموړی د دویم په اړوند هم له زیرتیا کار اخلي.

په لرغوني نړۍ کې ارستو د خپل «سیاست» په رساله کې ، درې ډوله ښه حکومتونه په ګوتو کوي: شاهي(مونارخي) ، اشرافي (آرستوکراسي) او دیموکراسي. هغه همدارنګه درې ډوله بد حکومتونه چې د درې لومړنیو ډولونو د پرزېدو په صورت کې منځ ته راځي:

فردي دیکتاتوري (بشپړ استبداد) ، اولیګارشي (هغه حکومت چې واک یې د څو ځواکمنو کورنیو په لاس کې وي، د حکومت هغه رژیم چې یوازې د څوتنو له خوا اداره کېږي) او انارشي (د ګډوډۍ حکومت ، بې قانوني، بې سر او بې ساماني). د ارستو دغه ویشنه یوه نورماتیف جوړونکې (normativ) او ارزښت جوړونکې (wertorienteirt) ویشنه ده، چې په هغې کې د سیاسي ټولنې د برقرارولو څخه هدف نیکمرغي او فضیلت دی. ماکیاولي په غوڅه توګه د ارستو د دغه پوهنې څخه خپله لاره جلا کړه. لکه څنګه چې پورته وویل شول هغه یوازې دوه ډوله دولتونه پېژني: فردي او ډله ایز: او دغه ویش یوازنی تخنیکي او واقعي ویش دی. او په هغې کې هیڅ راز ارزښتي قضاوت نه تر سترګو کېږي. ماکیاولي په خپلو ټولو آثارو کې له هر ډول ارزښتي قضاوت څخه ډډه کوي او په دغه لاره کې د ماکس وبر مخکښ دی.

د سیاست او پوهې ترمنځ اړیکې چې په لرغوني نړۍ کې افلاتون او ارستو د هغې ستر استازي ول، په نوي دوره کې ماکیاولي د خپل ستر استازي په توګه وینې. د «تومنې» د لرلو د سیاسي او تاریخي اړتیاو پېژاندنه، یانې صلاحیت، وړتیا ، لیاقت او د بخت د تصادفي ځواکونو کنترول، دا هغه ځوابونه دي چې نوموړی یې دوران جوړونکو پښتنو ته ورکوي. په دې ډول سیاست « د ممکناتو د ترسره کولو» او یا « د ناممکناتو د ترسره کولو هنر» په مانا څرګندېږي او محافظه کاران ، اصلاح غوښتونکي او انقلابیون هر یو په وار سره له هغه او د هغه د سیاسي نظریو څخه ګټه اخلي. که وغواړو په یوه جمله کې د ماکیاولي سیاسي اندونه چې د شاهزاده او ویناو په کتابونو کې بیان شوي، فرمول بندي کړو ، داسې یوه جمله لاس ته راځي.

د ماکیاولي له نظره سیاست یانې: « څرنګه واک تر لاسه کوو؟ څرنګه واک ساتو؟ په کومو حالاتو کې واک له لاسه ورکوو؟» . د ماکیاولي له وخته را په دېخوا د واک د ترلاسه کولو ، ساتلو مساله د سیاست په مرکزي او بنسټیزه مساله آوښتې ده. او په دغه لاره کې د بدلون واقعي امکانات « ممکن کار» او « واقعي کار» تر پاملرنې او ځیرتیا لاندې نیول کېږي. سیاست او پوهه د ماکیاولي له نظره سره ټینګ تړل شوي دي چې هیڅکله یې خلاصولی نه شو.

رنسانس او ماکیاولي

نهمه برخه

عبدالملک پرهیز

پوهنې او هنر د پنځه لسمې او شپاړلسمې پېړیو ایټالیې ته ستر پرمختګونه ور په برخه کړل. دغه کولتوري جوړونه د رنسانس یانې نوې زېږېدنې په نامه مشهوره شوې ده. داسې پوهان، شاعران، فېلسوفان منځ ته راغلل چې د روم او یونان له اصیل میراث څخه په الهام یې سره نړۍ ته په نوي لید کتل.

انځورګران د اناتومي (د تشریح) د علم په څېړنه بوخت شول او د انسان د بدن غړي یې په ربښتني او واقعي ډول انځورول. واکمنانو د ودانیو او سترو هنري چارو سپاربښتنې وکړې. دغه نویو عقیدو ډیر ژر په ټوله اروپا کې پراختیا وموندله.

په ۱۳۹۷ م کال د مدیچي کورنۍ په فلورانس کې یو بانک جوړ کړ او د سترو پانګو په ټولولو یې پیل وکړ. په ۱۴۰۱ م کال کې د فلورانس د وړیو د سوداګرۍ د صنفي اتحادیې له خوا په فلورانس کې د اپتیستری د ورونو د پاره د نوې طرحې سیالي په لاره واچول شوه. دا د رنسانس د پیل پېښنه ګڼل کېږي. لورنتسو ګیبرتی دغه سیالي وګټله. فیلیپو برونه لسکی ، د مایو سه اتل مرستیال ، د لروغوني روم د ګنډوالو څېړنه پیل کړه. په ۱۴۱۹ م کال برونه اسکي، په بلورانس کې د فاندلینګ د روغتون (بې سرپرسته ماشوم) طرحه جوړه کړه. په ۱۴۳۵ م کال دوناتلو د فلورانس ستر مجسمه جوړونکي ، د داود په نامه خپله اغېزناکه او ګټوره مجسمه بشپړه کړه. د ۱۴۵۰ کلونو په شا او خوا کې الماني یوهانس ګوتنبرګ چې د مطبعې کارګر ؤ ، د خوځنده تورو په وسیله په اروپا کې لومړني چاپ شوي کتابونه خپاره کړل. په ۱۴۵۰ م کال کې د فلورانس، میلان او د ناپل، د جمهوریتونو ترمنځ سیاسي اتحاد د رنسانس د دورې د ایټالیې د ټینګښت سبب شو. په ۱۴۵۲ م کال لورنتسو ګیبرتی , د فلورانس د بایتیستری دکلیسا د ورونو دویمه لړۍ بشپړه کړه. میکل آنژ هغه ته د جنت د ورونو نوم ورکړ. په ۱۴۵۳ م کال قسطنطنیه د عثماني امپرتورۍ په وسیله سقوط وکړ. د بیزانس پوهان لویدیز ته تېښتیدل او ارزښت لرونکي کلاسیکې خطي نسخې یې له ځانه سره یوړلې. په ۱۴۶۹ م کال لورنتسو مدیچي د فلورنس واکمن شو. په ۱۴۹۴ م کال آلماني هنرمند آبرخت دوور د لومړي ځل د پاره له فلورانس څخه لیدنه وکړه. په ۱۴۹۸ م کال کې د فلورانس نفوذ لرونکی واکمن، راهب جیرولامو ساوونا رولای ، اعدام شو. په ۱۵۰۴ م کال کې لئوناردو داوینچی ، د فلورانس د یو واکمن د میرمنې مونالیزا انځور جوړ کړ. په ۱۵۱۲ کال میکل آنژ چې له څلورو کلونو زیات وخت یې ونیو څو په واتیکان کې د سستاین د لمانځه د خونې د چت انځورونه بشپړ کړل. په ۱۵۱۷ م کال مارتین لوتر په خپلو اعتراضونو سره ، د دینې اصلاحاتو د غورځنګ بنسټ کېښود. په ۱۵۱۹ م کال لئوناردو داوینچی په فرانسه کې په هغه ماڼۍ کې چې د فرانسې پاچا لومړي فرانسوا ورکړې ؤ ه ، له دې نړۍ سترګې کړې. په ۱۵۴۳ کال ایټالوي منجم نیکولاس کوپرینک ادعا وکړه چې لمر د لمریز نظام مرکز دی نه بلکې ځمکه ده. په ۱۵۲۴ م کال د رنسانس د وخت ستر انګلیسي شاعر او ډرامه لیکونکي ویلیام شکسپیر په «استرانفورد آن ایون» کې وزېږید.

د سویس یو ستر پوه ، یاکوب بورکهارت ، په خپل مشهور کتاب « په ایتالیا کې د رنسانس کولتور» کې وایي: رنسانس د لرغونې نړۍ د لاس ته راوړنو راټولونه یا تقلید نه بلکې نوې زېږېدنه او د نړۍ او انسان بیا کشفونه وه. د رنسانس په دوره کې د لومړي ځل د پاره په اروپا او لویدیځ کې ، « د نړیوال انسان»(uomo universale) طرحه جوړه شوه. که څه هم دغه « نړیوال انسان» په واقعیت کې د اروپایي او لویدیځ انسان بیا زېږېدنه وه. خو رنسانس په یوه دوره کې د فردیت په لور ښوېدنه هم وه ، خو هغه انسان چې دا ځل د نړیوال په نامه ډګر ته راووت ، هدف یې د ټول بشریت د اندونو ټاکل او جوړول ول. رنسانس په داسې یوه دوره کې د فردیت په لور ښوېدنه وه چې غوښتل یې ځان د پاملرنې په یو داسې مرکز واړوي څو انسان چې تر پخوا زیات پر خپل فردیت او یوتوب پوه ؤ د لا پوهېدو وړ شي او له بلې خوا د ټولو دیني او سمبولیکو شتمنیو له نړۍ پرته یو ځل بیا ځان په طبیعي یا نیوترالیستي جرګه ګۍ کې پیدا کړي.

په دغه دوره کې، د منځنیو پېړیو د بې خوځښته ژوند بڼه له منځه ځي او د نوې دورې غوړېدونکې دوره پیل کېږي. د دغه غوړېدو ځلېدنه مونږ د دغه دورې په هنر، ادبیاتو او فلسفه کې لیدلی شو. د څوارلسمې میلادي پېړۍ څخه را په دیخوا د ایټالیې د سوداګرۍ او مالي پانګه والۍ سکتور، د هغه ځای چې په منځنیو پېړیو کې یې د کښت د ځمکې په توګه ارزښت درلود تر لاسه

کړ، بلکې وخت يې هم کشف کړ. نور د کليسا زنګ يوازې مذهبي مانا نه لرله بلکې دغه زنګ هر ساعت او ان د شپې له خوا وخت اعلانولو. په دغه وخت کې د ښار ارزښت د کلي په پرتله زيات شو او د سوداګرۍ او مالي پانګوالۍ د ځمکو د رانيولو له لارې، د ځمکې اشرافيت او ان کليسا چې زياتې ځمکې يې لرلې، په شا وتمبول. دويم پاپ پيوس په همدغه وخت کې په دې اړوند وويل: « زموږ د بدلون په حال کې ايتاليې کې چې هيڅ شئ ثابت نه دي او هيڅ پخواني ځواکونه پاتې نه دي، په آسانۍ سره له غلامه پاچا جوړېدلی شي».

د دې د پاره چې د دغه دورې روح بيا لا زيات جوړ کړو ، بايد دغه مهم ټکی څرګند کړو چې د ايتاليې يو ډېر مهم صراف په دغه دوره کې پر خپلو چکونو وليکل: « د خدای او ګټې په نامه». په دې ډول دغه پانګوالي د خدای سربېره ، ګټه هم کشفه کړه او ان تر دې چې هغې ته يې تر خدای هم لوړ ځای ورکړ. فلورانس د دغه پانګوالۍ مرکز ؤ. له هغه لويو کورنيو څخه چې په فلورانس کې يې حکومت کاوه ، د مديچي له کورنۍ څخه يادونه کولی شو. کوزيمو مديچي نه يوازې د خپل وخت تر ټولو شتمن سړی ؤ، بلکې له ۱۴۳۴ را په ديخوا يې د خپل ښار سياست هم ټاکه. د هغه لمسی لورنسو ، د هنر، ادبياتو او فلسفې له سترو سرپرستو څخه ؤ او د خپل ژوند په دوره کې د فلورانس د شاهزاده په توګه پېژاندل کېده. ماکياولي د شاهزاده په نوم خپل کتاب همدغه لورنسو مديچي ته ډالۍ کوي، په دې هيله چې د هغه سره يو دريځ تر لاسه کړي. د لورنسو زوی، جيواني په ۱۵۱۳ کال کې د لسم پاپ لئوی په توګه تاج په سر کېښود. څه موده وروسته اووم کلمنس ، چې هغه هم يو مديچي ؤ د پاپ په توګه غوره شو.

په ۱۵۳۳ کال کې د لورنسو لمسۍ ، کاترين دومديچي د فرانسې د راتلونکي دويم پاچا هانري سره واده وکړ. د کوزيمو له ځوان ورور ،لورنسو دی جيواني څخه ماريا دومديچي رامنځ ته شوه چې په ۱۷۰۰ کال کې د څلورم هانري سره واده کوي. په دې ځای کې موږ د مديچي د کورنۍ د ژوندانه له تاريخ څخه کولی شو د ايتاليې په رنسانس کې د بېلګه ايزه حرکت منحني ووينو: د يو پانګه وال او اعيان کورنۍ څخه چې فيوډالي آرمانونه او ايديالونه لري د يوې آرستوکراتې اشرافي کورنۍ په لور چټکه پرمختيا. د فلورانس د سوداګرو، لويو بانک لرونکو او پوځيانو په کورنيو کې د « اشرافيت» دغه بيا جوړونه (Rearistokratisierung) داسې يوه ځلېدونه يا پديده ده چې د متناقض (پارادوکس) بهير په توګه د ايتاليې د رنسانس او نوي دوران يانې د پانګوالۍ او د پانګوالۍ د اړيکو د بې سارې ودې په عمومي طرحه کې ځان ښکاره کوي. ماکياولي د مدرنه دولت د جوړولو په خپله نظريه او اندونو کې ،له بېلابېلو اړخونو څخه په تېره بيا د ايتاليې د پانګوالۍ ټولنې په خېټه کې د دغه متناقض او شا تلونکي بهير ته ځواب ورکوي. دلته بايد د سوداګري او مالي پانګوالۍ د دغه پرمختيا تر څنګ، بايد د رنسانس د دورې د هومانيستانو يا انسان پلويانو څخه هم ياد ونه وکړو.

د انسان دغه پلويان د اشرافيت او کليسا پر خلاف سره يو ځای شول او په دې ډول د « پيسو او اندونو» د پيوستون دغه دوره، چې د نوي دورې ډېره مهمه ځانګړنه ده، رامنځ ته شوه. د کليسا او اشرافيت پر خلاف مبارزه کې د «پيسو او اند » يو ځای کېدل د دې سبب شو ، څو هغه قشرونه چې د خپل پيدا ښت په وخت کې په منځنۍ پېړۍ کې له اشرافي او د کليسا له امتيازونو څخه بې برخې ول، په ټولنيز ژوند کې د نويو ډګرونو په لور ګام واخلي او د فکر او اندېښنو په دغه جګړه کې دوی د پيسو پر خوا ودرېدل، ځکه د دغه دورې متفکران د ټولنې د ښکته او منځنيو طبقو څخه راووتل. انسان پلويانو په لاتينه ژبه ليکنې کولې، او لاتينې سبک يې ښه کړ. د دانته له وخته د ايتاليې د خلکو ژبې يانې ايتاليايي ژبې ، په ادبياتو کې لاتين ژبه ، د ادبي ژبې په توګه په شا وتمبوله. د رنسانس د دورې په پيل کې پترارک ځای لري او دهغې په پای کې ماکياولي. د رنسانس د دورې هومانيستانو غوښتل « نړيوال انسان» په نړيواله کچه له نړيوالو اندونو سره رامنځته کړي. دا د نوي دورې برخه ليک دی چې غواړي د سيمه ايزه (partikular) اندېښنو پر

ځای نړیوالې اندېښنې (Universal) رامنځ ته کړي. ماکیاولي د رنسانس د ستراند ېښمند په توګه همدغه لاره غوره کوي او نوموړی د سیاست په هکله په نړیواله کچه اند او ژور فکرونه کول.

د مسالې د جوړښت په اړوند نوې طرحه

که څه هم ماکیاولي د نوي دورې په درشل کې ژوند کاوه او په خپل ژوند کې یې لوموړی د ډیپلومات په توګه کار کاوه او سیاسي چارې یې هغسې ترسره کولې لکه څنګه چې په منځنیو پېړیو کې ترسره کېدل ، هغه وکړی شو په خپلو سیاسي اندونو کې د منځنیو پېړیو د دوديز سیاست له دود څخه ځان جلا او خپله سیاسي او تاریخي نظریه د نوي دورې د اصولو او بېلګې سره سمه جوړه کړي. د ماکیاولي سیاسي اندکس د منځنیو پېړیو د سیاسي اندکس او همدارنګه د یوناني – رومي لرغوني سیاسي اندکس څخه په غوڅه او بشپړه توګه توپیر لري او د نوي دورې په لور لاره پرانیزي. هغه څه چې ماکیاولي د منځنیو پیړیو له سیاسي – تاریخي نړۍ لیدونو (یانې له هغه د مخه سیاست پوهنه چې په اروپا کې ورته د « شاهزاده هینداره » (Fürstenspiegel • Miror of the Prince) وایې) ، څخه جلا کوي ، دا دی چې نوموړی د دولتي ادارې د هر ډول « الهي هدفمندۍ» (theologisch) او یا « غایتمندۍ» (teleologisch) له نظریې څخه تېرېږي.

د سن آګوستین د نظر خلاف چې په منځنیو پېړیو کې بشپړ علم ګڼل کېده او ویل کېده تاریخ د خدای په اراده او غوښتنه منځ ته راځي او د خدای له لورې یې لارښودنه کېږي. د ماکیاولي له نظره تاریخ د انسان د کار او ارادې په پایله کې منځ ته راځي. د ماکیاولي له نظره تاریخ خپل عنیت د خدای د مداخلې څخه نه ، بلکې د غه عینیت د تاریخ له دننې جوړښت ، اړتیاو ، بهیرونو او پېښو څخه ترلاسه کوي. له همدې کبله ماکیاولي خپله لیکنه «د فلورانس تاریخ» ، د مسیحي تاریخ لیکونکو په څېر د بابل د برج د جوړېدنې په اړوند د انجیل له داستانونو او خلکو ته د خدای په خبره نه پیل کوي ، بلکې دغه تاریخ جرمنیانو او ایتالویانو ته په جملو سره پیلوي او توضیح ورکوي. د اسلام د دورې په تاریخ لیکنه کې هم موږ ددې خبرې شاهدان یو چې ټول تاریخ لیکونکي خبره له آدم (ع) څخه پیلوي او د پیغمبرانو په هکله مالومات ورکوي ، څو له دې لارې د خپل نظر وړ تاریخ ته راو رسیږي. په اسلامي هیوادونو کې یوازې خواجه نظام الملک دی چې دغه دود پرېږدي او کېدی شي د هغه سیاستلیک ماکیاولي ته رسېدلی وي.

ماکیاولي د پورته (tranzendental) د اندونو ټول عناصر له خپلې نظریې څخه و ایستل او د تاریخي تکامل قانونمندي یې د آسماني اندونو له دخالت څخه پرته بیان کړې. په دې ډول نوموړی د تاریخ د آسماني جوړښت څخه په تېرېدو سره ، په تاریخي څېړنو کې علتیز چلند (kausal) ته لاره پرانیستله. له دې وروسته د خدای مداخله د تاریخي بدلونونو موجب نه ، بلکې یوازې د انسان طبیعت ، چلند او کړنې د تاریخ بهیرونه ممکنوي. د انساني دخالت دغه کار هغه منطقي وړاندیز دی چې ماکیاولي په خپلو دوو آثارو «شهزاده» او « ویناوې» کې ترې کار اخلي او له دې امله نوموړی تاریخ لیکونکي د بدلون وړ ګرځوي. د رنسانس ددوو دودیزو مفهومونو یانې « تومنې» (virtu) او «بخت» (fortuna) ، ترڅنګ ماکیاولي د « اړتیا » (necessita) مفهوم هم د خپل سیاسي – تاریخي نظریې په بحث کې ور ګډوي.

د اړتیا مفهوم له دې امله ضروري ؤ چې که خدای د تاریخ د جوړونکي او ټاکونکي عامل په توګه مداخله و نه کړي ، باید د تاریخي بهیرونو د پیوندونکي په توګه باید یو بل داسې عامل شتون هم ولري څو تاریخ د پېښو د لیکلو د یوې سرسري کار ترکچې ښکته رانه شي. دغه « اړتیا » ، د اندازه کولو د واحد په توګه ګڼل کېږي چې ماکیاولي د هغې په مرسته په تاریخ کې د بېژاندل شویو دننیو اړیکو بیا جوړونه کوي. د ماکیاولي سیاسي دستور لیکونه ټول د همدغه دننیو تاریخي اړیکو د اندازه

کولو پربنسټ ولاړ دي. یوازې هغه څوک چې د تاریخي او سیاسي پېښو او بهیرونو په قانونمندیو پوه شي ، په یو داسې دریځ کې به وي چې وکولی شي خپل هدفونه سم ترسره کړي. د تاریخي قانونمندیو پوهېدنه سړي ته دا امکان ورکوي څو تر یو بریده د برخه لیک او دبخت د بدلېدونکي خوی او خصلت څخه ځان لرې وساتي. دتاریخ پر قانون منديو باندې د پوهېدو له لارې پرتاریخ باندې د واکمن کېدو وس–دا هغه پروګرام شوی نظري او عملي فرمول دی چې د ایتالیې رنسانس موږ ته په واک کې راکړی دی:

« هغه واکمنان چې د کلونو واکمنۍ وروسته یې خپل واک له لاسه ورکړی، د برخه لیک څخه باید دومره شکایت و نه کړي، بلکې له خپل ډار څخه شکایت وکړي، ځکه په آرامو حالاتو کې هغوی دا ګومان نه کاوه چې کوم څه به بدلون وکړي. همدارنګه دا د ټول بشریت عمومي تېروتنه ده چې د سمندر د آرامۍ په وخت کې د توفان په اړوند فکر نه کوي. او کله چې حالات ویجاړ شي ، ددفاع په اړوند نه بلکې بیا یوازې د تېښتې په اړوند فکر کوي.» (شهزاده.۱۰۱م). د شهزاده په کتاب کې د ماکیاولي غوره هدف ددولت (Selbsterhaltung) او د « دولت د مصلحتونو» (Staatsraison) «ځان ساتل» دي. او هغه د ځان ددغه ساتنې دپاره ، د اړتیا پېژاندنه او د تومنې یانې د صلاحیت او وړتیا لرل ، یو له بله سره تړي. که تاریخي اړتیا ونه پېژاندل شي او یا سیاستمداران هیڅ ډول تومنه و نه لري، هغوی د برخه لیک د تورو او نا روښانه لوبو قرباني کېږي او همدارنګه به د بخت د بدلېدونکي خوی او خصلت قرباني شي. د ماکیاولي له نظره دا ډول قرباني کېدل د تاریخ په فلسفه کې د اړتیا په اړوند د پوهې له نه لرلو څخه رامنځ ته کېږي چې تل د بې سره واک او تور بخت سره مل وي او په وروستي تحلیل کې د یو سړي یا یو ملت او هیواد د سیاسي صلاحیت او پوهې په نه لرلو دلالت کوي.

« دا ډول چلند د سل ناروغۍ ته ورته دی چې داکتران په هکله یې وایي چې ددغه ناروغي پېژاندنه په لومړي سر کې ستونزمن کار دی خو درملنه یې آسان. خو که په پرمختللي حالت کې دهغې پېژاندنه آسانه ده نو درملنه یې ستونزمن کار دی.

سیاست هم داسې دی: هغه شرارتونه چې په هیواد کې نوي نوي د را ټوکېدو په حال کې وي، که ژر وپېژاندل شي، چې البته دې کار ته یو غښتلي او پیاوړي مغز په کار دی، ډیر ژر له منځه ځي، خو که هغه و نه پېژاندل شي او پرمختیا وکړي، تر دې کچې ورسېږي چې هر څوک پرې پوه شي ، نو به هیڅ درمل هغه جوړ نه کړي» (شاهزاده.۱۰–م).

دلته د «بل چا» سره د « پوه سړي» د توپیرولو له لارې ، ماکیاولي دغه ادعا یقیني کوي چې سیاست باید د هنر او علم په توګه زده شي. سیاست له ماکیاولي سره خپل قواعد او ټاکلي قوانین تر لاسه کوي چې باید زده شي څو د پام وړ هدفونو ته ورسېږو. له دې وروسته لوړ نیتونه نه، بلکې بري ته د رسېدو وس، د یو سیاستمدار ډیره ښه ځانګړنه جوړوي.

له ماکیاولي سره سیاست « د ممکناتو د ترسره کولو د هنر» په توګه خپلې ځانګړنې تر لاسه کوي. که څه هم ځنې د هغه په سیاسي اندونو کې « د ممکناتو د ترسره کېدو هنر» لټوي. دا د ماکیاولي په اړوند زموږ په پوهیدنې پورې اړه لري ، لکه څرنګه چې د اندونو په تاریخ کې هغه څه چې وروسته له هغه ترسره شوي–نوموړی د محافظه کار، اصلاح غوښتونکي او یا انقلابي په توګه ښکاره کېږي. خو باید ووایو چې ماکیاولي په خپلو سیاسي–تاریخي اندونو کې سچه واقعیت خوښونه د خپل نظریو بنسټ ټاکي او په سیاست کې هر ډول لاره او طریقه جوړونه (normativ) په سختۍ سره غندي:

« ځکه د ژوند ترمنځ لکه څنګه چې دی او لکه څنګه چې باید وي، زیات توپیر شته که څوک یوازې دې ته پاملرنه کوي چې څه باید پېښ شي څو خپل واک وساتي، خو دې ته پاملرنه نه کوي چې په واقعیت کې څه پېښېږي، خپل شتون لا زیات له تباهۍ سره مخامخوي. هغه څوک چې ددومره زیاتو انسانانو ترمنځ چې ښه نه دي ،یوازې ښه کول غواړي هرومرو ماتې خوري. (شهزاده –۲۳ م)

د ماکیاولي سره د « سیاسي دستورمندی» (politische Imperativ) د واقعیت دردناکتوب څرګند ېږي. که د افلاطون او ارسطو سره د واقعي سیاست پېژاندنه د نیکمرغی. او فضیلت له مفکورې سره تړاو لري، ماکیاولي په غوڅه توګه انسانانو ته د نېکمرغی له نسخې (Konzept) څخه تېرېږي او یوازېني څیز ته چې ارزښت ورکوي ، په هیواد کې سیاسي ثبات او ټینګښت دی. دغه سپینې خبرې چې هغه هم پرې اعتراف کوي ، د هغه نوم ته په زیان رسولو کې مرسته کړې ، ځکه نوموړي ان په هغه ځایونو کې چې نیکمرغي ممکنه وه، ورته پاملرنه نه ده کړې او یوازې د دولت او د دولت د مصلحتونو او په هیواد کې د سیاسي ټینګښت په اړوند فکر کاوه. ماکیاولي عقیده لرله چې « آزاده وګړي نشته یوازې آزاده ملتونه شتون لري یو څوک یوازې هغه وخت ویلی شي چې آزاد دی چې په آزاد ملت پورې اړه ولري».

د انساني طبعیت نه بدلېدونکې تز (konstante Antropologie) د ماکیاولي په اندونو کې د یو ډېر مهم ثابت عنصر په توګه مطرح دی چې د هغې انډول کولی شو په تاریخي بدلونونه کې تر ټینګې څېړنې لاندې ونیسو. انساني فرد د ماکیاولي په اند یو ثابت واحد دی او تاریخ په حرکت او جریان کې دی. یوازې د دغه اصل یانې د انساني پنځون یا طبعیت د ثبات او بدلون د اصل په منلو سره ، هغه مختلف حالات چې نوموړی یې څېړي سره پرتله کېدی شي. ماکیاولي د انساني طبیعت ثابتونه تر ذره لید لاندې ږدي او د انسانانو کړنې او غبرګونونه په مختلفو حالاتو او دریځونو کې تر بحث لاندې نیسي:

« هر څوک چې له اوسني او له لرغوني تاریخ سره سر او کار ولري، په آسانی. سره پوهېږي چې ټولو ملتونو او دولتونو د ډېر پخوا دورانو څخه ورته غوښتنې او ورته خویونه او ځانګړنې لرلې. که موږ په پاملرنې سره تیر وخت وڅېړو ، په آسانی. سره کولی شو په هر دولت کې د راتلونکې وړاند وینه وکړو او نوې چارې پیدا کړو». (ویناوې ۱۰۷ م)

دغه دوه ګونی چلند ، یانې د انسان پېژاندنې بدبیني، هم د منطقي او هم د مدرنه دولت د مشروعیت د تامین د ثقل د مرکز په توګه د ماکیاولي ستر نووښت شمیرل کېدی شي.

د ماکیاولي د منځنیو پېړیو د نظم او د اسکولاستیک اندونو د ماشین او د منځنیو پېړیو د جوړښتي نظم د بېلګې د ړنګېدو ، د دولت د «ځان ساتلو» د اندونو ،هغه هم په هره بیه او هره وسیله چې وي ، د نظریو پربنسټ رادمخه شو. په داسې حال کې چې په منځنیو پېړیو کې کلیسایي او نړیوالو «نسبي» ځواکونو ځانونه «مطلقه» ځواکونه ګڼل ، البته ددغه دورې د په ټپه دربدلو اړیکو په پام کې نیولو سره. د لومړنی. پانګوالی. د ودې له امله پر رامنځ ته شویو نویو اړیکو باندې د تکاملي بهیر د واکمنېدو له امله ، پاپ او قیصر خپل سیاسي او پوځي « ربښتنی ځواک» د ورځ په تېرېدو سره له لاسه ورکاوه. په دې ډول د رنسانس په دوره کې پاپ او قیصر چې یو وخت د کلیسایي او دودیز واک د اهرم په سر کې ولاړ ول ، له واکه ولوېدل. ددغه بهیر په پیل کې د ښارونو په رامنځ ته کېدو او ددغه بهیر په دوام کې د ملتونو او هیوادونو په را وتلو سره پاپ او قیصر خپل واک له لاسه ورکړ. په دې ډول د منځنی. زمانې د نظم د پاشل کېدو ټاپه ولګېده ، ځکه ددغه نظم ضمانت تر هغې ممکنۀ چې « ارزښتي بېدار یو» او قدسي تاییدونو بې له خنډه د واک له یو مرکز څخه بل مرکز ته د لېږدېدو وس درلود.

د منځنیو پېړیو د پوهې پاشل کېدو ، یانې د نړۍ او خدای په اړوند د انسان د انځور پاشل کېدو ، او همدارنګه په ۱۴ او ۱۵ پېړیو کې په اروپا کې د منځنی. پېړۍ د سیاسي نظم ړنګېدو ، د اروپایې انسان په دننه کې د ژورې ناباورۍ احساس ته لمنه ووهله. پنځلسمه میلادي پېړې په ټولیز ډول د عمومي پریشانی. او ژورې بدبینی. پېړۍ وه. د منځنیو پېړیو د اندونو ماتېدو همدارنګه د پیکورې (د معنوي خوند) او له مړینې څخه د ډار بهیر رامنځ ته کړ. د هغه نظم په دننه کې کله چې د اسکولاستیک د زمانې د فکري

ماشین په رنګېدو سره، چېرې چې خدای انسان ته د تضمین او یقین سرچینه وه، له دې وروسته نړۍ او تاریخ انسان ته د ګواښ په بڼه څرګند بدله.

په دې ډول انسان د روح د ابدیت په اړوند خپل باور له لاسه ورکړ او له دې وروسته مړینه د انسان د خلاصون او ژغورنې لاره نه لکه څنګه چې په منځنیو پېړیو کې ګومان کېده ، بلکې د انسان د دښمن په توګه ګڼل کېږي.

د انسان د فاني توب په اړوند دغه پوهیدنه « د ځان ساتلو» د پاره د انسان دهڅې سبب کېدله. د توماس آکویناس او د منځنیو پېړیو په اسکولاستیکې فلسفه کې، د روح خیر او نیکمرغي، د ژوند ډېر لوړ جوهر او هدف ګڼل کېده او بشري هستي او پخپله د انسان « ساتنه» او سیاسي ټولنه دویمه درجه رول درلود ، ماکیاولي دغه انډول بیخي بدل کړ.

د ماکیالولي د پاره د سیاسي ژوند جوهر « پخپله د دولت ساتنه ده». نوموړی هغه چا ته لوړ ارزښت ورکوي چې هغوی ته « وطن له روح څخه زیات ارزښت ولري، که د توماس آکویناس د پاره د روح نیکمرغي د انساني ژوند تر ټولو لوړ هدف ؤ د ماکیاولي د پاره دغه خبره په ډېر ښه حالت کې دویمه درجه اهمیت درلود او نوموړی د سیاسي ټولنې ډېر لوړ هدف « د ځان ساتل» او « د دولت مصلحت» ګاڼه. د هدف او وسیلې په اړوند د منځنیو پېړیو د ارزښتونو سرچپه کېدو سره سره ، هیڅ چیرته د دین د کړنو په هکله د ماکیاولي د نظر په پرتله ښل ښه نظر نه تر سترګو کېږي. ماکیاولي دین یوه داسې وسیله بلله چې د هغې په وسیله کېدی شي د هیواد سیاسي ټینګښت ضمانت شي. له دې وروسته دین هغسې چې په منځنیو پېړیو کې ګڼل کېده ، د انساني ژوند د هدف په توګه نه ، بلکې د سیاسي ټولنې د ټینګښت د وسیلې په توګه مطرح شو.

د منځنیو پېړیو خلاف او ان د لوتر خلاف چې دولت او واکمن یې د خدای استازي بلل ، ماکیاولي دولت او پاچا په دې نړۍ پورې اړوند وبلل او دین یې یوه داسې ډاډمنه او آزمایل شوې وسیله وګڼله چې انسان له هغه تمایلاتو څخه منع کوي کوم چې په فساد او ناروا کې له ډوبېدلو سره یې لري. په دې ډول ماکیاولي سیاست ته هغه خپلواکي او آزادي ورکوي چې د منځنیو پېړیو او ان د لرغوني نړۍ د پاره پردی وه. هغه نه یوازې سیاست له دین څخه جلا کوي بلکې دین د سیاسي هدفونو تر ورانديې په یو ټولیز آړوي. کوم ښېګه ایز بدلون چې ماکیاولي په سیاسي اندونو کې راوست، هغه ښېګه ایزه بدلون ته ورته دی چې کپرنیک د فزیک په نړۍ کې راووست.

هماغسې چې کوپرنیک لمریز نظام کشف کړ چېرې چې لمر په مرکز کې ځای لري، ماکیاولي هم د سیاست نظام کشف کړ چېرې چې دولت یې په مرکز کې ځای لري. ددې کار سره جوخت ، ماکیاولي دتاریخ طرح رامنځ ته کړه چې خپل دننني قانونمندي ګانې لري او بهرني ځواک پرې اغېز نه لري. هغه څه چې کوپرنیک د ستورو د نړۍ د نظم او د پنځون یا طبیعت د قوانینو په اړوند ترسره کړل ، ماکیاولي د انساني ژوند دتاریخ په اړوند ترسره کړل، ځکه ماکیاولي تاریخ هم د پنځون یا طبیعت د تکاملي بهیر په توګه پېژني .د آګوستین د « خدای دښار» پر ځای نوموړی « اړتیا » رامنځ ته کوي. ماکیاولي په ژوره توګه د هغه بحران تر اغېز لاندې دی چې پر فلورانس واکمن ؤ. او له کړکېچ څخه د وتلو سیاسي لارې یې لټولې، هغه نور د اسکولاستیک یا لرغونې نړۍ د متفکرانو په څیر خلکو ته د نیکمرغۍ او له فضیلته ډک ژوند په لټه کې نه ؤ ، بلکې هغه خپله ټوله پاملرنه د دولت او هیواد د دننۍ دوام او پراختیا غوښتنې ته اړولې وه . په دې ډول ، هغه نور ټول د ستورونه د دولت «دځان ساتلو» او «مصلحت» تر مطلقې قاعدې لاندې راوستل. له دې کبله نوموړی د دولت د «ځان ساتلو» مقوله ، د نوي دورې د ډېرې مادي مقولې په بڼه آړوي.

د ځواکونو د انډول پوهه

لسمه برخه

په داسې حال کې چې ماکیاولي د شاهزاده په کتاب کې د دولت د «ځان ساتنې (Selbsterhaltung) «د اصل ټینګه پلوي کوي ، خو د ویناو په کتاب کې نوموړی له جمهوري نظام او د ځواکونو له انډول څخه ملاتړ کوي. د پنځلسمې پېړۍ په پای او د شپاړلسمې پېړۍ په پیل کې د ایټالیې حالات ډېر نهیلي کوونکي ول،

او ماکیاولي ددغه درد د درملنې دپاره ، یانې په ایټالیې کې د حکومتونو ترمنځ د یووالي د نشتوالي له امله، د زهرو سپارښتنه کوي څو خپل هیواد له دغه حالت او دریځ څخه وباسي او وژغوري.

د شاهزاده د کتاب په پای کې ماکیاولي «د بربرانو له منګولو څخه د ایټالیې د ژغورنې بلنه ورکوي» او دا د همدې خبرې څرګنده بېلګه ده ، په دغه بلنه کې نوموړی د خپلې نطاقۍ او خبرلوځۍ ټول ځواک په کار اچوي، د «یو غښتلي سړي» ، «د یو تومنه لرونکي سړي (uomo virtuoso) «له خوا د واک نیول چې د خپلو هوښیاره او فوق العاده کارونو له لارې د ایټالیې کړکېچ پای ته ورسوي او ایټالیه بیا سره یوځای او یوموټې کړي ، دا د شاهزاده د کتاب د پای ټکی او د هغه د سیاسي پوهې مستقیم دلیل دی. له دغه اړخه د شاهزاده کتاب نېغ په نېغه د ایټالیې د کړکېچ تر اغېزې لاندې د څلورو میاشتنه په لږه موده کې لیکل شوی دی.

ددې خلاف په «ویناو» کې چې ماکیاولي پنځه لس کاله پرې کار کړی، د روم د تاریخ موضوع په پام کې نیسي، چې په هغې کې ماکیاولي د شاهزاده په پرتله په یو زیات واټن کې د سیاست په اړوند بحث کوي. په شاهزاده کې ماکیاولي، د دولتي کړکېچ پړاونه او له دغه بحران څخه د وتلو لارې تر بحث لاندې نیسي، په داسې حال کې چې « په ویناو کې» دغه دوره په بشپړه توګه د ذره لید لاندې تر څېړنې لاندې نیسي. د ارستو سیاسي اند ته په پاملرنې سره د « حکومتي بڼو د آوښتون» لرغوني اندونه د لومړي ځل دپاره د پولیبیوس له خوا مطرح شول.

دغه آوښتون په سلطنتي نظام سره پیل کېږي چې د ناچارۍ له مخې په استبداد آوړي. د ملت په مداخلې سره دموکراتیک حکومت جوړېږي چې د خپل تکامل په بهیر کې د کورنۍ جګړې له امله د ګډوډۍ تر پولې رسېږي او واک ته د پاچا بیا رسېدل ناممکنوي. له « نظم څخه ګډوډۍ او ددې خلاف آوښتون» د «ویناو » په کتاب کې د نوموړي د سیاسي فلسفې اصلي عناصر جوړوي: « هیوادونه عادت لري په خپل آوښتون او بدلون کې له نظم څخه د ګډوډۍ په لور لاړ شي. دا په انساني پنځون (طبعیت) کې نغښتې ده چې هیحکله آرامی نه لري (د فلورانس تاریخ – ۷۷ م(

ماکیاولي په « ویناو» کې دې پایلې ته رسېږي چې ټولې دولتي بڼې چې پورته ترې یادونه وشوه په فساد اخته کېدی شي، ځکه هغوی له یوې خوا بې دوامه او له بلې خوا بد دي. ددې کار اساسي دلیل د نوموړي هغه مشهوره تز دی چې وایې انساني پنځون (طبیعت) فساد منونکی دی. ددغې ستونزې د حل لاره نوموړی د « ګډ اساسي قانون (Mischverfassung) «په ټینګولو کې ویني. ګډ او ترکیبي قانون سیاسي ټولنه له دننې اړخه ټینګ او له بهرني پلوه پراخوي، هماغسې چې د لرغوني روم په بېلګه کې دا خبره بیانوي.

یوازې دغه «ګډ او ترکیبي قانون» دولت او هیواد ته دا امکان ورکوي څو د تاریخي دورو د آوښتون په ټکو کې ټینګ پاتې شي» « ګډ او ترکیبي قانون» د سیاست او تاریخ حل شوې معما ده. روم د اسپارت پر خلاف د قانون جوړونکي د فرمان د لارې «ګډ او ترکیبي قانون» تر لاسه نه کړ، بلکې هغه یې د طبقاتي مبارزو د دننني پرمختلونکي دینامېزم له لارې تر لاسه کړ ، چې یې وکولی

شو د يو نړيوال قدرت په توګه څرګند شي او خپل دريځ د پېړيو په اوږدو کې ټينګ وساتي.
ماکياولي عقيده لرله چې د سياسي اختلافونو له منځه وړل او يو بشپړ سمون ته رسېدل ناممکنه کار دی. هغه د ټولنې دننني تضادونه او د خلکو او د سياسي مخورو ترمنځ اختلافونه نه يوازې مثبت ګڼل ، بلکې هغه يې په اوږده موده کې د « دولت او هيواد د ځان ساتنې» د پاره مهم او ارزښتناک ګڼل. يوازې هغه دولت چې په هغې کې د ملت او د سياسي مخورو ترمنځ انډول منځ ته راغلی وي، د يو ټينګ سياسي نظام سبب کېدی شي يانې په دننه کې ټينګښت او په بهر کې پراختيا د هغې ضروري او لازم وړاند شرطونو ګڼل کېږي.
د « ځواکونو د انډول» او « د ګډ او ترکيبي قانون» د زده کړې له لارې ماکياولي غواړي د باطلو حکومتي بڼو لړۍ پرې کړي او د زيات وخت له پاره سياسي ثبات ټينګ کړي. ارستو د يوې منځنۍ او غښتلې طبقې شتون د ښار او هيواد د ټينګښت عامل بولي ، ماکياولي د سياسي ډلو ، خلکو او مخورو ترمنځ د ځواکونو انډول باندې ټينګار کوي.
»زما نظر دا دی هغه کسان چې د اشرافو او خلکو ترمنځ مبارزه غندي، هغه عوامل محکوموي چې په لومړۍ درجه کې د روم د آزادۍ سبب شول. هغه څوک چې تر ټولو زيات ډله ايزو ناندريو او غالمغال ته د هغې د ښو پايلو په پرتله پاملرنه کوي، په دې فکر نه کوي چې په هره ټولنه کې د خلکو او لويانو چلند او منښت سره توپير لري او دا ټول جنجالونه د آزادۍ د اړونده قوانينو د پاره رامنځ ته شوي دي» (ويناوې –۱۰۱ م(
په دې ډول ماکياولي د ځواکونو په تضاد او انډول کې « هغه» پارونکی عنصرويني چې د سياسي آزادۍ سبب کېږي.

د ماکياولي نووښتونه

لئو اشتراوس عقيده لري چې د ماکياولي نوښتونه د هغې د مفکورې په برخو کې ليدلی شو:
–په هغه ډول چې يو پاچا بايد د خپلو دوستانو او خلکو سره چلند وکړي – اشتراوس عقيده لري چې نورو سره د چلند په برخه کې پاچا ته د ماکياولي لارښوونې له نورو فيلسوفانو سره توپير لري. که څه هم نومړی د ماکياولي د لارښوونې په اړوند کومه بېلګه نه وړاندې کوي خو د شاه زاده په کتاب کې داسې زياتې بېلګې پيدا کولی شو. د شاهزاده د کتاب د هغې برخې ته پاملرنه وکړی:
»دلته داسې پوښتنه منځ ته راځي چې موږ پر نورو ګران اوسو يا نور کسانو له موږه وډار شي. يا دا چې دا به ښه وي څو نور له موږ وډار شي يا موږ پر نورو ګران اوسو؟ د دواړو شتون تر هر څه ښه دي. خو دا چې په يو وخت کې د دواړو تر لاسه کول امکان نه لري نو که لازمه وي چې يو له هغو غوره کړو زه سمه بولم چې پرچا ګران ونه اوسو خو نور له موږه وډار شي«.
ټولې کلاسيکې فلسفې پر دې بنسټ ولاړې دي چې واکمن بايد عادل او پر خلکو ګران اوسي. خو ماکياولي په دې کې شک نه لري چې دا به ښه وي څو نور له موږ وډار شي. ځکه هر ډول ګرانتوب چې پر لاس او زړه وړلو تر لاسه شوې وي د اړتيا په وخت کې له منځه ځي». ماکياولي د «اړتيا د وخت» په اړوند خبرې کوي. خو د اړتيا د غه وخت ، کوم وخت دی؟ څرګنده ده چې ماکياولي د بې ثباتۍ د وخت په اړوند خبرې کوي: د دولتي امنيت د پاره ډېر خطرناکه وختونه.
اشتراوس له کلاسيکو فېلسوفانو سره د ماکياولي د اندونو د توپير په اړوند بېلګه نه وړاندې کوي. خو د بېلګې پيدا کول اسانه کار دی. سيسرون د آدابو په کتاب کې ليکي: « ځنې کړنې دومره کرغېړنې او ناوړه دي چې يو هوښيار سړی هيڅکله هم هغه نه ترسره کوي آن د خپل هيواد د ساتنې د پاره هم». خو ماکياولي وايي:

»موږ نه باید د عدالت او بې عدالتۍ، انسانیت او نه انسانیت، د بد نوم او ښه نوم پر هیڅ معیارونو ځان محدود نه کړو. هر هغه څه چې پر هر څه لوړتیا لري دادی چې خپله آزادي او خپلواکي برابره کړو«.

یوه مساله زیات ارزښت لري. دغه مطلب د ماکیاولي د «ویناو» له کتاب څخه اخیستل شوی دی. په دغه کتاب کې د آزادۍ په اړوند د ماکیاولي زیاتې خبرې شته. کله چې ماکیاولي د اخلاقي اصولو لکه عدالت او ښه نوم د تر پښو لاندې کولو خبره کوي، دا خبره د آزادۍ او خپلواکۍ د پاره کوي. څرګنده ده چې ماکیاولي د اخلاقي اصولو د تر پښو لاندې کولو له لارې غواړي بل څه تر لاسه کړي: آزادي. خو داسې ښکاري چې آزادي په خپله د اخلاقي اصولو بله بڼه ده. نو کېدی شي ماکیاولي غواړي په خپل دغه کار سره د نورو اخلاقي اصولو له منځه آزادۍ ته لومړیتوب ورکړي. ماکیاولي د شاهزاده په کتاب کې سپارښتنه کوي چې آزادي تر پښو لاندې کړۍ، څو واک ټینګ شي: امنیت:

»د لرېې زور زیاتۍ له لارې تر هغه چا زیات ښه او ښوونکي یاست کوم چې د ښښلو له لارې د ګډوډۍ د زیاتېدو سبب کېږي او په ټولنه کې وژنې ، چور او تالان ته لاره اواروي«.

آیا موږ باید دې پایلې ته ورسېږو چې د ارزښتونو د مرتبو داسې لړۍ شته چې په هغې کې امنیت له آزادۍ زیات ارزښت لري؟ دا یوه تېروتنه ده. د ماکیاولي له نظره د امنیت او آزادۍ ترمنځ دوه اړخیزې اړیکې شته: که موږ غواړو امنیت ټینګ کړو باید آزادي ټینګه کړو. که غواړو آزادي وساتو باید امنیت ټینګ کړو .د ماکیاولي اندونه څنګه تنظیمولی شو؟ د ماکیاولي سره دوه کتابونه او په عین حال کې دوه بحثونه شته. د امنیت بحث د شاهزاده په کتاب او د آزادي بحث د «ویناو» په کتاب کې ترسره شوی. لکه څنګه چې د مخه وویل شو د ماکیاولي له انده دغه دوه بحثونه یو له بل سره ټینګې اړیکې لري. موږ نه شو کولی پرته له امنیته آزادي ټینګه کړو او بې د امنیته آزادي زیات دوام نه کوي:

»هغه رژیمونه چې خپل اعتبار یوازې د شاهزاده د کتاب پر ارزښتونو ټینګوي دغه ارزښت د شاهزاده سره یو ځای مري او ډیر کم امکان لري چې ځای ناستو ته ورسېږي«.

موږ باید دې پایلې ته ونه رسېږو چې جمهوریت ماکیاولي ته ارزښت نه لري او هغه یوازې د شاهزاده په اړوند فکر کوي. د بېلګې په توګه نوموړی د «ویناو» په کتاب کې تاکید کوي چې هر څوک باید « د عمومي ښېګڼې» د پاره کار کولو ته چمتو وي. خو لکه چې وویل شو عمومي ښېګڼه او آزادي له امنیت څخه پرته شتون نه لري. دا چې ماکیاولي د ټولو اخلاقي اصولو د ترپښو لاندې کولو حکم کوي دا د عمومي ښېګڼې د پاره دی نه د مصونیت له پاره.

په دې خبره کې هیڅ شک نه شته چې ماکیاولي پاچا ته هیبتناکه مشورې ورکوي او دغه مشورې د زیاتو فېلسوفانو له اندونو سره په مخالفت کې دي خو ددې مانا دانه ده چې دغه نظریې یوازې په ماکیاولي پورې اړه لري. افلاتون هم د جمهوریت په کتاب کې ځنې مطالب لیکي چې د ماکیاولي له اندونو سره پرتله کېدی شي. افلاتون وړاندیز کوي چې د عدالت د رامنځ ته کېدو د پاره باید ولس تیر باسو. نوموړي د فېلسوفانو د حکومت د سم ښودلو د پاره یوه کیسه جوړه کړه. افلاتون له یوې کیسې څخه په کار اخیستو کې هیڅ دوه زړی نه دي نوموړی په بل ځای کې همدغه کیسه سچه دروغ بولي: د فلزاتو کیسه. ددې کیسې له مخې انسانان له بنسټه یو له بل سره توپیر لري: سره زر، نقره او برونز.

دلته د افلاتون دروغ د ماکیاولي د اخلاقي ضد سپارښتنو سره زیات توپیر لري. افلاتون غواړي عدالت رامنځ ته کړي خو ماکیاولي غواړي واک ټینګ کړي: امنیت. د عدالت مفهوم له سیاست څخه بهر دی. خو واک یو داسې ځلېدا ده چې په حکومت کې شتون لري. دا یو داسې اند دی چې یوازې د ماکیاولي په اندونو کې شتون لري .

–د ماکیاولي له انده د چانس ویش. ماکیاولي د چانس کلاسیک وېش چې په کلاسیکه فلسفه کې لیدل کېږي نه مني. په کلاسیکه

فلسفه کې مورډ خپل پنځون یا طبیعت په اړانه کې بند یو. که و غواړو د ماکیاولي له کلمو څخه کار واخلو باید ووایو چې مورډ خپل برخه لیک « غلامان» یو. د بېلګې په توګه افلاتون وايي چې «تر هغه به عدالت ټینګ نه شي تر څو فیلسوفان پاچایان نه شي او یا فیلسوفان حکومت و نه کړي». دا سې پېښه د شتراوس له نظره امکان نه لري. د شتراوس د اندونو د پوهېدو دپاره په کار ده څوپوه شو چې هغه فکر کوي چې افلاتون د جمهوریت په کتاب کې نه غواړي د یو ممکن دولت طرحه وړاندې کړي. کېدی شي شتراوس تېروتنه وکړي. پویر عقیده لري چې د افلاتون جمهوریت په دقیقه توګه د یو ایدیال دولت د رامنځ ته کولو طرح ده. افلاتون وايي چې «که دغه بدلونونه کوچني او آسانه نه دي خو ممکن دي.«

که مورډ شتراوس نظر ومنو باید عقیده ولرو چې افلاتون پر خپلو خبرو هم باور نه لري. خو د بلې خوا د افلاتون دیالوګونه د ټولو دپاره لیکل شوي. خو دا ډېره عجیبه ښکاري چې افلاتون په عمومي ډول د خلکو د تیر ایستلو خبره کوي. که افلاتون په رښتیا غواړي خپل هدف عملي کړي باید خلکو ته د هغې په هکله څه و نه وایي.

د بلې خوا اشتراوس عقیده لري چې د ارستو له نظره هم د یو ایدیال رژیم جوړول ناممکن دی. ځکه د انسانانو طبیعت یا پنځون بدلون نه مني او ددې دپاره چې ایدیال دولت رامنځ ته شي مورډ باید وړ انسانان او مناسبه هیواد ولرو. له همدې کبله اشتراوس فکر کوي چې کلاسیکه سیاسي فلسفه د انسان د پنځون پر بدلون عقیده نه لري. خو کله چې ماکیاولي د برخه لیک او چانس په اړوند فکر کوي وايي چې « چانس یوه ښځه ده . که وغواړو هغه رام کړو باید هغه ووهو او ویې ځپو» نو له دې کبله ماکیاولي فکر کوي چې مورډ کولی شو چانس کنترول کړو (یا په بد حالت کې کولی شو د هغې نیمایي تر واک لاندې راولو.(

وړاندیزونه

ماکیاولي د راز راز سپارښتنو سربېره د واک د ساتلو دپاره ، له وسایلو او ابزارو څخه کار اخیستنه هم اړینه ګڼي او پاچا ته د لاندې مسایلو د رعایتولو سپارښتنه کوي.

-د واک غښتلي کول، د ماکیاولي له نظره د واک د ساتلو یوه لاره غښتلي واکمن ته د ټول واک سپارل دي څو هغه وکولی شي په خپلو کړنو سره په ټولنه کې نظم او انضباط ټینګ کړي. نوموړی تل د ایټالیې د نه یووالي افسوس کوي او په ایټالیې کې ددې ټولو ګډوډیو او پاڅونونو علت د غښتلي واکمن تر لاس لاندې د ایټالیې په نه یووالي کې بولي.

–پوځ: ماکیاولي په زیاتې ځیرتیا سره د هیواد د پوځ جوړښت ته پاملرنه کوي. نوموړی پوځ فاسد بولي او د بیا جوړولو ملاتړېې کوي. نوموړی د بېلابېلو وسله والو پوځونو لکه مرستندوی، اجیر او د هغو ګډه بڼه، ټول بې کاره بولي او یوازې یوګټور پوځ چې د هیواد له وګړو څخه جوړ شوی وي پوځ بولي ، د هغه له نظره یوازې هغه کسان د جګړې په ډګر کې بریالي دي چې د خپل وطن د شرف، ناموس او خاورې د ساتنې دپاره جګړه کوي .

نوموړی داسې یو پوځ ملي پوځ بولي او د داسې یو پوځ شتون نه یوازې په سوله ایزه حالاتو بلکې د جګړې په وخت کې ډېر اړین بولي.

– دین: د ماکیاولي له نظره دین د دولت په ثبات کې ډېر ارزښت لري. نوموړی عقیده لري چې دین د بلې هرې وسیلې په پرتله د پیوستون په منځ ته راوړلو او له حکم څخه د ښه اطاعت په برخه کې اغیزمن رول لوبوي. نو واکمن او یا ښاروال باید ځان یو متدین سړی وښیي خو دین باید له حکومت څخه په څنګ او یا د حکومت پر خلاف باید نه اوسي. ماکیاولي ددولت د جوړښت په اړانه کې دین ته په لوړ دریځ قایل دی خو پاملرنه وکړی، چې دغه دریځ یوازې ددولت په دننه کې دی خو له دولت څخه لوړ او یا له دولت څخه

خپلواک نه دی. کوم ارزښت چې ماکیاولي دین ته ورکوي د خدمت له اړخه دی چې دین کولی شي د دولت د هدفونو د ترسره کولو د پاره د ښه وسیلې په توګه خدمت وکړي.
نوموړی آن له دې هم وړاندې ځي او د اړتیا په وخت کې له دین څخه د سرغړونې حکم هم ورکوي او پاچا ته د دې اجازه ورکوي چې د واک د ساتلو د پاره له دین څخه د سرغړونې په ګډون هر کار کولی شي خو یو کار باید په یاد ولري چې د کار ظاهري بڼه په پام کې ونیسي او په ظاهره متدین و اوسي ځکه د پاچا متدین توب د دې سبب کېږي څو زیات خلک ترې اطاعت وکړي.

د شاهزاده د کتاب سربېره چې ماکیاولي په کې د شاهي حکومتونو په بڼه په کې خبرې کوي د هغه یو بل اثر چې زیات ارزښت لري د «د تیتوس لیویوس د تاریخ د لومړنیو لسو یادښتونو په اړوند د ویناو» کتاب دی. نوموړی په ویناو کې له جمهوریت او د هغې د ارزښتونو په اړوند بحث کوي. د دغه کتاب غوره مسایل د حکومت د ډولونو، د انسان د فطرت، د تاریخ د فلسفي او د پوځ د ډولونو او د هغو د کمزورتیا او غښتلتیا په اړوند دي.

ځنې داسې ګومان کوي چې ماکیاولي ګڼې جمهوریت غوښتونکی ؤ او آن د ویناو کتاب یې د شاهزاده له کتاب څخه دمخه پیل کړی ؤ خو د ایټالیې حالاتو ته په پاملرنې سره چې ګډوډې په کې واکمنه وه داسې حکومت یې د خپل وخت ایټالیې د پاره مناسب نه ګاڼه د همدې امله مطلقه پاچاهي ته یې مخه کړه. او په حقیقت کې د مطلقه پادشاهي حکومت د آوښتنې د دورې حکومت دی چې ثبات او امنیت رامنځ ته کوي او وروسته له دې چې په ټولنه کې نظم رامنځ ته شو یوازنی ښه حکومت حمهوري حکومت دی. په هر حال ماکیاولي ستر پوه دی چې د خپلې زمانې ټولنې او موسسو ته یې واقعي او علمي نظر واچوه او د ټولنې او حکومت د څېړنې په برخه کې یې د علمي چلند لاره پرانیستله.

دموکراسي

دموکراسي د یو داسې انقلابي هدف مفهوم دی چې د هغې له مخې په یوه ټولنه کې ټول خلک پرته له امتیازه، بې له دې چې یو انسان پر بل انسان واکمن وي، د برابرو حقوقو او امکاناتو لرلو سره وکولی شي خپلو وړتیاو ته وده ورکړي.
یوه دموکراتیکه ټولنه د سیاسي چلند ټول هغه ډولونه په رسمیت نه پېژني، چې د ټولنې د پرګنو ترمنځ بې له زوره او بې له آزاد بحث او خبرو اترو څخه نیول شوي نه وي.
دموکراتیک اندونه په رهبري او ګډون کې د انسان پر اساسي علاقه مندیو ولاړې دي، داسې چې انسان د خپل کار او ژوندانه پر حالاتو کنترول ولري. پانګه والې ټولنې د سیاسي رهبرۍ د بڼې په توګه پارلماني دموکراسۍ ته وده ورکړې –چې د غیر مستقیمې دموکراسۍ په نامه یادېږي. بله بڼه –د رهبرۍ یوه داسې بڼه ده چې په هغې کې سیالي نشته، د جرګې یا شورا دموکراسۍ –د مستقیمې مستیمه دموکراسي په نامه یادېږي –دا په سوسیالیستي بڼې پورې اړه لري. دا د دموکراسۍ د یو مفهوم دوه تعبیرونه دي. ټولنیزه دموکراسي –یانې ان غیر دولتي برخوته د دموکراسي پراختیا –دا د سوسیالیزم له مفهوم سره سمون لري.

د لیبرالې - بورژوازۍ دموکراسي

د لیبرالې بورژوازي دموکراسي –یا «د لویدیځ» دموکراسي، د استازې دموکراسۍ په توګه وده کړې. د ۱۷۰۰ کلونو په وروستیو

کې د « استازي دموکراسۍ » په اند ونو کې اختلاف څرګند شو. د (۱۷۱۲ – ۷۸) کلونو ترمنځ ژان ژاک رسو وویل: د بېلګې په ډول هغه کسان چې د استازیو په توګه راڅرګند شول دوی آزاد خلک نه ول. د خلکو اراده یوازې د مستقیمې دموکراسۍ د لارې تمثیلېدی شي. د لویدیځ د مفکورې له مخې، نن له «دموکراسي» او « استازیتوب» څخه یو مفهوم اخیستل کېږي .

استازې دموکراسۍ (د رایو حق) په پنځه پړاونو کې وده کړې ده :

۱. په لومړیو کې، د انقلاب له پړاوه څخه دمخه ، په سیمه ایزه کچه د رایو حق په عمل کې ستر توپیرونه لرل او د رایو حق په ټولنه کې د وګړو په رسمي دریځ لکه اشرافیت، روحانیت او داسې نورو... پورې تړلی ؤ.

۲. په ۱۷۷۶ کال په امریکې کې د انقلاب او په ۱۷۸۹ کال په فرانسه کې له انقلاب وروسته د رایو په حق کې ستاندردونه رامنځ ته شول، تر زیاته بریده د هغو کسانو ترمنځ چې د رایو حق یې درلود برابري منځ ته راغله خو شتمني او عاید یو له شرطونو څخه ګڼل کېده.

۳.د عمومي چمتووالي پړاو ، په دغه پړاو کې د رایو په حق کې د پاملرنې وړ پراختیا منځ ته راغله، داسې چې یو تن کولی شو د بېلابېلو جوړښتونو ترمنځ د زیاتو رایو حق ولري.

۴. ټولو نرینو ته د رایې حق، په رایه ورکولو کې د رسمي او ټولنیزو شرطو نو په له منځه وړلو سره ټولو نرینو د رایو حق تر لاسه کړ.

۵.د دموکراتیزه کولو دوام، لکه ښځو ته د رایو د حق ورکول، د رایو د ورکولو د عمر را ټیټول او داسې نور .

ځنې هیوادونو لکه انګلستان، بلجیم او سویدن دغه پرمختیا په روښانه او پړاویزه بڼه ترسره کړه. د بېلګې په توګه په انګستان کې دغې دورې نژدې ۱۰۰ کاله په دربر کې ونیول. له ۱۸۳۲ کال څخه د رفرم پیل ،له ۱۹۱۸ کال څخه نرینه ته د رایو بشپړ حق ورکول، ۱۹۲۸ کال څخه ښځو ته د رایو حق ورکول. فرانسه ددې خلاف زیګ زاک لاره ووهله: د ۱۷۸۹ او ۱۸۱۳ کلنو ترمنځ یې له لومړی څخه تر څلورم پړاو وواهه، له دې وروسته یې ببرته په شاتک وکړ، د ۱۸۴۸ کال د فبروري د میاشت له انقلاب څخه دمخه د « نرینه دموکراسي » په بشپړه توګه پلې شوه، خو د ښځو د رایو حق له دویمې نړیوالې جګړې وروسته په (۱۸۴۸) کال کې پلی شو.

پاتې هیوادونه د انگستان او فرانسې د پرمختیایي بڼې ترمنځ ځای نیسي. ناروې هم همداسې یوه لاره ووهله، ناروې په ۱۸۱۴ کال کې یو ډېر دموکراتیک اساسي قانون تصویب کړ، پارلمانتاریزم یې په ۱۸۸۴ کال کې تر لاسه کړ، د نرینه د رایو حق یې په ۱۸۹۸ کال او د ښځو د رایې حق یې په ۱۹۱۳ کال کې تر لاسه کړ. د امریکې په متحده ایالتونو کې دې دورې دوه سوه کاله په دربر کې ونیول – د ۱۷۷۶ کال له انقلاب څخه بیا د رایو د حق د تر لاسه کولو پورې ، تر دې چې افریقایي نژاده خلکو هم دغه حق لاس ته راوړ.

بشپړه پارلماني دموکراسي پر دغه اصولو ولاړه ده:

-ټول خلک چې قانوني عمر ته رسېدلي وي د رایو حق لري.

-یو تن یوه رایه لري.

- له دولتي مداخلې پرته ، پټې او آزاده ټاکنې باید ترسره شي.

-د سیالو ګوندونو ترمنځ منځمهاله ټاکنې باید وشي.

- د پارلمان یا اولسي جرګې د استازیو ټاکنې باید ترسره شي.

-د استازیو په جرګه کې د ډېرکي یا اکثریت د رایو د پرنسیپ له مخې باید پریکړې ترسره شي.

دغه پارلماني-دموکراتیک پرنسیپونه ، د بورژوازۍ د لیبرالې دموکراسۍ بنسټیز عناصر دي. د لیبرال دولت پرنسیپونه په دې ډول دي: د قانون جوړونکو ارګانونو ، اجرائیه ارګانونو او قضایې ارګانونو ترمنځ د واک ویش او نه تړاو ،د بشري حقوقو ، د بیان، د غونډو ، سازمانونو ، او مطبوعاتو آزادي. دا ټول په اساسي قانون کې لیکل شوي.

لیبراله دموکراسي د کاپیتالیستي ټولنې په وسیله رامنځ ته شوه ، او بورژوازي په بنسټیزډول اقتصادي او سیاستي آزادۍ او برابرۍ په اړوند یو شان تصور لري: د بازار آزادي او د سیاسي اندونو آزاده پرمختیا ، د موسسو ترمنځ اقتصادي سیالي ، د ګوندونو ترمنځ سیالي او ټاکنې ، د ونډه لرونکو شرکتونو د عمومي غونډو جوړیدل، د کسب او کار آزاد غوراوی او د رایو آزادي. خو مارکس وښودله چې د آزادۍ او برابرۍ په اړوند د لیبرال کپیتالیزم تصور ایدیولوژیکي دی: د کاپیتالیستي تولیدي سیستم په دننه کې هغه کسان چې شتمن نه دي آزاد نه دي، ځکه دوی اړ دي خپل کاري ځواک پر پانګه والو وپلوري، د بازار کنترولوونکې برابري ،هغه اقتصادي نابرابري پټوي، کوم چې د کار له ځواک څخه د ګټې اخیستنې په بهیر کې منځ ته راځي. کله چې د آزادۍ نه شتون د آزادۍ په بڼه وړاندې شي او نا برابري د برابري په بڼه ، دا کار د انقلاب له اصل سره سمون لري، چې بورژوازي ټولنه یې سبب ده: یوازې هغه ګټې چې عمومي دي، یانې ټولو ته اعتبار لري، د اعتبار لرونکو د پاره د اجرا وړ دي. هیڅ امتیاز د توجیه وړ نه دي لکه « پنځون نیز یا طبیعي» یا « هغه چې خدای ورکړي دي» ، لومړی په بورژوازي ټولنه کې سړی د انسان په توګه ارزښت لري. خو نه د دي د پاره چې یهودیان، کاتولیکان، پروتستان، جرمنیان، ایټالویان او داسې نور دي» هګل. خو په کپیتالستي ټولنه کې چې شتمنې طبقې ته دا واک ورکول کېږي څو پر بې وزلې طبقي خپله واکمنۍ وچلوي، دغه آزادي او برابري کېدی شي شکل وي نه بنسټ. تل به همداسې وي کله چې آزادي د آزادي نشتوالی کې او برابري د برابرۍ نشتوالی کې لومړنۍ غوښتنه وي. په همدې ډول دوی د عمومي پرنسیپ پر ځای د بورژوازۍ ټولنې قواعد عملي کړل، چې د بې طبقې ټولنې پر ځای د پانګوالي ټولنې لوری لري. په دموکراسي نظامونو کې ، واک د پیسو او پانګې دی. پانګه وال هڅه کوي دموکراسي د خپلې پانګې د ساتلو د پاره وکاروي. لکه څنګه چې پورته وویل شول پخوا د دموکراسۍ د ودې په لومړیو پړاونو کې ویل کېده د هر چا رایې د هغه د پانګې په انډول دي. څو بې وزلې و نه شي کولی د واک له لارې د شتمنو پانګه مصادره کړي. خو د حل دغې لارې ته اړتیا نه وه، ځکه ټولو له خپلو رایو څخه کار نه اخیست او دویم دا چې واک ته رسیدل، د رایو تر لاسه کول، او په ټاکنو کې ګډون، پانګې ته اړتیا لرله چې بې وزلي ترې بې برخې ول .

نن اقتصادي وضعیت په اقتصادي الیګارشي آوښتی دی چې له دموکراسۍ سره تضاد لري او اقتصادي الیګارشي هڅه کوي حکومت په خپل لاس کې ونیسي نو ځکه د خلکو د عمومي واک اصل یوازې یوه اوسانه ده.
د پانګه والي ټولنو سیاسي نظامونه داسې دي چې په هغو کې اقتصادي پانګه کولی شي په سیاسي واک واوړي. نن دغه واقعیت د ټاکنیزو مبارزو له لګښتونو څخه څرګند یږي چې د اقتصادي قدرت لرونکي ټاکلي اغېز لرونکو سیاسي ډلې په بیه اخلي ، د امریکا د سنا په مجلس کې هر سل سناتوران میلیونران دي.

امریکا چې د دموکراسي زانګو ده ،په دغه هیواد کې بازار دی چې حکومت کوي او بهرني ګواښونه، کورنۍ نا آرامۍ او نورې ایدیولوژیګانې د پانګه والۍ د ودې او پایښت سبب شوي .
اشپلنګر، د لویدیځ یو تیوریسن عقیده لري چې وګړي هغه وخت دا حق لري له اساسي قوانینو څخه ګټه واخلي چې «پیسې» ولري

.

له بلې خوا ، د پیسو لرل سبب کېږي چې د پارلمان استازي د خپل انتخابوونکو په نسبت بې توپیره شي. د د دموکراسۍ یو ساده او ابتدایي اصل دا دی چې وکیل باید له هره پلوه د خپل غوره کوونکو تمایلونو ته پاملرنه وکړي او شپه او ورځ د خپلو غوره کوونکو خدمت وکړي څو د هغوی رضایت او ملاتړ تر لاسه کړي.

په پانګه والي نظام کې رايې د خرڅلا کالي دي او له دې چې خلک له اقتصادي پلوه يو له بل سره توپير لري، په ډاګه يو شمير شتمن او د اغېز لرونکي کسان کولی شي هغه را ونيسي .

)ونډېزه) دموکراسي korporative

په پيل کې پارلمان د اشرافو او سلطنتي واک پرخلاف مبارزه کې يوه اغېزمنه سياسي وسيله وه، بورژوازۍ د پارلمان له لارې بري ترلاسه کړ او خپل سياسي واک يې ټينګ کړ. د رايو د حق په پراختيا سره دغه حالت هم بدلون وکړ. دا کار ددې سبب شو څو عام خلک د بورژوازۍ واک تر پوښتنې لاندې راولي. مارکس په ۱۸۴۸ کال د فرانسې په نوي اساسي قانون کې دغه امکان ليده، « اساسي قانون د عمومي ټاکنو د لارې سياسي واک هغه طبقاتو ته ورکوي ، چې د هغوی ټولنيز دريځ هغوی په همېشنۍ غلامۍ کې ساتي لکه پرولتاريا ، بزګران او کوچنۍ بورژوازي. او هغه طبقه چې د هغې پخواني ټولنيز واک، د هغې بنديزونه او تابعيت، له دغه واک څخه سياسي ضمانت اخلي او سياسي واک اړ باسي دموکراتيکې اډانې ته راشي، کوم چې هر شيبه له مخالفو طبقاتو سره مرسته کوي څو واک ترلاسه کړي او د بورژوازي واک له خطر سره مخامخ کړي. ددغه اړتيا له مخې دوی نه شي کولی له سياسي آزادۍ څخه تر ټولنيزې آزادۍ پورې وړاندې لاړ شي. بله اړتيا داده چې دوی نه شي کولې له ټولنيز آزادۍ څخه بېرته سياسي ته په شا شي» د عمومي رايو د حق د لارې دا هم ممکنه ده د پارلمان له لارې طبقاتي مبارزه ترسره شي.

د پارلمان پرانيستل کېدو د کارګرې طبقې د استازو ته، تر يوه بريده د سياسي موسسې په توګه د پارلمان د مفهوم کمزوري کېدل له ځانه سره لرل. په پای کې د سياسي واک مرکز له پارلماني مقننه جرګې څخه اجراييه قوې –حکومت او د هغې اجراييوي – دولتي تشکيلاتو ته ولېږدول شو. د کلاسيکې دموکراتيکې تيورۍ پر بنسټ، د دولت د چارو اداره بايد د خلکو انتخاب شويو استازو دپاره يوه داسې مرستندويه وسيله وي چې ددوی له خوا نيول شوي پريکړې بايد ددوی د رايه ورکوونکو له غوښتنو سره سمون ولري. په شلمه پېړۍ کې د لويديځ دموکراسي تير ايستونکې بڼه غوره کړه، ددولتي چارو اداري دنورو دندو په ترسره کولو بوخت شول، له سياسي پلوه تر ډيره د ټولنې د پرمختيا چارې يې ترسره کولې. دا کار له دې سره تړاو لري چې د پارلماني دموکراتيکو کانالونو له کمزورتيا سره جوخت، د سياسي اغېزې يو نوی کانال جوړ شو چې د « ونډېز کانال» په نوم يادېږي. په دغه کانال کې نه يوازې سترې اقتصادي موسسې او د کسب او سوداګرۍ علاقه مند ارګانونه ګډون لري، بلکې حرفوي سازمانونه هم –چې د سياسي اغېزې هڅه کوي ګډون لري. د دولتي چارو د اداري له ارګانونو سره مستقيمه اړيکه د دولتي او نيم دولتي اداري په شبکه کې د ګډون له لارې ټينګېږي ، لکه په مجلس، کمېټو او ځانګو کې ګډون، چې په واقعي ډول د ټولنيز ژوند په بيلابيلو برخو کې سياست تنظيموي.

پارلماني او ونډېز کانالونه په زيات توپير سره کار کوي. پارلماني کانال عمومي ګټې په پام کې نيسي او پرانيستې بڼه لري او ټولو ته په رسمي ډول برابر امکانات په واک کې ورکوي او د دوره ای انتخاباتو له لارې کنترولېږي. ونډېز کانال په ټيټه کچه عمومي ګټې په پام کې نيسي او په پټ چلند ډډه لګوي، د بنه سازمان لرونکو ډلو چې غښتلي منابع په واک کې لري ، کار کوي او دايمي چلند لري. د ونډېز ګډ کار وده – په ځانګړي ډول د جګړې په وخت کې يې تر اقتصادي بحران وروسته وده وکړه –او د پارلماني دموکراسۍ تر سيوري لاندې يې ځای ونيو. نه د فاشستي ايټاليې په څير، چې ددې الترناتيف ؤ او پارلمان تر ډيره سمبوليکه بڼه او رول درلود: پارلماني خبرې اترې بايد رايه ورکونکو ته له سياسي پلوه هغه پريکړې مدللې کړي کوم چې په حقيقت کې لا دمخه په نورو ارګانونو کې نيول شوي ول. دغه ونډېزه دموکراسي داسې تشريح کېدی شي: « رايې شميرل کېږي خو ظرفيتونه پريکړه کوي«.

د نخبګانو نوې ايديولوژي او د هغې ايديولوګان

ونډيزه دموکراسي، د نخبګانو ددموکراسۍ ښه سازمان ورکړل شوې بڼې ته ويل کېږي. د وروستۍ بورژوازۍ د اداري بڼه د لبرالې بورژوازۍ ددموکراسۍ مخالفه بڼه ده او له هغه اخلاقي مسوولیتونو سره ژوره اړيکه نه لري چې د ټولنې د پرمختيا دپاره اړين ګڼل کېږي .

نوې دموکراسي يوازې يو هدف لري:له خپل سيستم څخه ساتنه. د دموکراسۍ دغه پربکونه، د مودرنې دموکراسۍ په تيورۍ کې د يو مفهوم په توګه راغلي ده. دغا لب لوري تيورۍ ته په پاملرنې سره ، چې « د رښتني دموکراسۍ د تيورۍ» په نامه هم يادېږي (رابرت دال، جيوواني سارتوري، جوزف شومپترا و نور) ، د دموکراسي مفهوم کېدی شي له هر ډول اخلاقي منځپانګې څخه ووينځل شي: مودرنه دموکراسي يو داسې ميتود دی چې له مخې يې د حکومت غړي غوره او ورته اختيارونه ورکول کېږي . په رښتني ډول دموکراسي د ارګانونه يو ټوليز دی، چې ددوو او يا زياتو په کار پوهو سياسي ډلو ترمنځ د خلکو د رايو د تر لاسه کولو دپاره سيالۍ کوي او ددې امکان برابروي څو اړينې سياسي پريکړې ونيول شي. ددغه لرليد پر بنسټ د ټولنې د اتباعو له خوا د يو غښتلي سياسي ترون رامنځ ته کول د سيستم هغه انډول له ګواښ مخامخوي، چې دموکراسي ورسره تړاو لري، او د سياسي بې توپيرۍ سبب کېږي. په عين حال کې د کلاسيکې دموکراسۍ تيوري پر بنسټ د نخبګانو پرګنې ددموکراسۍ دپاره يو څرګند ګواښ ګڼل کېده، د پرګنيزې دموکراسۍ له وخته نخبګان د پرګنو خلاف له سيستم څخه ساتنه کوي.

په هر حال دا يوه پوښتنه ده، چې د نخبګانو دموکراسي بيا هم دموکراسي بللی شو. دا پوښتنه ان د «رياليستي» دود په اډانه کې هم راپورته کېږي. سارتوري د بېلګې په توګه تاکيد کوي چې « دموکراسي» له « کمونيسم» سره په يوه ليکه کې يو غوره ايديال دی، « تر دې چې ويلی شو دواړه ايديالونه په وروستۍ پايله کې په يوه بشپړه اصولي اډانه کې يو دي». سارتوري په هيڅوجه کمونيست نه دی، خو وړانديز کوي چې پکار ده دهغه څه دپاره چې دموکراسي نومېږي يوه داسې کلمه پيدا شي چې دغه مفهوم په پراخه توګه بيان کړی شي. دغه مخمصه ښايي چې تر کاپيتاليستي شرايطو لاندې د دموکراسي امکانات تش او منځ پانګه نه لري، او د پرمختيا ددوو کرښو ترمنځ غوراوی دی: دموکراسي يا د پانګوالۍ جوړښت له منځه وړي او ټولنيزه دموکراسي رامنځ ته کوي، يا کاپيتاليسم د سياسي تجربې په توګه دموکراسۍ پای ته رسوي او د استبداد يوه نوې بڼه منځ ته راوړي.

په دموکراسۍ کې دا عقيده ده چې ډېره کې واکمن دی، خو حقيقت داسې نه دی، حکومت يانې په ټولنه کې پر خلکو د واک پلې کول دي نو څرګنده ده چې خلک په خپله نه شي کولی واک وچلوي. "جان استوارت ميل "عقيده لرله: کوم خلک چې واک پلی کوي هماغه کسان نه دي چې واک پرې پلی کېږي. "ليپمن " هم عقيده لرله چې خلک نه شي کولی د حکومت چارې پرمخ بوزي. يو پوه « رنه ګنون» هم عقيده لرله چې که دموکراسي د خلکو حکومت پر خلکو تعريف کړو » دغه تعريف په خپل وار سره ددغه ناممکنه اوريښتني ناشونې کار ترسره کېدو ته اړتيا لري. نوموړی ليکي: بايد اجازه ورنه کړو چې موږ په کلمو تيرباسي او که ومنو چې ټاکلي او ثابت خلک کولی شي په عين حال هم واکمن وي او هم تر واک لاندې ، متضادې خبرې به مو کړې وي.

نوموړي همدا راز عقيده لرله چې د اوس وخت په دموکراسي ګانو کې ، پر خپل برخه ليک باندې د خلکو واکمني له تېر ايستنې پرته بل څه نه دي، که څه هم د همدغه خيال او ګومان پر بنسټ د رايو او عمومي ټاکنو لړۍ رامنځ ته شوې ده. نوموړي واک په لږکي پورې اړوند بولي چې د تبليغاتو له لارې د نورو عقيدې او اندونه د خپلو ګټو او غوښتنو په ګټه اړوي.

اشپلنګر: « هم عقيده لرله«

د « خلکو د واکمنۍ » موضوع چې خلک وکولی شي د خپلې ارادې له مخې خپل برخه ليک په لاس کې واخلي، يوازنۍ له ادبه ډکه

خبره ده، خو حقیقت دادی چې ټولو ته د رایې د حق په پراخولو سره ټاکنو خپله لومړنۍ مانا له لاسه ورکړې ده... ځکه خلک د نویو ځواکونو یانې د ګوندونو د مشرانو په منګولو کې را ښکېلېږي او دغه مشران د تبلیغاتو او تلقینونو د ټولو وسایلو څخه په کار اخیستو سره خپله اراده پر خلکو تپي.

دموکراسۍ ته ژوره کتنه ښیي چې دموکراسي د ډېرکي خلکو واکمني نه ده، بلکې د غوره کسانو حکومت دی، خو په ګوندي نظامونو کې د غوره کسانو دوه ډلې شتون لري چې کله کله خپل ځای یو بل ته پرېږدي. شومپیټر، د لویدیز یو لیکوال عقیده لري:

عادي وګړي د پرېکړې کولو اود ریښتني ګډون لازمه پوهه نه لري او هغه څه چې موږ ورسره د سیاسي بهیرونو په څېړنه کې مخامخ یو، د اصلي ارادې په پرتله تر ډیره مصنوعي اراده ده، دا هغه واقعیت دی چې د کلاسیکې زده کړې له عمومي ارادې سره سمون لري. د خلکو اراده د سیاسي بهیرونو پایله ده خو د هغې خوزښت نه دی.

.

که د ډېرو هیوادونو د ټاکنو بهیر ته ځیر شو، د هغه کسانو څخه چې د رایې ورکولو شرایط یې پوره کړي نیمایي یې په ټاکنو کې ګډون کوي، که ډېرکی معیار ونیسو، یانې له نیمایي څخه یو ه رایه زیاته، کله داسې پېښېږي چې له دغه شمېرې څخه یوازې **۲۵**٪ د رایې ور کسانو یو سیستم منځ ته راوړی دی. آیا د دموکراسي مفهوم همدا دی؟

یو بل لیکوال دموکراسي د «سیاستمدارانو حکومت او د سیاستمدارانو دپاره» تعریفوي له دې ځانګړنې سره چې د ډېرکي واک بې مانا خبره ده؟

اشپلنګر په دې اړوند لیکي:

په ظاهره د لویدیځ پارلماني دموکراسي د لرغوني مصر، چین او عربو له دموکراسۍ سره ډېر توپیر لري، خو په حقیقت کې په اوسني وخت کې هم ملت د ځواکمنې ډلې په لاس کې د یوې وسیلې پرته بل څه نه دی. هماغسې چې په لرغونو تمدنونو کې ملت د تابع او امرمنونکي بندګانو په څیر د اطاعت دپاره چمتو ؤل، په اوسني وخت کې هم خلک د ټاکونکو په بڼه چمتو او تیار دي څو له ځواکمنو ارادو څخه اطاعت وکړي.

.

لکه څنګه چې اشاره مو وکړه، په واقعیت کې دموکراسي د غوره کسانو واکمني ده او استازیتوب په کې ځای نه لري. روسو په دې برخه کې له مانا ډکه خبره لري چې ددموکراسۍ منځپانګه ښکاره کوي او وايي:

د انګلستان خلک ګومان کوي چې آزاده دي، دوی زیاته تېروتنه کوي، ځکه ددوی آزادي یوازې پارلمان ته د استازیو تر ټاکلو پورې ده. کله چې هغوی غوره شول، خلک له غلامانو پرته بل څه نه دي.

استازي یوازې د یو لږکي له خوا غوره شوي دي، ځکه د دموکراسۍ په یو مدعي هیواد کې ټول خلک په ټاکنو کې ګډون نه کوي. په دغه شمیر کې هم داسې سړي یا کسانو ته رایه ورکوي چې د ۵۰٪ ګډونکوونکو څخه رایه تر لاسه کوي چې په حقیقت کې د ملت د لږکي استازی دی. اوس څه اړتیا ده چې د ټولنې خلک نوموړی ومني او دهغه عمل او نظر ومني. یو وکیل حق لري یوازې د خپل موکلانو په چارو کې لاس وهنه وکړي خو دا حق نه لري د ټول اولس په چارو کې لاس وهنه وکړي که په رښتیا د خلکو رایه معیار وي.

که فرض کړو چې د ډېرکې یا اکثریت رایه هم ولري، حق نه لري پر لږکې حکومت وکړي، نو ځکه ویلی شو چې د استازي رایه یوازې د هغه د موکل په برخه کې په کاریدی شي، نه پر ټولو. نو له دې کبله لیدل کېږي چې د لږکي حقونه نه ساتل کېږي.

بله مساله داده چې تر غوره کولو وروسته، خلک نه شي کولی هغه له کاره وباسي. په داسې حال کې چې په وکالت کې موکل کولی شي خپل وکیل لیرې کړي. سربېره پر دې ، له ټاکنې وروسته که خلک کومه غوښتنه هم ولري، آیا استازی باید د هغوی رایه ترسره او پلې کړي او یا دا چې خپله رایه نافذه ګڼي؟ نن ، په دموکراسي نظامونو کې استازی د خپلې خوښې له مخې چلند کوي. که د هیواد زیات خلک د هیواد د هستوي کېدو یا د جګړې مخالف وي استازی د خپلو موکلانو د رایې له پام کې نیولو پرته خپل نظر ورکوي. که څه هم له نظري پلوه او هم د دموکراسی. پر بنسټ، باید د خلکو رایه لومړیتوب ولري، خو په عمل کې، د خلکو استازیو ته واک ورکول کېږي نه خپله خلکو ته.

سوسیالیستي دموکراسي

لېبراله دموکراسي نه یوازې د بورژوازی. کاري وسیله ده، مهم دموکراتیک رفورمونه لکه د ۱۹ پېړی. په پای کې د ټاکنو د رایې ورکولو د حق پراختیا ، د کارګري غورځنګ او د مترقي کوچنی. بورژوازی. ترمنځ مبارزه وه. کله چې لېبراله دموکراسي تر ګواښ لاندې راغلې او یا له منځه وړل شوې نو کارګري طبقې او د هغې سازمانونو د بورژوازی. په دننه کې د هغې د مشری. او فرکسیون پرخلاف مبارزه پیل کړې، د بېلګې په توګه دغه کار د دوو نړیوالو جګړو ترمنځ واټن کې د فاشیسم پرخلاف د هسپانیې ، ایټالیې، المان، او اتریش د جمهوریتونو څخه ددفاع او همدارنګه ددویمې نړیوالې جګړې پر مهال د مقاومت د غورځنګ له خوا شوی دی. نوځکه لېبراله دموکراسي د اروپا دکارګري غورځنګ د وسله والو په تاریخ کې ورګډ ېږي.
په دغه تجربه کې هغه پریشانی. ته ډېره لږه پاملرنه شوې چې د لېبرالې دموکراسۍ په اړوند په مارکسیستي پریشانی. کې لیدل کېږي. په دې اړه ویلی شو چې لېبراله دموکراسي د یوې داسې تیر ایستنې په بڼه رامنځ ته شوه چې د واکمنې بورژوازی. پر دیکتاتوري پرده اچوي. او مارکسیستي ایدیولوژي د الترناتیف په توګه د پرولتاري دیکتاتوری. وړاندیز کوي. دغه سیاسي عقیده د هغه په ټپه دریدلې حالت بیان کوي چې په تیره بیا په ختیځه اروپا کې ولیدل شو. لیبراله دموکراسي د کاپیټالیزم د تکامل اتوماتیکه لاس ته راوړنه نه ده. بلکې د کاپیټالیزم د دننیو اختلافونو په پایله کې منځ ته راغلې ده. دا همدارنګه د کارګرې طبقې سیاسي کار دی. لیبراله دموکراسي په کاپیټالیستي نظام کې د مخالفو طبقاتو ترمنځ یو ډول جوړ جاړی دی: دا د کسب او کار او د سازماني فعالیتونو آزادي ده.
د لیبرالې دموکراسی. مرکزي برخه مخ په وړاندې یو داسې تاریخي ګام دی، چې په یوه سوسیالستي دموکراسی. کې شتون لرلی شي. دا د واک د ویش په اړوند هم اعتبار لري ، د قضایه قوې ناپیلتوب، د بیان ، غونډو او سازمانونو د آزادی. قانوني ټینګښت. سربېره پردې سیاسي پلورالیسم د سوسیالیستي دموکراسی. یوه مهمه برخه ده: یو سیاسي سیستم یوازې هغه وخت دموکراتیک بلل کېدی شي ، کله چې زیاتو ګوندونو ته د فعالیت اجازه ورکړي، اپوزیسیون ته امکانات ورکړي او عمومي او پټې ټاکنې ترسره شي. پارلمان له سره سیاسي کېدی شي څو د یو ربښتني لاربښود ارګان په توګه خپل رول ټینګ کړي که څه هم یو مودرنه سوسیالستي صنعتي دولت ، نه شي کولی د غیرمستقیمي او په ملي کچه د استازې دموکراسی. پرته کار وکړي، د سوسیالیسم مهمه نښه دا ده چې د ټولنیز ژوند غیر دولتي برخې په دموکرټیکه بڼه رامنځ ته شي. دا د مستقیمي دموکراسۍ د ارګانونو - د جرګو یا شوراګانو د سیستم له لارې ترسره کېږي چې د کار او اوسیدو په ځایونو پورې اړه لري-څو وګړي وکولی شي

پر خپل ورځني ژوند کنترول تر لاسه کړي. په دغه بڼه کې سو سیالیستي سیستم د مستقیمې او غیر مستیمې دموکراسۍ له دواړه ډولونو څخه کار اخلي.

دموکراسي او برابري

برابري د دموکراسۍ یو بنسټ دی. خو په دموکراسي نظامونو کې برابري څه ډول ده ؟آیا برابري د پانګه والي نظام سره سمون لري؟ آیا برابري له آزادۍ سره چې د دموکراسۍ یو بل اصل دی یو ځای کېدی شي؟
ځنې عقیده لري: پانګه والي او دموکراسي سره یو ځای کېدی نه شي، ځکه دموکراسي د سیاسي واک د قوانینو پر بشپړې برابرۍ عقیده لري: « هر څوک یوه رایه» . حال دا چې پانګه والي عقیده لري چې یوازې د پانګه والي نظام د اقتصادي پلوه غښتلي کسان، د نابرابرۍ پر بنسټ د سیاسي واک د رانیولو وس لري. یو لیکوال په دې اړوند داسې لیکي:

د پانګه والي نظام ختېه په نابرابرۍ کې لمده شوې ده. نوموړی زیاتوي، که د پېرېدلو د وس ویش د برابرۍ او یو شان والي پر بنسټ ودرول شي، د بازار اقتصاد په چټکۍ سره برابري له منځه وړي او د هغې پر ځای نابرابري منځ ته راځي... ځکه یو شان فرصتونه شتون نه لري.

یو له هغه خطرونو چې دغه لیکوال ترېنه یادونه کوي، نابرابري ده. نوموړی لیکي: که نا برابري دوام وکړي او زیاته شي او د زیاتو کورنیو عاید ورځ تربلې لږ شي، او که د دموکراسۍ پر بنسټ سیاسي بهیر
و نه شي کولی په پانګه والي نظام کې د دغه ستونزې علاج پیدا کړي او هغه څه پیدا کړي چې د دغه واقعیت د منځ ته راتلو سبب کېږي... هیڅ څوک په سمه توګه نه پوهېږي څه به پېښ شي او دموکراسي به هم خپل اعتبار له لاسه ورکړي.
برابري په هومانیزم او فردي چلند کې جرړې لري په دې مانا چې له فرد څخه لوړ اقتدار نشته او له فردي عقل څخه لوړ پوهاوی نشته. ځنې برابري په دې مانا پېژني چې واک د ټولنې د وګړو ترمنځ په برابره توګه ویشل شوی وي او هیڅوک له بل څخه زیات واک و نه لري. دغه برابري په لاندې ډګرونو کې ترسره کېږي:
-سیاسي برابري: ټول وګړي د رای برابر حق لري ، یانې هر څوک د یوې رایې حق لري او ټول خلک ټاکنو ته د درېدو برابر حق لري.
-حقوقي برابري: د قانون تر وړاندې ټول برابر دي او یو شان حق لري.
-ټولنیزه برابري: ټول خلک د سیاسي فعالیت برابر حق لري.
د برابرۍ بنسټ، د ملت له حقوقو جوړ شوی دی. په دموکراسۍ کې خلک حقونه لري چې د ټولنیز تړون پر بنسټ له هغې ګټه پورته کوي. د دولت مهمه دنده د امنیت ساتنه ده .

دموکراسي او آزادي

دموکراسۍ او آزادي څه اړیکه لري؟ آیا وګړي او ډلې چې هره عقیده ولري د هغو د تبلیغولو حق لري؟ که د ټولنې خلک د دموکراسۍ د له منځه وړلو غوښتونکي شي، کولی شي د هغې د پاره کار وکړي؟
د پورته پوښتنو په ځواب کې باید وواېو : په هیڅ نظام کې مطلقه دموکراسي نشته، د دموکراسۍ اډانه د قوانینو په وسیله ټاکل

کېږي. په بله ژبه ، آزادي د هرې ټولنې د سياسي نظام په اډانه کې محدوده ده. د آزاديو د محدودولو اډانه په هر سياسي نظام کې له بل سياسي نظام څخه توپير لري او د هغه ټولنې له نړۍ ليد او فکري نظام سره سمون لري.

موريس دورژه په دموکراسۍ کې د آزادۍ د اډانې په اړوند ليکي؟

آزادي يوه داسې موضوع ده چې ټول خلک ورته درناوی لري البته په هيڅ يوه ټولنه کې مطلقه آزادي شتون نه لري. پر لېبراليزم ولاړه دموکراسي وايي دولت بايد په ټولنيزو چارو کې ډېره لږه مداخله وکړي او ددې خلاف خلک بايد زياتې آزاديګانې ولري. د دولت دنده د امنيت ساتنه ده او يوازې هغه وخت قانونين رامنځ ته کوي چې د ځنې کسانو آزادي د نورو کسانو آزادۍ ته زيان ورسوي. يا په بله ژبه د ځنيو کسانو آزادي بايد د نورو کسانو د آزادۍ د منځه وړلو دپاره مجاز ونه ګڼل شي.

آيا د آزادۍ دښمنانو ته د آزادۍ ورکول ، د دموکراسۍ د له منځه وړلو مانا نه لري؟آيا دموکراسي اړينه ده دهغه کسانو پر خلاف چې غواړي د دموکراسۍ له لارې دموکراسي له منځه يوسي هيڅ و نه کړي او له ځانه دفاع ونه کړي؟ ځواب ساده دی ، دموکراسي خپلو مخالفانو ته د عقيدې د بيانولو اجازه ورکوي ، تر هغه چې دغه کار د دموکراتيکو اصولو په چوکاټ کې ترسره شي.

د آزادۍ ځنې مهم ډګرونه:

سياسي آزادي

اقتصادي آزادي

کولتوري آزادي

نسبي چلند

د دموکراسۍ يوه ځانګړنه داده چې پر ثابت او مطلقه حقايقو په تېره بيا د قانون جوړولو په چارو کې باور نه لري، په بله ژبه هيڅ عقيده او ارزښت د ازلي او ابدي ارزښت په توګه نه ګڼي او پر يو مطلق حقيقت د عقيدې پر ځای د عقايدو او ارزښتونو په نسبيت باور لري. نسبيت په دوو ډګرونو کې عملي بڼه غوره کوي: د عقيدو توپيرونه او راز رازتوب ، مختلف سياسي بهيرونه. مختلف سياسي بهيرونه د ګوندونو ، مدني ټولنې په وسيله عملي بڼه غوره کوي. ګوندونه په ټولنه کې د مختلفو سياسي بهيرونو رواجوونکي دي چې د ګډو هدفونو پر بنسټ د واک دپاره مبارزه کوي.

.

مدني ټولنه ، په اوسني وخت کې دغه واقعيت ښايي چې ټولنه بايد د دموکراسۍ د ساتلو دپاره ځنې تشکيلات ولري چې په دولت پورې تړلې نه وي او دا کار هغه وخت ترسره کېدی شي چې ددولت واک محدود کړی شي. د مدني ټولنې پراختيا د دولت واک محدودوي. د مدني ټولنې په جوړېدو سره عمومي فکرونه له پورته څخه نه تنظيمېږي بلکې له ښکته څخه تنظيمېږي او د چارواکو غوښتونو ته رسول کېږي.

د ګوندونو ارزښت په دې کې دی چې وګړي په يوازيوالي سره نه شي کولی پر دولت اغېزه وکړي خو کله چې له نورو سره يوځای کېږي ددې کار وس پيدا کوي.

د دموکرسي اړوند دځنې مفهومونو لنډه تشريح

وګړنيز مشروعيت

په ټاکنو کې د خلکو ګډون د دموکراسۍ د ټینګښت مانا لري څومره د غه ګډون په لوړه کچه ترسره شي په هماغه کچه دموکراسي غښتلې ده، په ټاکنو کې د خلکو نه ګډون د دموکراسۍ مشروعیت تر پوښتنې لاندې راولي، مشروعیت د خلکو د ګډون او نه ګډون په اندول ټاکل کېږي. عمومي اندونه او صلاحیتونه په دموکراسي کې پراته دي او د حکومت د حقانیت او مشروعیت لار ده.

ګډون څه ته وايي

له ګډون څخه مقصد دادی چې یو سړی یا د وګړو یوه ډله په ډله ایزه فعالیتونو کې ګډون ولري. د سیاسي پلوه دا په دې مانا دی چې په یوه اداره کې یو نرینه او ښځه د پریکړو په نیولو اغېزه او د هغو د ترسره کېدو پربهیر کنترول ولري.

خلک سالاري د میني مالیستانو له انده

د میني مالیستانو له انده خلک سالاري هغه حکومتي سیستم ته ویل کېږي چې په هغې کې اولس د سیاسي مشرانو هغه یوې ډلې ته د منځ مهاله ټاکنو له لارې د حکومت کولو حق ورکوي.

• د خلک سالاري (Aggregative) مفهوم دا خبره څرګندوي چې حکومت باید داسې قوانین او سیاست ولري چې د خلکو د منځني لارې نظریو ته زیات نژدې وي، له کینې او ښې څخه نیمایې نیمایي.

جرګه ای خلک سالاري

جرګه ای یا شورایي (Deliberative) خلک سالاري پر خبرو او بحث ولاړه ده. جرګه اي خلک سالاران دعوه لري چې قوانین او سیاستونه باید پر داسې خبرو او بحثونو ولاړ وي چې ټول خلک یې ومني. سیاست باید دومره لمن ولري چې خلک او سیاسي مشران وکولی شي سره خبرې وکړي او د یو بل خبرو او نظریو ته غوږ ونیسي او خپلو نظریو ته بدلون ورکړي.

مستقیمه خلک سالاري

مستقیمه (Direct) خلک سالاري وايي خلک باید نیغ په نېغه نه د خپلو استازیو له لارې د سیاستونو او قوانینو په جوړولو کې برخه ولري. سیاسي فعالیت زیات ارزښت لري ، د خلکو د ټولنیز کېدو او با ادبه کېدو سبب کېږي او د خلکو ګډون د نخبګانو پیاوړتیا ارزوي. له ټولو مهم دا چې په حقیقت کې اولس تر هغه پر ځان حکومت نه کوي ترڅو نیغ په نیغه د قوانینو او سیاستونو په جوړولو کې ونډه وانخلي.

.

یوولسمه برخه

دموکراسي

دموکراسي د يو داسې انقلابي هدف مفهوم دی چې د هغې له مخې په يوه ټولنه کې ټول خلک پرته له امتيازه ، بې له دې چې يو انسان پر بل انسان واکمن وي ، د برابرو حقوقو او امکاناتو لرلو سره وکولی شي خپلو وړتياو ته وده ورکړي.

يوه دموکراتيکه ټولنه د سياسي چلند ټول هغه ډولونه په رسميت نه پېژني، چې د ټولنې د پرګنو ترمنځ بې له زوره او بې له آزاد بحث او خبرو اترو څخه نيول شوي نه وي .

دموکراتيک اندونه په رهبرۍ او ګډون کې د انسان پر اساسي علاقه مندېو ولاړ دي، داسې چې انسان د خپل کار او ژوندانه پر حالاتو کنترول ولري. پانګه والۍ ټولنې د سياسي رهبرۍ د بنې په توګه پارلماني دموکراسۍ ته وده ورکړې –چې د غير مستقيمې دموکراسۍ په نامه ياديږي. بله بڼه –د رهبرۍ يوه داسې بڼه ده چې په هغې کې سيالي نشته، د جرګې يا شورا دموکراسۍ –د مستقيمې مستيمه دموکراسي په نامه يادېږي –دا په سوسياليستي بنې پورې اړه لري. دا د دموکراسۍ د يو مفهوم دوه تعبيرونه دي. ټولنيزه دموکراسي –يانې ان غير دولتي برخوته د دموکراسي پراختيا –دا د سوسياليزم له مفهوم سره سمون لري.

د لېبرالي - بورژوازۍ دموکراسي

د ليبرالي بورژوازي دموکراسي –يا « د لويديځ » دموکراسي ، د استازي دموکراسۍ په توګه وده کړې. د ۱۷۰۰ کلونو په وروستيو کې د « استازي دموکراسۍ » په اند ونو کې اختلاف څرګند شو. د (۱۷۱۲ – ۷۸) کلونو ترمنځ ژان ژاک رسو وويل: د بېلګې په ډول هغه کسان چې د استازيو په توګه راڅرګند شول دوی آزاد خلک نه ول. د خلکو اراده يوازې د مستقيمې دموکراسۍ د لارې تمثيلېدی شي. د لويديځ د مفکورې له مخې، نن له «دموکراسي» او « استازيتوب» څخه يو مفهوم اخيستل کېږي .

استازې دموکراسۍ (د رايو حق) په پنځه پړاونو کې وده کړې ده :

۱. په لومړيو کې، د انقلاب له پړاوه څخه دمخه ، په سيمه ايزه کچه د رايو حق په عمل کې ستر توپيرونه لرل او د رايو حق په ټولنه کې د ډګرو په رسمي دريځ لکه اشرافيت، روحانيت او داسې نورو... پورې تړلی ؤ.

۲. په ۱۷۷۶ کال په امريکې کې د انقلاب او په ۱۷۸۹ کال په فرانسه کې له انقلاب وروسته د رايو په حق کې ستاندردونه رامنځ ته شول، تر زياته بريده د هغو کسانو ترمنځ چې د رايو حق يې درلود برابري منځ ته راغله خو شتمني او عايد يو له شرطونو څخه ګڼل کېده.

۳.د عمومي چمتووالي پړاو ، په دغه پړاو کې د رايو په حق کې د پاملرنې وړ پراختيا منځ ته راغله، داسې چې يو تن کولی شو د بېلابېلو جوړښتونو ترمنځ د زياتو رايو حق ولري.

۴. ټولو نرينو ته د رايې حق، په رايه ورکولو کې د رسمي او ټولنيزو شرطو نو په له منځه وړلو سره ټولو نرينو د رايو حق تر لاسه کړ.

۵.د دموکراتيزه کولو دوام، لکه ښځو ته د رايو د حق ورکول، د رايو د ورکولو د عمر را ټيټول او داسې نور .

ځنې هيوادونو لکه انګلستان، بلجيم او سويدن دغه پرمختيا په روښانه او پړاويزه بڼه تر سره کړه. د بېلګې په توګه په انګستان کې دغې دورې نږدې ۱۰۰ کاله په دربر کې ونيول. له ۱۸۳۲ کال څخه د رفرم پيل ،له ۱۹۱۸ کال څخه نرينه ته د رايو بشپړ حق ورکول، ۱۹۲۸ کال څخه ښځو ته د رايو حق ورکول. فرانسه ددې خلاف زيګ زاګ لاره ووهله: د ۱۷۸۹ او ۱۸۱۳ کلنو ترمنځ يې له لومړی څخه تر څلورم پړاو وواهه، له دې وروسته يې بېرته په شاتګ وکړ، د ۱۸۴۸ کال د فبروري د مياشت له انقلاب څخه دمخه د « نرينه دموکراسي» په بشپړه توګه پلې شوه، خو د ښځو د رايو حق له دويمې نړيوالې جګړې وروسته په (۱۸۴۸) کال کې پلی شو.

پاتې هيوادونه د انګستان او فرانسې د پرمختيايي بنې ترمنځ ځای نيسې. ناروې هم همداسې يوه لاره ووهله، ناروې په ۱۸۱۴ کال کې يو ډېر دموکراتيک اساسي قانون تصويب کړ، پارلمانتاريزم يې په ۱۸۸۴ کال کې تر لاسه کړ، د نرينه د رايو حق يې په ۱۸۹۸ کال او د ښځو د رايې حق يې په ۱۹۱۳ کال کې تر لاسه کړ. د امريکې په متحده ايالتونو کې دې دورې دوه سوه کاله په دربر کې

ونیول – د ۱۷۷۶ کال له انقلاب څخه بیا د رایو د حق د ترلاسه کولو پورې ، تر دې چې افریقایي نژاده خلکو هم دغه حق لاس ته راوړ.
بشپړه پارلماني دموکراسي پر دغه اصولو ولاړه ده:
- ټول خلک چې قانوني عمر ته رسېدلي وي د رایو حق لري.
- یو تن یوه رایه لري.
- له دولتي مداخلې پرته ، پټې او آزاده ټاکنې باید ترسره شي.
- د سیالو ګوندونو ترمنځ منځمهاله ټاکنې باید وشي.
- د پارلمان یا اولسي جرګې د استازیو ټاکنې باید ترسره شي.
- د استازیو په جرګه کې د ډېرکي یا اکثریت د رایو د پرنسیپ له مخې باید پریکړې ترسره شي.

دغه پارلماني- دموکراتیک پرنسیپونه ، د بورژوازۍ د لیبرالې دموکراسۍ بنسټیز عناصر دي. د لیبرال دولت پرنسیپونه په دې ډول دي: د قانون جوړونکو ارګانونو ، اجرائیه ارګانونو او قضایي ارګانونو ترمنځ د واک ویش او نه تړاو ،د بشري حقوقو ، د بیان، د غونډو ، سازمانونو ، او مطبوعاتو آزادي. دا ټول په اساسي قانون کې لیکل شوي.

لیبراله دموکراسي د کاپیتالیستي ټولنې په وسیله رامنځ ته شوه ، او بورژوازي په بنسټیز ډول اقتصادي او سیاستي آزادۍ او برابرۍ په اړوند یو شان تصور لري: د بازار آزادي او د سیاسي اندونو آزاده پرمختیا ، د موسسو ترمنځ اقتصادي سیالي ، د ګوندونو ترمنځ سیالي او ټاکنې ، د وندړه لرونکو شرکتونو د عمومي غونډو جوړیدل، د کسب او کار آزاد غوراوی او د رایو آزادي.
خو مارکس وښودله چې د آزادۍ او برابرۍ په اړوند د لیبرال کپیتالېزم تصور ایدیولوژیکي دی: د کاپیتالیستي تولیدي سیستم په دننه کې هغه کسان چې شتمن نه دي آزاد نه دي، ځکه دوې اړ دي خپل کاري ځواک پر پانګه والو وپلوري، د بازار کنترولوونکې برابري ،هغه اقتصادي نابرابري پټوي، کوم چې د کار له ځواک څخه د ګټې اخیستنې په بهیر کې منځ ته راځي. کله چې د آزادۍ نه شتون د آزادۍ په بڼه وړاندې شي او نا برابري د برابرۍ په بڼه ، دا کار د انقلاب له اصل سره سمون لري، چې بورژوازي ټولنه یې سبب ده: یوازې هغه ګټې چې عمومي دي، یانې ټولو ته اعتبار لري، د اعتبار لرونکو دپاره د اجرا وړ دي. هیڅ امتیاز د توجیه وړ نه دي لکه « پنځون نیز یا طبیعي» یا « هغه چې خدای ورکړې دي» ، لومړۍ په بورژوازي ټولنه کې سړی د انسان په توګه ارزښت لري.
خو نه د دې دپاره چې یهودیان، کاتولیکان، پروتستان، جرمنیان، ایټالویان او داسې نور دي» هګل. خو په کپیتالستي ټولنه کې چې شتمنې طبقې ته دا واک ورکول کېږي څو پر بې وزلې طبقې خپله واکمنۍ وچلوي، دغه آزادي او برابري کېدی شي شکل وي نه بنسټ. تل به همداسې وي کله چې آزادي د آزادي نشتوالی کې او برابري د برابرۍ نشتوالی کې لومړنۍ غوښتنه وي. په همدې ډول دوی دعمومي پرنسیپ پر ځای د بورژوازۍ ټولنې قواعد عملي کړل، چې د بې طبقې ټولنې پر ځای د پانګوالي ټولنې لوری لري.
په دموکراسي نظامونو کې ، واک د پیسو او پانګې دی. پانګه وال هڅه کوي دموکراسي د خپلې پانګې د ساتلو د پاره وکاروي. لکه څنګه چې پورته وویل شول پخوا د دموکراسۍ د ودې په لومړیو پړاونو کې ویل کېده د هر چا رایې د هغه د پانګې په اندړول دي .څو بې وزلي و نه شي کولی د واک له لارې د شتمنو پانګه مصادره کړي. خو د حل دغې لارې ته اړتیا نه وه ، ځکه ټولو له خپلو رایو څخه کار نه اخیست او دویم دا چې واک ته رسیدل، د رایو ترلاسه کول، او په ټاکنو کې ګډون، پانګې ته اړتیا لرله چې بې وزلي ترې بې برخې ول .

نن اقتصادي وضعیت په اقتصادي الیګارشي آوښتی دی چې له دموکراسۍ سره تضاد لري او اقتصادي الیګارشي هڅه کوي حکومت په خپل لاس کې ونیسي نو ځکه د خلکو د عمومي واک اصل یوازې یوه اوسانه ده.

د پانګه والي ټولنو سیاسي نظامونه داسې دي چې په هغو کې اقتصادي پانګه کولی شي په سیاسي واک واوړي. نن دغه واقعیت د ټاکنیزو مبارزو له لګښتونو څخه څرګند یږي چې د اقتصادي قدرت لرونکي ټاکلي اغیز لرونکو سیاسي ډلې په بیه اخلي ، د امریکا د سنا په مجلس کې هر سل سناتوران میلیونران دي.

امریکا چې د دموکراسي زانګو ده ،په دغه هیواد کې بازار دی چې حکومت کوي او بهرني ګوابنونه، کورنۍ نا آرامۍ او نورې ایدیولوژیګانې د پانګه والۍ د ودې او پاینښت سبب شوي .
اشپلنګر، د لویدیځ یو تیوریسن عقیده لري چې وګړي هغه وخت دا حق لري له اساسي قوانینو څخه ګټه واخلي چې «پیسې» ولري
.
له بلې خوا ، د پیسو لرل سبب کیږي چې د پارلمان استازي د خپل انتخابوونکو په نسبت بې توپیره شي. د د دموکراسۍ یو ساده او ابتدایي اصل دا دی چې وکیل باید له هره پلوه د خپل غوره کوونکو تمایلونو ته پاملرنه وکړي او شپه او ورځ د خپلو غوره کوونکو خدمت وکړي څو د هغوی رضایت او ملاتړ ترلاسه کړي.
په پانګه والي نظام کې رایې د خرڅلا کالي دي او له دې چې خلک له اقتصادي پلوه یو له بل سره توپیر لري، په ډاګه یو شمیر شتمن او د اغیز لرونکي کسان کولی شي هغه را ونیسي .

)ونډیزه) دموکراسي korporative

په پیل کې پارلمان د اشرافو او سلطنتي واک پرخلاف مبارزه کې یوه اغیزمنه سیاسي وسیله وه، بورژوازۍ د پارلمان له لارې برې ترلاسه کړ او خپل سیاسي واک یې ټینګ کړ. د رایو د حق په پراختیا سره دغه حالت هم بدلون وکړ. دا کار ددې سبب شو څو عام خلک د بورژوازۍ واک تر پوښتنې لاندې راولي. مارکس په ۱۸۴۸ کال د فرانسې په نوې اساسي قانون کې دغه امکان لیده، « اساسي قانون د عمومي ټاکنو د لارې سیاسي واک هغه طبقاتو ته ورکوي ، چې د هغوی ټولنیز دریځ هغوی په همېشنۍ غلامۍ کې ساتي لکه پرولتاریا ، بزګران او کوچنۍ بورژوازي. او هغه طبقه چې د هغې پخوانې ټولنیز واک، د هغې بندیزونه او تابعیت، له دغه واک څخه سیاسي ضمانت اخلي او سیاسي واک اړ باسي دموکراتیکې اډانې ته راشي، کوم چې هر شیبه له مخالفو طبقاتو سره مرسته کوي څو واک ترلاسه کړي او د بورژوازي واک له خطر سره مخامخ کړي. ددغه اړتیا له مخې دوی نه شي کولی له سیاسي آزادۍ څخه تر ټولنیزې آزادۍ پورې وړاندې لاړ شي. بله اړتیا داده چې دوی نه شي کولې له ټولنیز آزادۍ څخه بېرته سیاسي ته په شا شي» د عمومي رایو د حق د لارې دا هم ممکنه ده د پارلمان له لارې طبقاتي مبارزه ترسره شي.
د پارلمان پرانیستل کیدو د کارګري طبقې د استازو ته، تر یوه بریده د سیاسي موسسې په توګه د پارلمان د مفهوم کمزوري کیدل له ځانه سره لرل. په پای کې د سیاسي واک مرکز له پارلماني مقننه جرګې څخه اجراییه قوې – حکومت او د هغې اجراییوي – دولتي تشکیلاتو ته ولیږدول شو. د کلاسیکې دموکراتیکې تیورۍ پر بنسټ، د دولت د چارو اداره باید د خلکو انتخاب شوي یو استازو دپاره یوه داسې مرستندویه وسیله وي چې ددوی له خوا نیول شوي پریکړې باید ددوی د رایه ورکوونکو له غوښتنو سره سمون ولري. په شلمه پیړۍ کې د لویدیځ دموکراسي تیر ایستونکې بڼه غوره کړه، ددولتي چارو اداري دنورو دندو په ترسره کولو بوخت شول، له سیاسي پلوه ترډیره د ټولنې د پرمختیا چارې یې ترسره کولې. دا کار له دې سره تړاو لري چې د پارلماني دموکراتیکو کانالونو له کمزورتیا سره جوخت، د سیاسي اغیزې یو نوی کانال جوړ شو چې د « ونډیز کانال» په نوم یادیږي. په دغه کانال کې نه یوازې سترې اقتصادي موسسې او د کسب او سوداګرۍ علاقه مند ارګانونه ګډون لري، بلکې حرفوي سازمانونه هم

–چې د سیاسي اغېزې هڅه کوي ګډون لري. د دولتي چارو د اداري له ارګانونو سره مستقیمه اړیکه د دولتي او نیم دولتي اداري په شبکه کې د ګډون له لارې ټینګېږي ، لکه په مجلس، کمېټو او څانګو کې ګډون، چې په واقعي ډول د ټولنیز ژوند په بیلابیلو برخو کې سیاست تنظیموي.

پارلماني او ونډېز کانالونه په زیات توپیر سره کار کوي. پارلماني کانال عمومي ګټې په پام کې نیسي او پرانیستې بڼه لري او ټولو ته په رسمي ډول برابر امکانات په واک کې ورکوي او د دوره ای انتخاباتو له لارې کنټرولېږي. ونډېز کانال په ټیټه کچه عمومي ګټې په پام کې نیسي او په پټ چلند ډېره لګوي، د بڼه سازمان لرونکو ډلو چې غښتلي منابع په واک کې لري ، کار کوي او دایمي چلند لري. د ونډېز ګډ کار وده– په ځانګړي ډول د جګړې په وخت کې بې تر اقتصادي بحران وروسته وده وکړه –او د پارلماني دموکراسۍ تر سیوري لاندې بې ځای ونیو. نه د فاشستي ایټالیې په څېر، چې ددې الترناتیف ؤ او پارلمان تر ډېره سمبولیکه بڼه او رول درلود: پارلماني خبرې اترې باید رایه ورکونکو ته له سیاسي پلوه هغه پریکړې مدللې کړي کوم چې په حقیقت کې لا دمخه په نورو ارګانونو کې نیول شوي ول. دغه ونډېزه دموکراسي داسې تشریح کېدی شي: « رایې شمېرل کېږي خو ظرفیتونه پریکړه کوي«.

د نخبګانو نوې ایدیولوژي او د هغې ایدیولوګان

ونډېزه دموکراسي، د نخبګانو ددموکراسۍ بڼه سازمان ورکړل شوې بڼې ته ویل کېږي. د وروستۍ بورژوازۍ د اداري بڼه د لبرالې بورژوازۍ ددموکراسۍ مخالفه بڼه ده او له هغه اخلاقي مسوولیتونو سره ژوره اړیکه نه لري چې د ټولنې د پرمختیا دپاره اړین ګڼل کېږي .

نوې دموکراسي یوازې یو هدف لري:له خپل سیستم څخه ساتنه. د دموکراسۍ دغه پربکونه، د مودرنې دموکراسۍ په تیورۍ کې د یو مفهوم په توګه راغلي ده. دغا لب لوري تیورۍ ته په پاملرنې سره ، چې « د رښتني دموکراسۍ د تیورۍ» په نامه هم یادېږي (رابرت دال، جیووانې سارتوري، جوزف شومپټر او نور) ، د دموکراسي مفهوم کېدی شي له هر ډول اخلاقي منځپانګې څخه ووېنځل شي: مودرنه دموکراسي یو داسې میتود دی چې له مخې یې د حکومت غړي غوره او ورته اختیارونه ورکول کېږي . په رښتني ډول دموکراسي د ارګانونه یو ټولیز دی، چې ددوو او یا زیاتو په کار پوهو سیاسي ډلو ترمنځ د خلکو د رایو د تر لاسه کولو دپاره سیالۍ کوي او ددې امکان برابروي څو اړینې سیاسي پریکړې ونیول شي. ددغه لرلید پر بنسټ د ټولنې د اتباعو له خوا د یو غښتلي سیاسي تړون رامنځ ته کول د سیستم هغه انډول له ګواښ مخامخوي، چې دموکراسي ورسره تړاو لري، او د سیاسي بې توپیرۍ سبب کېږي. په عین حال کې د کلاسیکي دموکراسۍ تیوري پر بنسټ د نخبګانو پرګنې ددموکراسۍ دپاره یو څرګند ګواښ ګڼل کېده، د پرګنیزې دموکراسۍ له وخته نخبګان د پرګنو خلاف له سیستم څخه ساتنه کوي.

په هر حال دا یوه پوښتنه ده، چې د نخبګانو دموکراسي بیا هم دموکراسي بللې شو. دا پوښتنه ان د «ریالیستي» دود په اډانه کې هم راپورته کېږي. سارتوري د بېلګې په توګه تاکید کوي چې « دموکراسي» له « کمونیسم» سره په یوه لیکه کې یو غوره ایدیال دی، « تر دې چې ویلی شو دواړه ایدیالونه په وروستۍ پایله کې په یوه بشپړه اصولي اډانه کې یو دي». سارتوري په هیڅوجه کمونیست نه دی، خو وړاندیز کوي چې پکار ده دهغه څه دپاره چې دموکراسي نومېږي یوه داسې کلمه پیدا شي چې دغه مفهوم په پراخه توګه بیان کړی شي. دغه مخمصه ښایي چې تر کاپیټالیستي شرایطو لاندې د دموکراسي امکانات تش او منځ پانګه نه لري، او د پرمختیا ددوو کرښو ترمنځ غوراوی دی: دموکراسي یا د پانګوالۍ جوړښت له منځه وړي او ټولنیزه دموکراسي رامنځ ته کوي، یا کاپیټالیسم د سیاسي تجربې په توګه دموکراسۍ پای ته رسوي او د استبداد یوه نوې بڼه منځ ته راوړي.

په دموکراسۍ کې دا عقیده ده چې ډېره کی واکمن دی، خو حقیقت داسې نه دی، حکومت یانې په ټولنه کې پر خلکو د واک پلي

کول دي نو څرګنده ده چې خلک په خپله نه شي کولی واک وچلوي. "جان استوارت میل" عقیده لرله: کوم خلک چې واک پلی کوي هماغه کسان نه دي چې واک پرې پلی کېږي. "لیپمن" هم عقیده لرله چې خلک نه شي کولی د حکومت چارې پرمخ بوزي. یو پوه «رنه ګنون» هم عقیده لرله چې که دموکراسي د خلکو حکومت پر خلکو تعریف کړو» دغه تعریف په خپل وار سره ددغه ناممکنه اوریښتني ناشونې کار ترسره کېدو ته اړتیا لري. نوموړی لیکي: باید اجازه ورنه کړو چې موږ په کلمو تیر باسي او که ومنو چې ټاکلي او ثابت خلک کولی شي په عین حال هم واکمن وي او هم تر واک لاندې، متضادې خبرې به مو کړي وي.
نوموړي همدا راز عقیده لرله چې د اوس وخت په دموکراسي ګانو کې، پر خپل برخه لیک باندې د خلکو واکمني له تېر ایستنې پرته بل څه نه دي، که څه هم د همدغه خیال او ګومان پر بنسټ د رایو او عمومي ټاکنو لړۍ رامنځ ته شوې ده. نوموړي واک په لږکې پورې اړوند بولي چې د تبلیغاتو له لارې د نورو عقیدې او اندونه د خپلو ګټو او غوښتنو په ګټه اړوي.

اشپلنګر: «هم عقیده لرله«
د «خلکو د واکمنۍ» موضوع چې خلک وکولی شي د خپلې ارادې له مخې خپل برخه لیک په لاس کې واخلي، یوازنۍ له ادبه ډکه خبره ده، خو حقیقت دادی چې ټولو ته د رایې د حق په پراخولو سره ټاکنو خپله لومړنۍ مانا له لاسه ورکړې ده... ځکه خلک د نویو ځواکونو یانې د ګوندونو د مشرانو په منګولو کې را ښکېلېږي او دغه مشران د تبلیغاتو او تلقینونو د ټولو وسایلو څخه په کار اخیستو سره خپله اراده پر خلکو تپي.
دموکراسۍ ته ژوره کتنه ښیي چې دموکراسي د ډېرکي خلکو واکمني نه ده، بلکې د غوره کسانو حکومت دی، خو په ګوندي نظامونو کې د غوره کسانو دوه ډلې شتون لري چې کله کله خپل ځای یو بل ته پرېږدي. شومپیټر، د لویدیز یو لیکوال عقیده لري:

عادي وګړي د پرېکړې کولو اود ریښتني ګډون لازمه پوهه نه لري او هغه څه چې موږ ورسره د سیاسي بهیرونو په څېړنه کې مخامخ یو، د اصلي ارادې په پرتله تر ډېره مصنوعي اراده ده، دا هغه واقعیت دی چې د کلاسیکې زده کړې له عمومي ارادې سره سمون لري. د خلکو اراده د سیاسي بهیرونو پایله ده خو د هغې خوزښت نه دی.

.

که د ډېرو هیوادونو د ټاکنو بهیر ته ځیر شو، د هغه کسانو څخه چې د رایې ورکولو شرایط یې پوره کړي نیمایي یې په ټاکنو کې ګډون کوي، که ډېرکی معیار ونیسو، یانې له نیمایي څخه یوه رایه زیاته، کله داسې پېښېږي چې له دغه شمېرې څخه یوازې **۲۵٪** د رایې ور کسانو یو سیستم منځ ته راوړی دی. آیا د دموکراسي مفهوم همدا دی؟
یو بل لیکوال دموکراسي د «سیاستمدارانو حکومت او د سیاستمدارانو د پاره» تعریفوي له دې ځانګړنې سره چې د ډېرکي واک بې مانا خبره ده؟

اشپلنګر په دې اړوند لیکي:
په ظاهره د لویدیځ پارلماني دموکراسي د لرغوني مصر، چین او عربو له دموکراسۍ سره ډېر توپیر لري، خو په حقیقت کې په اوسني وخت کې هم ملت د ځواکمنې ډلې په لاس کې د یوې وسیلې پرته بل څه نه دی. هماغسې چې په لرغونو تمدنونو کې ملت د تابع او امرمنونکي بندګانو په څیر د اطاعت د پاره چمتو ؤل، په اوسني وخت کې هم خلک د ټاکونکو په بڼه چمتو او تیار دي څو له ځواکمنو ارادو څخه اطاعت وکړي.

لکه څنګه چې اشاره مو وکړه، په واقعیت کې دموکراسي د غوره کسانو واکمني ده او استازیتوب په کې ځای نه لري. روسو په دې برخه کې له مانا ډکه خبره لري چې ددموکراسۍ منځپانګه ښکاره کوي او وايي:
د انګلستان خلک ګومان کوي چې آزاده دي، دوی زیاته تېروتنه کوي، ځکه ددوی آزادي یوازې پارلمان ته د استازیو تر ټاکلو پورې ده. کله چې هغوی غوره شول، خلک له غلامانو پرته بل څه نه دي.

استازي یوازې د یو لړکي له خوا غوره شوي دي، ځکه د دموکراسۍ په یو مدعي هیواد کې ټول خلک په ټاکنو کې ګډون نه کوي. په دغه شمیر کې هم داسې سړي یا کسانو ته رایه ورکوي چې د ۵۰٪ ګډونکوونکو څخه رایه تر لاسه کوي چې په حقیقت کې د ملت د لږکي استازی دی. اوس څه اړتیا ده چې د ټولنې خلک نوموړی ومني او د هغه عمل او نظر ومني. یو وکیل حق لري یوازې د خپل موکلانو په چارو کې لاس وهنه وکړي خو دا حق نه لري د ټول اولس په چارو کې لاس وهنه وکړي که په رښتیا د خلکو رایه معیار وي. که فرض کړو چې د ډېرکي یا اکثریت رایه هم ولري، حق نه لري پر لږکي حکومت وکړي، نو ځکه ویلی شو چې د استازي رایه یوازې د هغه د موکل په برخه کې په کاریدی شي، نه پر ټولو. نو له دې کبله لیدل کېږي چې د لږکي حقونه نه ساتل کېږي.

بله مساله داده چې تر غوره کولو وروسته، خلک نه شي کولی هغه له کاره وباسي. په داسې حال کې چې په وکالت کې موکل کولی شي خپل وکیل لیرې کړي. سربېره پر دې ، له ټاکنې وروسته که خلک کومه غوښتنه هم ولري، آیا استازی باید د هغوی رایه ترسره او پلې کړي او یا دا چې خپله رایه نافذه ګڼي؟ نن ، په دموکراسي نظامونو کې استازی د خپلې خوښې له مخې چلند کوي. که د هیواد زیات خلک د هیواد د هستوي کېدو یا د جګړې مخالف وي استازی د خپلو موکلانو د رایې له پام کې نیولو پرته خپل نظر ورکوي. که څه هم له نظري پلوه او هم د دموکراسۍ پر بنسټ، باید د خلکو رایه لومړیتوب ولري، خو په عمل کې، د خلکو استازیو ته واک ورکول کېږي نه خپله خلکو ته.

سوسیالیستي دموکراسي

لېبراله دموکراسي نه یوازې د بورژوازۍ کاري وسیله ده، مهم دموکراتیک رفورمونه لکه د ۱۹ پېړۍ په پای کې د ټاکنو د رایې ورکولو د حق پراختیا ، د کارګري غورځنګ او د مترقي کوچنۍ بورژوازۍ ترمنځ مبارزه وه. کله چې لېبراله دموکراسي تر ګواښ لاندې راغلې او یا له منځه وړل شوې نو کارګري طبقې او د هغې سازمانونو د بورژوازۍ په دننه کې د هغې د مشرۍ او فرکسیون پرخلاف مبارزه پیل کړې، د بېلګې په توګه دغه کار د دوو نړیوالو جګړو ترمنځ واټن کې د فاشیسم پرخلاف د هسپانیې ، ایټالیې، المان، او اتریش د جمهوریتونو څخه ددفاع او همدارنګه ددویمې نړیوالې جګړې پر مهال د مقاومت د غورځنګ له خوا شوی دی. نو ځکه لېبراله دموکراسي د اروپا دکارګري غورځنګ د وسله والو په تاریخ کې ورګډه ېږي.
په دغه تجربه کې هغه پریشانۍ ته ډېره لږه پاملرنه شوې چې د لېبرالې دموکراسۍ په اړوند په مارکسیستي پریشانۍ کې لیدل کېږي. په دې اړه ویلی شو چې لېبراله دموکراسي د یوې داسې تیر ایستنې په بڼه رامنځ ته شوه چې د واکمنې بورژوازۍ پر دیکتاتوري پرده اچوي. او مارکسیستي ایډیولوژي د الترناتیف په توګه د پرولتاري دیکتاتورۍ وړاندیز کوي. دغه سیاسي عقیده د هغه په ټپه دریدلي حالت بیان کوي چې په تیره بیا په ختیځه اروپا کې ولیدل شو. لېبراله دموکراسي د کاپیتالیزم د تکامل

اتوماتيکه لاس ته راوړنه نه ده. بلکې د کاپيتاليزم د دننيو اختلافونو په پايله کې منځ ته راغلې ده. دا همدا رنګه د کارګرې طبقې سياسي کار دی. ليبراله دموکراسي په کاپيتاليستي نظام کې د مخالفو طبقاتو ترمنځ يو ډول جوړ جاړی دی: دا د کسب او کار او د سازماني فعاليتونو آزادي ده.
د ليبرالې دموکراسۍ مرکزي برخه مخ په وړاندې يو داسې تاريخي ګام دی، چې په يوه سوسيالستي دموکراسۍ کې شتون لرلی شي. دا د واک د ويش په اړوند هم اعتبار لري ، د قضايه قوې ناپيلتوب، د بيان ، غونډو او سازمانونو د آزادۍ قانوني ټينګښت.
سربېره پردې سياسي پلوراليسم د سوسياليستي دموکراسۍ يوه مهمه برخه ده: يو سياسي سيستم يوازې هغه وخت دموکراتيک بلل کېدی شي ، کله چې زياتو ګوندونو ته د فعاليت اجازه ورکړي، اپوزيسيون ته امکانات ورکړي او عمومي او پټې ټاکنې ترسره شي. پارلمان له سره سياسي کېدی شي څو د يو رښتني لارښود ارګان په توګه خپل رول ټينګ کړي که څه هم يو مودرنه سوسيالستي صنعتي دولت ، نه شي کولی د غيرمستقيمي او په ملي کچه د استازې دموکراسۍ پرته کار وکړي، د
سوسياليسم مهمه ښنه دا ده چې د ټولنيز ژوند غير دولتي برخې په دموکرتيکه بڼه رامنځ ته شي. دا د مستقيمي دموکراسې د ارګانونو -د جرګو يا شوراګانو د سيستم له لارې ترسره کېږي چې د کار او اوسيدو په ځايونو پورې اړه لري-څو وګړي وکولی شي پر خپل ورځني ژوند کنترول ترلاسه کړي. په دغه بڼه کې سوسياليستي سيستم د مستقيمې او غير مستيمې دموکراسۍ له دواړه ډولونو څخه کار اخلي.

دموکراسي او برابري

برابري د دموکراسۍ يو بنسټ دی. خو په دموکراسي نظامونو کې برابري څه ډول ده ؟آيا برابري د پانګه والي نظام سره سمون لري؟ آيا برابري له آزادۍ سره چې د دموکراسۍ يو بل اصل دی يو ځای کېدی شي؟
ځنې عقيده لري: پانګه والي او دموکراسي سره يو ځای کېدی نه شي، ځکه دموکراسي د سياسي واک د قوانينو پر بشپړې برابرۍ عقيده لري: «هر څوک يوه رايه» . حال دا چې پانګه والي عقيده لري چې يوازې د پانګه والي نظام د اقتصادي پلوه غښتلي کسان، د نابرابرۍ پر بنسټ د سياسي واک د رانيولو وس لري. يو ليکوال په دې اړوند داسې ليکي:

د پانګه والي نظام ختمه په نابرابرۍ کې لمده شوې ده. نوموړی زياتوي، که د پېربډلو د وس ويش د برابرۍ او يوشان والي پر بنسټ ودرول شي، د بازار اقتصاد په چټکۍ سره برابري له منځه وړي او د هغې پرځای نابرابري منځ ته راځي... ځکه يوشان فرصتونه شتون نه لري.

يو له هغه خطرونو چې دغه ليکوال ترېنه يادونه کوي، نابرابري ده. نوموړی ليکي: که نا برابري دوام وکړي او زياته شي او د زياتو کورنيو عايد ورځ تربلې لږ شي، او که د دموکراسۍ پر بنسټ سياسي بهير
و نه شي کولی په پانګه والي نظام کې د دغه ستونزې علاج پيدا کړي او هغه څه پيدا کړي چې د دغه واقعيت د منځ ته راتلو سبب کېږي... هيڅ څوک په سمه توګه نه پوهېږي څه به پېښ شي او دموکراسي به هم خپل اعتبار له لاسه ورکړي.
برابري په هومانيزم او فردي چلند کې جرړې لري په دې مانا چې له فرد څخه لوړ اقتدار نشته او له فردي عقل څخه لوړ پوهاوی نشته. ځنې برابري په دې مانا پېژني چې واک د ټولنې د وګړو ترمنځ په برابره توګه ويشل شوی وي او هيڅوک له بل څخه زيات واک ونه لري. دغه برابري په لاندې ډګرونو کې ترسره کېږي:

-سیاسي برابري: ټول وګړي د رای برابر حق لري ، یانې هر څوک د یوې رایې حق لري او ټول خلک ټاکنو ته د درېدو برابر حق لري.
-حقوقي برابري: د قانون تر وړاندې ټول برابر دي او یو شان حق لري.
-ټولنیزه برابري: ټول خلک د سیاسي فعالیت برابر حق لري.
د برابرۍ بنسټ، د ملت له حقوقو جوړ شوی دی. په دموکراسۍ کې خلک حقونه لري چې د ټولنیز تړون پر بنسټ له هغې ګټه پورته کوي. ددولت مهمه دنده د امنیت ساتنه ده .

دموکراسي او آزادي

دموکراسۍ او آزادي څه اړیکه لري؟ آیا وګړي او ډلې چې هره عقیده ولري د هغو د تبلیغولو حق لري؟که د ټولنې خلک د دموکراسۍ د له منځه وړلو غوښتونکي شي، کولی شي د هغې دپاره کار وکړي؟
د پورته پوښتنو په ځواب کې باید ووایو : په هیڅ نظام کې مطلقه دموکراسي نشته، د دموکراسۍ اډانه د قوانینیو په وسیله ټاکل کېږي. په بله ژبه ، آزادي د هرې ټولنې د سیاسي نظام په اډانه کې محدوده ده. د آزادیو د محدودولو اډانه په هر سیاسي نظام کې له بل سیاسي نظام څخه توپیر لري او د هغه ټولنې له نړۍ لید او فکري نظام سره سمون لري.
موریس دورژه په دموکراسۍ کې د آزادۍ د اډانې په اړوند لیکي؟
آزادي یوه داسې موضوع ده چې ټول خلک ورته درناوی لري البته په هیڅ یوه ټولنه کې مطلقه آزادي شتون نه لري. پر لیبرالیزم ولاړه دموکراسي وایي دولت باید په ټولنیزو چارو کې ډېره لږه مداخله وکړي او ددې خلاف خلک باید زیاتې آزادیګانې ولري. د دولت دنده د امنیت ساتنه ده او یوازې هغه وخت قانونین رامنځ ته کوي چې د ځنې کسانو آزادي د نورو کسانو آزادۍ ته زیان ورسوي. یا په بله ژبه د ځنیو کسانو آزادي باید د نورو کسانو د آزادۍ د منځه وړلو دپاره مجاز و نه ګڼل شي.
آیا د آزادۍ دښمنانو ته د آزادۍ ورکول ، د دموکراسۍ د له منځه وړلو مانا نه لري؟آیا دموکراسي اړینه ده دهغه کسانو پر خلاف چې غواړي د دموکراسۍ له لارې دموکراسي له منځه یوسي هیڅ و نه کړي او له ځانه دفاع ونه کړي؟ ځواب ساده دی ، دموکراسي خپلو مخالفانو ته د عقیدې د بیانولو اجازه ورکوي ، تر هغه چې دغه کار د دموکراتیکو اصولو په چوکاټ کې ترسره شي.

د آزادۍ ځنې مهم ډګرونه:
سیاسي آزادي
اقتصادي آزادي
کولتوري آزادي

نسبي چلند

د دموکراسۍ یوه ځانګړنه داده چې پر ثابت او مطلقه حقایقو په تېره بیا د قانون جوړولو په چارو کې باور نه لري، په بله ژبه هیڅ عقیده او ارزښت د ازلي او ابدي ارزښت په توګه نه ګڼي او پر یو مطلق حقیقت د عقیدې پر ځای د عقایدو او ارزښتونو په نسبیت باور لري. نسبیت په دوو ډګرونو کې عملي بڼه غوره کوي: د عقیدو توپیرونه او راز رازتوب ، مختلف سیاسي بهیرونه. مختلف سیاسي بهیرونه د ګوندونو ، مدني ټولنې په وسیله عملي بڼه غوره کوي. ګوندونه په ټولنه کې د مختلفو سیاسي بهیرونو

رواجوونکي دي چې د ګډو هدفونو پر بنسټ د واک د پاره مبارزه کوي.

.

مدني ټولنه ، په اوسني وخت کې دغه واقعیت ښایي چې ټولنه باید د دموکراسۍ د ساتلو د پاره ځنې تشکیلات ولري چې په دولت پورې تړلې نه وي او دا کار هغه وخت ترسره کېدی شي چې د دولت واک محدود کړی شي. د مدني ټولنې پراختیا د دولت واک محدودوي. د مدني ټولنې په جوړېدو سره عمومي فکرونه له پورته څخه نه تنظیمېږي بلکې له ښکته څخه تنظیمېږي او د چاروا کو غوږونو ته رسول کېږي.

د ګوندونو ارزښت په دې کې دی چې وګړي په یوازیوالي سره نه شي کولی پر دولت اغېزه وکړي خو کله چې له نورو سره یوځای کېږي د دې کار وس پیدا کوي.

د دموکرسي اړوند دځنې مفهومونو لنډه تشریځ وګړنیز مشروعیت

په ټاکنو کې د خلکو ګډون د دموکراسۍ د ټېنګښت مانا لري څومره دغه ګډون په لوړه کچه ترسره شي په هماغه کچه دموکراسي غښتلې ده، په ټاکنو کې د خلکو نه ګډون د دموکراسۍ مشروعیت تر پوښتنې لاندې راولي، مشروعیت د خلکو د ګډون او نه ګډون په انډول ټاکل کېږي. عمومي اندونه او صلاحیتونه په دموکراسي کې پراته دي او د حکومت د حقانیت او مشروعیت لار ده.

ګډون څه ته وايي

له ګډون څخه مقصد دادی چې یو سړی یا د وګړو یوه ډله په ډله ایزه فعالیتونو کې ګډون ولري. د سیاسي پلوه دا په دې مانا دی چې په یوه اداره کې یو نرینه او ښځه د پریکړو په نیولو اغېزه او د هغو د ترسره کېدو پربهیر کنترول ولري.

خلک سالاري د میني مالیستانو له انده

د میني مالیستانو له انده خلک سالاري هغه حکومتي سیستم ته ویل کېږي چې په هغې کې اولس د سیاسي مشرانو هغه یوې ډلې ته د منځ مهاله ټاکنو له لارې د حکومت کولو حق ورکوي.

• د خلک سالاري (Aggregative) مفهوم دا خبره څرګندوي چې حکومت باید داسې قوانین او سیاست ولري چې د خلکو د منځني لارې نظریو ته زیات نژدې وي، له کېڼ او ښي څخه نیمایي نیمایي.

جرګه ای خلک سالاري

جرګه ای یا شورایي (Deliberative) خلک سالاري پر خبرو او بحث ولاړه ده. جرګه اي خلک سالاران دعوه لري چې قوانین او سیاستونه باید پر داسې خبرو او بحثونو ولاړ وي چې ټول خلک یې ومني. سیاست باید دومره لمن ولري چې خلک او سیاسي مشران وکولی شي سره خبرې وکړي او د یو بل خبرو او نظریو ته غوږ ونیسي او خپلو نظریو ته بدلون ورکړي.

مستقیمه خلک سالاري

مستقیمه (Direct) خلک سالاري وايي خلک باید نیغ په نېغه نه د خپلو استازیو له لارې د سیاستونو او قوانینو په جوړولو کې برخه ولري. سیاسي فعالیت زیات ارزښت لري ، د خلکو د ټولنیز کېدو او با ادبه کېدو سبب کېږي او د خلکو ګډون د نخبګانو پیاوړتیا ارزوي. له ټولو مهم دا چې په حقیقت کې اولس تر هغه پر ځان حکومت نه کوي ترڅو نیغ په نیغه د قوانینو او سیاستونو په جوړولو کې ونډه وانخلي.

:35

عبدالملک پرهیز

کولتوري سیاست

دولسمه برخه

کولتوري سیاست په عمومي ډول هغه ارزښتونو او اصولو ته ویل کېږي چې په کولتوري چارو کې ټولنیزو موجوداتو ته لارښوونه کوي .

یوه سیاسي څرګندونه په ساده ډول کېدی شي یوه شخصي جمله وي لکه « زه غواړم په خپلو لیکنو کې سپکه ژبه ونه کاروم». خو په دود یز ډول سیاستونه پېچلي دي

او د یو سازمان د پریکړو د ارزښتونو او معیارونو ټولیز جوړوي.

کولتوري سیاستونه تر ډېره د دولتونو له لورې ، په ښوونځیو کې د تورو تختو ترشا ، د قانون جوړولو او اجراییه قواو په ودانیو کې ټاکل کېږي خو په خصوصي برخه کې یو شمیر نورې موسسې لکه شرکتونه او ټولنیز سازمانونه هم په دغه برخه کې ګډون لري.

کولتوري سیاستونه د هغه کسانو د پاره لارښود اصول رامنځ ته کوي چې د هغوی پریکړې او اقدامونه پر کولتوري ژوند اغېزه لري.

کولتوري سیاست کله نا کله په څرګنده د یو تعریف شوي لاس ته راوړنې په توګه د دغه کار د علاقه مند سازمان له خوا ټاکل کېږي. د بېلګې په توګه کېدی شي د کولتور وزارت او یا یو هنري سازمان داسې یو سیاست غوره او تصویب کړي چې په بېلابېلو سیمو کې د تیاتري موسسو د غښتلیا په برخه کې د دغه سازمان یا وزارت عملي هدفونه او اصول په پام کې ونیسي. ددې خلاف ، هغه څه چې په اوس وخت کې شته د ټولنیز حرکت کولتوري آثار دي چې کله اټکل یې هم کېدی نه شي. د بېلګې په توګه « د ښاري نوي کولو پروژه» په پام کې ونیسو .

کولتوري سیاست کله کله په څرګنده د یو تعریف شوي بهیر د لارې د دغه کار د رهبري کوونکي سازمان له خوا ټاکل کېږي. د بېلګې په توګه، د

د ښار د نوي کولو د سیاست هدف د بنسټونو د ویجاړېدو ، د ژوندانه د بې ستاندرده حالاتو ، جنایتونو او د نفوسو د بې کچې زیاتوالي، او داسې نورو اړونده ستونزو له منځه وړل دي. خو په عین حال کې دغه سیاستونه په ښاري مرکزونو کې د کولتوري ژوند د کمزوري کېدو ، ګاونډیتوب، د خلکو د راټولېدو د مرکزونو او د تاریخي آثارو د له منځه تللو او یو شمیر نورو داسې عواملو او په همدې ډول د ټولنیز ژوند د جوړښت ، اړیکو او ټولنیز سازمان په کمزوري کېدو ، چې د کولتوري ژوند پر کیفیت

ژوره اغېزه کوي، د خلکو پر کولتور اغېزه لري.
دا ډول مهالیز کولتوري سیاست په واقعیت کې د دولتونو او سازمانونو د هغه اقداامونو تر وړاندې غبرګون دی چې د کولتوري آثارو د پام کې نیولو پرته تر سره کېږي.
»اګوستین ګیرارد » د فرانسې د کولتور وزارت د څېړنو او پلټنو له څانګې څخه د «کولتوري پرمختیا : تجربې او سیاستونه»تر نامه لاندې په خپل کتاب کې چې په دغه برخه کې د ترسره شویو اساسي کارونو په اړوند لیکل شویدی ، کولتوري سیاست داسې تعریفوي: « یو سیاست د هغه نهایي هدفونو ، عملي مقصدونو ، او لارو چارو نظام دی چې د یوې ډلې له خوا پرمخ بېول کېږي او د یو سازمان په وسیله عملي کېږي. کولتوري سیاستونه په صنفي اتحادیو ، ګوندونو ، زده کړنیزو غورځنګونو ، شرکتونو ، په یو ښار یا یو دولت کې د پېژاندل کېدو وړ دي.
خو د اړونده عامل له پام کې نیولو پرته ، یو سیاست د نهایي (اوږدې مودې)هدفونو او د(لنډې مودې چې سنجول کېدی شي) هدفونو او ابزارو (لکه انساني ځواکونو ، مالي او قانوني زیرمو) « چې په یو بشپړ نظام کې تل ترکیب شوي دي » شتون بیانوي.(ګیرارد ۱۷۱او ۱۷۲ مخونه.(
همداسې چې کولتور یو هر اړخیز کار دی، کولتوري سیاست هم له یو لړ اقداامونو څخه جوړ شوی دی چې د کولتوري ژوند د پراختیا دپاره تري کار اخیستل کېږي. ډیری هغه سیاستونه چې ژورې کولتوري پایلې لري دداسې سیاست پوهانو له خوا جوړېږي چې د ترانسپورت ،د هیواد د عمومي بودجې او داسې نورو اړونده مسالو په برخه کې د کولتوري پریکړو د ملاحظاتو د پوهېدو ډېر لږ وس لري.
په یوه بشپړه دموکراتیکه ټولنه کې د هغوی د اقتصادي او سیاسي آثارو تر څنګ د بېلابېلو کولتوري چارو پایلې هم په پام کې نیول کېږي. د بېلګې په توګه د عمومي ترانسپورت په اړوند د پریکړو په وخت کې په کولتوري چاروکې د ګډون دپاره د خلکو هڅونې او یا د هغوی دمخنیوي دپاره پریکړې هم تر څېړنې لاندې نیول کېږي.
نن ډیر سیاست جوړونکي د نظر داسې بدلون ته نه دي رسېدلي چې په بشپړه توګه کولتور د هغوی په ذهن او وجدان کې ځای پرځای کړي. د بېلګې په توګه ، کله په صنعتي هیوادونو کې دولتي سازمانونه کولتوري سیاست تعریفوي، ځانونه په ډیر مسلکي تعریفونو لکه مطبوعات، اړیکې، هنر، ښوونه او روزنه او په ځنې هیوادونو کې په ورزش پورې اړوندوي. د کولتوري سیاستونو د ترسره کولو دپاره غوره شوي لارې هم سره توپیر لري. د هنرمندانو او کولتوري موسسو سره مرسته یوه دودیزه لاره ده او د اقتصادي سیاست په عمومي برخو کې د بوختیا د رامنځ ته کولو پروګرامونه دي .
سربېره پردې د ودانیو جوړول او د کولتوری آسانتیاو ساتنه، د تاریخي آثارو د ساتنې دپاره د مالي سرچینو برابرول او هڅونه او د غږیز او تصویري رسنیو د مقررو تنظیمول ددولتونو د کولتوري سیاستونو د ترسره کېدو بله لاره او طریقه ده.
»کولتوري حقوق» د کولتوري سیاست اساسي ستنې جوړوي. په ۱۹۴۸ کال کې د ملګرو ملتونو د سازمان له جوړېدو وروسته ، ددغه سازمان غړیو د « بشر د حقوقو اعلامیه تصویب کړه: « هر سړی د ټولنې په کولتوري ژوند کې د ګډون حق لري». د یونسکو پخواني عمومي رییس « رنه ماهیو» په ۱۹۷۰ کال د یونسکو په نړیوال کنفرانس کې د کولتوري سیاست د بنسټیزو ، اداري او مالي اړخونو په اړوند په خبرو کې پر دغه حق تاکید وکړ او داسې یې وویل: څرګنده نه ده چې ددغه متن بشپړ اهمیت چې کولتوري حق د بشر د نوي حق په توګه اعلانوي، زموږ په وخت کې په بشپړه توګه پوهېدل شوی او که نه؟ هر څوک، د خپل انساني شان د یوې اساسي برخي په توګه په کولتوري میراثونو او د ټولنې په کولتوري فعالیتونو کې د ګډون حق لري نو د ټولنې مسوولین دنده لري تر هغه ځایه چې ددوی امکانات اجازه ورکوي هغوی ته دداسې ګډون وسایل برابر کړي. همدارنګه هر سړی

لکه څنګه چې د زده کړې او کار حق لري ،کولتوري حقوق هم لري. دا د کولتوري سیاست بنسټ او لومړی هدف دی (ګیرارد ۱۸۲ او ۱۸۳ مخونه.(

په وروستیو لسیزو کې د کولتوري ګډون د وسایلو د چمتو کولو د دندې پوهېدل ددې سبب شوي څو دولتي مقامونه په ټوله نړۍ کې په چټکۍ سره د کولتوري ودې په برخه کې د ټولو خلکو د ګډون ضمانت زیات کړي.

د کولتوري سیاست تاریخي جرړلې

کولتوري سیاست ته د بنې ورکولو نظریې زیاتې سرچینې لري لکه په مختلفو ټولنو کې بېلابېل دودیز اندونه، د فیلسوفانو او تیوریسنانو نظریې، تاریخي تجربې او خیالي اندونه.
په پرله پسې پېړیو کې محکمو ، مذهبي مرکزونو ، قانون جوړونکو او ساتونکو په دې اړوند پریکړو کې چې ولې او څرنګه باید د هنر او کولتوري آسانتیاو څخه ملاتړ وشي او یا د یوې ټولنې د ژبې او مذهب په اړوند پریکړو او همدارنګه د چلند او پوښښ په شان مسالو کې مناسب چلند غوره کاوه. فیلسوفانو او تاریخ پوهانو د ټولنې د حرکت د لوري په ټاکلو کې مهم رول درلود او کلتور ته له درناوی سره مل ؤ. په هره ټولنه کې د تاریخ په بیلابیلو پړاونو کې خلکو د هغه کولتور په اړوند چې دوی یې جوړونکي دي خپل غوراوی کړی دی .
هغوی غوره کړې ده چې څرنګه خپل آرمانونه او اندېښنې څرګندې کړي او یا داچې په مذهبي مراسمو او یا د خوښۍ په دودونو کې څرنګه خپل ارزښتونه څرګند کړي.
خو د دموکراتیکو دولتونو د ټولنیز –کولتوري مسوولیت مفهوم یو نوی نوښت دی. د کولتوري سیاست نظریې له دویمې نړیوالې جګړې وروسته رواج شوې. په هغه خبرو اترو کې چې له دغه وخته وروسته مطرح شوې ، د کولتوري دموکراسۍ نظریه په کولتوري سیاست کې د یو مهم نووښت په توګه څرګنده شوې ده. په ټوله نړۍ کې د کولتور وزیرانو د نړۍ د ټولنیزو بهیرونو لکه د الکترونیکو ډله ایزو رسنیو ، مدیرنېزیشن او همدارنګه د فردي له ځانه بېګانګې او د هغې له ویجاړونکی اغېز څخه په خبرتیا سره دغې نظریې ته علاقه وښودله.
کولتوري سیاست د نړۍ په بېلو بېلو هیوادونو او د دموکراتیک کولتور د ودې دپاره هڅه، یو نړیوال بهیر دی چې په هر هیواد کې د سیمه ایزو ټولنیزو او سیاسي حالاتو پربنسټ بیلابېلې بڼې ځانته ته غوره کوي.
د پرمختیا په حال کې هیوادونو دپاره ، د کولتور په اړوند اساسي پوښتنه داده چې څرنګه ځایي دودونه کوم چې هغوی له خپل تېر وخت سره تړي او د راتلونکي دپاره دهغوی هیلې او آرمانونه جوړوي، په داسې حالت کې وساتي او پرختیا ورکړي چې د صنعتي نړۍ ښه او مثبت ټکي بې له دې چې بیخي په کې ډوب شي ترلاسه کړي. د ودې په حال کې ډیرو هیوادونو د کولتوري ښکیلاک پر اوږده تاریخ باندې د برې د پاره مبارزه کړې.
کولتوري ښکیلاک، چې د ودې په حال کې هیوادونو تیاترونه، کتابتونونه، رادیو او تلویزیونونه یې لا دمخه تر خپل ښکېلاکي واک لاندې راوستي ول، په پام کې نیسي .
سره ددې هر څه ، هغوی داسې نوي کونې او مصنوعي کولتور ته له راستنېدو څخه ډډه کوي ځکه دا دهغوی د ژوند له ریښتني حالاتو سره هیڅ سمون نه لري .
دغه هیوادونه غواړي مودرنیشن په ډیره ښه توګه او د خپل ځایي دودونو او رواجونو سره په سمون کې ترسره کړي. د بېلګې په

توګه ، د ودې په حال کې هیوادونه مخکې له هغې چې د تلویزیوني سیستمونو د بنې د بدلولو هڅه وکړي دداسې لارو چارو په لټه کې دي چې په لومړي ګام کې مطبوعاتو ته پراختیا ورکړي.
د صنعتي هیوادونو ستونزې او ګواښونه هم له ځنې اړخونو څخه د ودې په حال کې هیوادونو له کولتوري ګواښونو سره ورته دي او له ځنې اړخونو سره توپیر هم لري. د بېلګې په توګه له دویمې نړیوالې جګړې وروسته کله چې په اروپا کې د کولتوري سیاست جوړونکو د لومړي ځل دپاره «د عمومي کولتور د دموکراتیزه کولو» پروګرام پیل کړ، هغوی بېلابېلې لارې چارې و آزمویلې.
ځنې لارې چارې داسې وې چې موزیمونه او د غونډو تالارونه یې ددې دپاره غښتلي کول څو زیات خلک راټول شي، د موزیمونو او تالارونو د ټېکټونو دپاره یې مرستې ورکولې څو بې وزلي خلک دغو مرکزونو ته راشي، په ښوونځیو او روغتونونو کې وړیا کنسرتونه او پروګرامونه تر سره کېدل.
ددې ټولو هڅو سره سره ،د خلکو په هغه شمیر کې بدلون رانغی چې په خپله خوښه یې په هنري فعالیتونو کې ګډون کړی ؤ او یوازې پر ډېرو لږو کسانو او هغه خلکو یې اغیز درلوده چې لوړې زده کړې یې لرلې، بډایه ول او د منځني عمر کسان ول.

د کولتوري دموکراسۍ د غښتلي کولو لارې چارې

ټولنې ته روح ورکول او د هغې ژوندي ساتل، د کولتوري دموکراسۍ د هدفونو د پېژاندلو او تایید دپاره د ډېرې ښې وسیلې په توګه په پام کې نیول شوې. په ډېرو ټولنو کې د ژوندیو طرحو په اډانه کې دا هڅه کېږي څو یو سازمان ورکوونکی هنرمند د هنري او سازماني مهارتونو څخه په ګټې اخیستو سره د ټولنې له غړیو سره مرسته وکړي څو خپل کولتوري هویتونه وپېژني او بیان کړي.
همدارنګه د اروپا کولتوري سیاست جوړونکو له دویمې نړیوالې جګړې وروسته خپل پام هغه مسالو ته واړوه چې د الکترونکي عمومي رسنیو څخه راپیدا شوي ول. او لاندې پوښتنو ته د ځواب موندلو په لټه کې ول:
څنګه دموکراتیکې رسنۍ او مطبوعات وهڅوي او ترې ساتنه وکړي؟
څنګه د مطبوعاتو په پراختیا سره کولی شو خلکو ته ددې وس ورکړو څو له مطبوعاتو څخه د خپلو نظریو د آزاده څرګندولو دپاره ګټه واخلي او دې ته اړ نه وي لکه د تل په شان بې له هیڅ راز مرستې په بند کې ایسار پاتې شي؟
څنګه کولی شو کولتوري مخامخ او ژوندي ګډ فعالیتونه په داسې یوه ټولنه کې چې د بېشمېره تولیداتو سره مخامخ ده، وهڅوو او غښتلي کړو؟
ډېرې هغه هڅې چې د کولتوري سیاستونو د ترسره کولو هیله لري، اساسي هدف یې دادی څو وښایې د کولتوري پراختیا مهمه دنده ،د کولتوري خپرونو د لارو چارو او د تولید د وسایلو او ابزارو غښتلتیا ده، نه د هغوی هدفونه. د کولتوري دموکراسۍ هدف د کولتوري ګډون لارو چارو ته مرسته ده لکه د آسانتیاو، تجهیزاتو، ودانیو ، زده کړې او بوختیاو چارو ته مرسته ، داسې چې د کولتوري چارو مینه وال وکړی شي په هغې کې ګډون وکړي.
داکار په حقیقت کې له دې سره توپیر لري چې یو عمومي کتابتون چې ټول ترې وړیا ګټه اخیستلې وشي (زیات شمیر موجوده دموکراتیک کولتوري بنسټونه) او یا داسې یو سیستم چې په هغې کې د کتاب د لوستلو مینه وال د کتاب د برابرولو او دهغې د ساتلو دپاره په شخصي کتابتونو کې پیسې ورکړي.
یانې دداسې عمومي کتابتونونو له شتوالي پرته چې ټول ورته لاس رسی ولري، په اتوماته توګه د کتاب لوستلو کچه په سلو کې شل ښکته راځي.

د کولتوري دموکراسۍ شرطونه

د کولتوري دموکراسۍ د پلي کولو په لاره کې زيات خنډونه پراته دي. د کولتوري دموکراسۍ پلويانو ته ډېره مهمه خبره دا ده څو په ذهن کې يو ستر انځور وساتل شي. کارلوس فونټنتس زموږ وخت داسې تعريفوي: «زموږ وخت يو داسې وخت دی چې د کولتورونو تاريخ يې غوره لوبغاړي دي. «

په ټوله نړۍ کې ، هره خوا چې وګورو د سياسي او اقتصادي امپرياليستي ځواکونو د يوشان کولو د فشارونو تر وړاندې د کولتورونو سخت ټينګار روان دی .

شلمه پېړۍ د خپلواکو دولتونو د منځ ته راتلو او د دولتونو تر منځ د قومي او کولتوري ډلو د راڅرګندېدو او د لويديزې ډوله پرمختيا پر خلاف د مبارزو شاهده وه.

د يويشتمې پېړۍ په لومړۍ لسيزه کې د دې دپاره چې په خلکو کې د فرهنګي دموکراسۍ هيلې ژوندي وساتل شي، د يو ستر نړيوال او تاريخي انځور لرل ، اړين کار بلل کېږي. خو سره له دې هم د ناهيلۍ ډېرې نښې ليدل کېږي: څومره چې يو له بل سره مينه او درناوی د نړيوال کولتور يوه برخه ده ،قومي پاکونه، نسل وژنه، نژاد پالنه او ټکونه هم په هماغه کچه د نړيوال کولتور يوه برخه جوړوي.

په هر حال دغه پوښتنه شته چې کولتوري دموکراسي تر کومه بريده کولی شي د خپل کولتوري راتلونکې په اړوند د انسان د نا هيلۍ عوامل له منځه يوسي او آيا کولتوري دموکراسي کولی شي د ملي او سيمه ايز کولتور ارزښتونه وساتي او ضمانت يې وکړي او که نه؟